

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO

Opole, dnia 24 listopada 2023 r.

Poz. 3356

UCHWAŁA NR LVIII/511/2023 RADY MIEJSKIEJ W WOŁCZYNIE

z dnia 22 listopada 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zbytkami Gminy Wołczyn na lata 2024-2027

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 40 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2022 r. o ochronie zabytków i opieka nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840 z późn. zm.), po uzyskaniu pozytywnej opinii Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, uchwała się co następuje:

§ 1. Uchwała się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wołczyn na lata 2024-2027 w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Wołczyna.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie 1 stycznia 2024 r.

Przewodniczący Rady

Waldemar Antkowiak

Załącznik nr 1 do uchwały nr LVIII/511/2023 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 22 listopada 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WOŁCZYN NA LATA 2024-2027

OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

SIERPIEŃ 2023

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	15
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Wołczyn ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	18
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	18
5.3. Zarys historii.....	20
5.4. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy Wołczyn.....	31
5.4.1. Obiekty sakralne	32
5.4.2. Cmentarze.....	40
5.4.3. Zespoły dworskie założenia dworsko/pałacowo-parkowo-folwarczne	41
5.4.4. Parki.....	47
5.4.5. Układy przestrzenne miasta i gminy.....	48
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	51
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	51
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	53
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	55
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	57
5.6.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.....	60
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	61
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	64
8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	67
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	68
9.1. Dotacje.....	69
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	73
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	76
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	77
10. Bibliografia.....	79
11. Spis tabel i zdjęć.....	79
12. Załączniki	80

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno-gospodarczego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Wołczyn na lata 2024-2027 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środków unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Wołczyn na lata 2015-2018, który został przyjęty Uchwałą Nr VI/41/2015 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 22 kwietnia 2015 r. oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Wołczyn na lata 2019-2022 przyjętego Uchwałą Nr X/96/2019 Rady Miejskiej W Wołczynie z dnia 19 czerwca 2019 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację

organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3,** który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4,** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5,** który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.

– **Art. 6,** który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
  - f) instrumentami muzycznymi,
  - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
  - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - b) cmentarzyskami,
  - c) kurhanami,
  - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 40), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2023 r. poz. 977);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2023 r. poz. 682 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2556 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2023 r. poz. 344);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2023 r. poz. 571 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (t. j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (t. j. Dz.U. 2021 poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz.731);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304) ze zmianą Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Głównym celem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z wyznaczonych kierunków działań jest wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Ważne też jest budowanie wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym, merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.

Wśród określonych zadań edukacyjnych wskazano między innymi: szkolenia w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz szkolenia w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego.

Zaplanowane zostało również wydanie zaktualizowanej wersji podręcznika Dziedzictwo obok mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach oraz rozbudowę portalu informacyjnego dla samorządów – www.samorząd.nid.pl.

Program zakłada powołanie w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa pięciu centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych w gminach. Centra te będą odpowiedzialne za przeprowadzenie pilotażowych szkoleń dla gmin w zakresie planowania i rewitalizacji zasobu dziedzictwa kulturowego. Do ich zadań należeć ma również wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji bądź zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji.

Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorządy, stanowią tylko część ogółu zadań określonych w Programie. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza powyżej 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu.
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego.
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odplywowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego.
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość.
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej oparty na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Wołczyn wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020-2023, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego, Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego – Opolskie 2030 r.
- powiatowym: w powiecie kluczborskim nie ma obecnie aktualnych dokumentów, które powiązane są z zabytkami oraz są zgodne z ramami czasowymi obejmującymi GPOnZ.
GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami Województwa opolskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XX/190/2020 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 28 lipca 2020 r.

Jest to dokument o charakterze strategicznym dla efektywnego zarządzania, zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego w województwie opolskim.

W Programie określono Misję: Poznanie, akceptacja i odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe, które prowadzi do skutecznej ochrony i opieki nad zabytkami regionu oraz wyznacza kierunki rozwoju Opolszczyzny.

Ponadto określono Wizję opieki w 2023 r.: „Opolszczyzna to region przenikających się kultur, które działają na rzecz wspólnego dobra jakim jest dziedzictwo kulturowe. Mieszkańcy są świadomi wartości i znaczenia dziedzictwa kulturowego jako pamiątki przeszłości, która buduje tożsamość regionu, oraz dziedzictwa które inspiruje i aktywizuje do działania na rzecz rozwoju województwa i społeczności lokalnych. Dzięki akceptacji dziedzictwa, współpracy, dostępnym narzędziom i przyjętym rozwiązaniom systemowym, ukierunkowanym na rzecz zadbanego zasobu materialnego i przyrodniczego oraz trosce o dziedzictwo niematerialne, region wzmacnia swój potencjał społeczny, turystyczny i rozwojowy.

Program zakłada dwa główne cele strategiczne ze szczegółowymi priorytetami:

Cel strategiczny I: Skuteczna ochrona i opieka nad regionalnym dziedzictwem kulturowym:

- Priorytet I: Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego.
- Priorytet II: Badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego.
- Priorytet III: Ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze.
- Priorytet IV: Profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny II: Zasoby dziedzictwa kulturowego jako źródło tożsamości i wyznaczania kierunków rozwoju województwa opolskiego:

- Priorytet I: Zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej.
- Priorytet II: Rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego.
- Priorytet III: Edukacja na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe.
- Priorytet IV: Świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu.

• Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego (PZPWO)

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego został przyjęty Uchwałą Nr XLVIII/505/2010 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 28 września 2010 r. Dnia 24 kwietnia 2019 r. została uchwalona zmiana PZPWO Uchwałą Nr VI/54/2019 Sejmiku Województwa Opolskiego.

Dokument jest podstawowym narzędziem prowadzenia polityki przestrzennej na poziomie regionu, rozumianej jako celowe oddziaływanie władz województwa na rozmieszczenie funkcji i przestrzenne różnicowanie dynamiki rozwoju. Głównym zadaniem planu jest określenie przestrzennych uwarunkowań rozwoju oraz kierunków i priorytetów kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i zurbanizowanego w ciągu najbliższych kilkunastu lat, w dostosowaniu do strategicznych kierunków rozwoju społecznego i gospodarczego województwa z równoczesnym uwzględnieniem koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. Stanowi on punkt wyjścia dla opracowania innych wojewódzkich programów i dokumentów strategicznych.

Kwestia środowiska kulturowego regionu została poruszona w rozdziale poświęconym planowaniu przestrzennemu. Wśród celów zagospodarowania przestrzennego w zakresie osadnictwa wymienia się utrzymanie historycznie ukształtowanej sieci osadniczej województwa, podkreślając również jako jedną z głównych zasad zagospodarowania przestrzennego „nacisk na zapewnienie wysokiego poziomu ładu przestrzennego rozumianego jako dążenie do harmonii, uporządkowania, proporcjonalności i równoważenia środowiska przyrodniczego i kulturowego z potrzebami urbanizacji”. Również rozdział traktujący o turystyce w istotny sposób dotyka spraw związanych z dziedzictwem kulturowym. Według autorów opracowania, ochrona i racjonalne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego warunkuje rozwój turystyki. W związku z tym kierunki polityki przestrzennej w tym obszarze obejmą m.in.: ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych, ochronę, modernizację, konserwację i odbudowę obiektów i układów zabytkowych oraz innych obiektów kultury, budowę systemu szlaków tematycznych, w tym o zasięgu międzyregionalnym.

Obszerny rozdział planu poświęcono bezpośrednio dziedzictwu kulturowemu Opolszczyzny, co pokazuje, jaką do tej dziedziny życia społecznego przykładają władze samorządowe województwa. Dokument, cytując ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i przypomina, że „ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest celem polityki przestrzennej, a kształtowanie środowiska kulturowego powinno generować rozwój innych dziedzin życia regionu. Obiekty kultury materialnej powinny być wykorzystane i użytkowane z zapewnieniem opieki

konserwatorskiej, rewaloryzacji i nadania im odpowiednich funkcji użytkowych”. Główne zasady zagospodarowania przestrzennego województwa w zakresie dziedzictwa kulturowego:

1. Zachowanie ładu przestrzennego na terenach zabudowy historycznej poprzez:
  - wymóg uczytelniania historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych,
  - wymóg dostosowania nowej zabudowy w zakresie skali, formy, materiału i koloru do zabudowy historycznej,
  - wymóg szczególnej ochrony elementów tworzących zabytkowy charakter przestrzeni.
2. Obejmowanie prawną ochroną dziedzictwa kulturowego poprzez opracowywanie mpzp z określeniem stref ochrony konserwatorskiej - priorytet dla obszarów cennych pod względem zabytkowym.
3. Nadawanie mocy prawnej Gminnym Ewidencjom Zabytków poprzez umieszczanie ich w mpzp.
4. Kompleksową ochronę obszarów i obiektów zabytkowych.
5. Wykorzystanie obiektów i obszarów zabytkowych do pełnienia określonych funkcji, zgodnych bądź niekolidujących z ich zabytkowym charakterem.
6. Oszczędne kształtowanie krajobrazu kulturowego, a także przeciwdziałanie rozpraszaniu historycznie ukształtowanej zabudowy.
7. Harmonizowanie zabytkowych układów urbanistycznych w powiązaniu z rozwojem osadnictwa i komunikacji.
8. Zachowanie mieszkalno-usługowego charakteru centrów miast.
9. Eksponowanie regionalnych cech środowiska kulturowego województwa opolskiego.
10. Inicjowanie nowych form ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez tworzenie pomników historii i parków kulturowych w symbiozie z przyrodą i wymogami rozwoju społeczno-gospodarczego.

• **Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego – Opolskie 2030 r.**

Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego – Opolskie 2030 r. przyjęta została uchwałą nr XXXIV/355/2021 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2021 r.

Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. W Programie wyznaczono cele strategiczne w trzech obszarach: Człowiek i relacja, Środowisko i rozwój, Silna gospodarka. Wymieniono również cele operacyjne i kierunki działań. Poniżej wymieniono te, które dotyczą dziedzictwa kulturowego regionu.

Cel: Trwałe więzi społeczne

Kierunki działań, m.in.: budowa systemu wsparcia rewitalizacji rozwój społeczeństwa wielokulturowego.

Cel: Ceniona marka regionu.

Kierunki działań, m.in.: dbałość o zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego rozwój silnych produktów turystycznych.

W Strategii wyznaczono także pięć obszarów strategicznej interwencji (OSI): Subregion Aglomeracja Opolska, Subregion Brzeski, Subregion Kędzierzyńsko-Strzelecki, Subregion Północny, Subregion Południowy. W stosunku do nich wskazano szczegółowe cele polityki przestrzennej, cele te dotyczą również dziedzictwa kulturowego regionu. Wskazano w nich takie cele jak: Poprawa ładu przestrzennego: Kształtowanie atrakcyjnych przestrzeni publicznych Zwiększanie partycypacji społecznej w działaniach planistycznych Ograniczanie rozpraszania zabudowy Wprowadzanie rozwiązań poprawiających bezpieczeństwo publiczne Ochrona zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych Wzmocnienie funkcji kulturowych: Ochrona zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych Stanowienie pomników historii Tworzenie parków kulturowych.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

• Plany Rozwoju Miejscowości

Plan odnowy miejscowości jest to dokument operacyjny, określający plan, strategię działań społeczno-gospodarczych, cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Plan skupia się na aspektach społecznych, ekonomicznych i środowiskowych tego rozwoju, w sposób zrównoważony.

Konstrukcja dokumentu opiera się na kilku zasadniczych komponentach, są to:

- ogólna charakterystyka miejscowości,
- analiza zasobów miejscowości służąca przedstawieniu stanu rzeczywistego,
- analizę SWOT,
- plan inwestycyjny w kontekście uwzględnienia kierunków rozwoju miejscowości.

Dokument ma charakter poznawczy, który służy szerokiemu i kompleksowemu rozpoznaniu obecnego stanu miejscowości i potencjału rozwoju w szerszej perspektywie. Stwarza także możliwości decyzyjne w sprawach podejmowania przedsięwzięć inwestycyjnych, które pozwalają na wcześniejsze podjęcie prac przygotowawczych dla planowanych działań w miejscowości, które pozwalają na wykorzystanie zasobów miejscowości i jej rozwój.

Dokument ma charakter otwarty, co oznacza, że Plan powinien być aktualizowany w odniesieniu do oczekiwań i potrzeb mieszkańców, oraz zmieniających się warunków lokalnych i regionalnych.

W gminie opracowano 8 planów, które należy zaktualizować:

- **Plan odnowy miejscowości Krzywiczyny** na lata 2009-2015 przyjęty uchwałą nr XXVII/224/2009 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 25 marca 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Komorzno** przyjęty uchwałą nr XXXIV/286/2009 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 22 grudnia 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Markotów Duży** przyjęty uchwałą nr XXXIII/280/2009 przez Radę Miejską dnia 25 listopada 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Skalągi** przyjęty uchwałą nr XX/171/2008 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 30 czerwca 2008 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Szum** na lata 2010-2016 przyjęty uchwałą nr XL/328/2010 przez Radę Miejską dnia 31.08.2010 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Szymonków** przyjęty uchwałą nr XX/170/2008 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 30 czerwca 2008 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Wierzbica Dolna** przyjęty uchwałą nr XXXIV/287/2009 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 22 grudnia 2009 r.,
- **Plan odnowy miejscowości Wierzbica Górna** przyjęty uchwałą nr XX/172/2008 przez Radę Miejską dnia 30 czerwca 2008 r.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wołczyn

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wołczyn zostało przyjęte uchwałą nr XXXV/261/2013 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 25 września 2013 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wołczyn uchwalonego uchwałą nr XXVI/163/97 przez Radę Miejską w Wołczynie dnia 27 czerwca 1997 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

W Studium opisano uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego, w tym: obiekty i założenia na obszarze gminy i miasta wpisane do rejestru zabytków województwa opolskiego, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków i postulowane do ochrony w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, nieruchome zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków, nieruchome zabytki archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków woj. opolskiego.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej następuje obecnie i będzie realizowana nadal poprzez:

- zachowanie i ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków;
- utrzymanie istniejących oraz wyznaczenie nowych stref ochrony konserwatorskiej,
- ochronę obiektów o charakterze zabytkowym ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- dokonywaną okresowo (co najmniej raz w trakcie kadencji Rady Miasta przez Gminną Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną) analizę stanu oraz wartości estetycznych obiektów zrealizowanych i realizowanych obecnie oraz ich ewentualne zaliczenie w poczet dóbr kultury współczesnej. W odniesieniu do obiektów i założeń zabytkowych oraz ich bezpośredniego sąsiedztwa ustala się ogólne zasady ochrony oraz kształtowania zabudowy:
- nawiązywanie do istniejącego układu ulic i historycznej parcelacji, a także podkreślanie historycznych elementów układu za pomocą np. zieleni urządzonej, żywopłotów, murów, ogrodzeń, nawierzchni oraz innych elementów małej architektury;
- zachowanie charakteru istniejącej zabudowy i założeń przestrzennych – dbałość o zachowanie formy i tożsamości miejsca; ochrona oraz rewaloryzacja elementów kompozycji przestrzennej takich jak wnętrza urbanistyczne, oś widokowa, panorama, sylweta miasta, dominanta;
- realizacja zabudowy uzupełniającej w pierzejach ulic (zabudowa plombowa) w nawiązaniu do sąsiednich budynków historycznych pod względem wysokości, podziałów elewacji, formy dachów, z wykluczeniem naśladownictwa oraz kopiowania historycznych elementów (zabytkowych detali, gzymsów, portali, stolarki) przy realizacji zabudowy współczesnej;
- realne, elastyczne określanie dopuszczalnego programu funkcjonalnego zabudowy zabytkowej bez nadmiernego uściślenia oraz warunkowania programu użytkowego; w celu zachowania i rewaloryzacji starej zabudowy dopuszczanie wszelkie sposoby aktywizacji oraz czynnego użytkowania obiektów, które nie będą uciążliwe dla otoczenia ani szkodliwe dla stanu obiektów i nie będą wymagały zasadniczej ich przebudowy;
- podnoszenie wartości estetycznej budynków powstałych w sąsiedztwie zabudowy historycznej w 2 poł. XX w. poprzez modernizację lub przebudowę (zmiana kształtu dachu, poprawa wystroju elewacji, kolorystyki, wprowadzenie zieleni urządzonej, itp.);
- likwidacja budynków prowizorycznych, tymczasowych;
- w przypadku złego stanu technicznego obiektów – możliwe ich odtwarzanie dla dotychczasowych lub nowych funkcji;
- przed działaniami związanymi z przebudową, rozbudową, modernizacją lub adaptacją zabytkowych założeń i obiektów zasięganie opinii państwowej służbą ochrony zabytków.

W Studium szczegółowo scharakteryzowano strefy ochrony konserwatorskiej, wyodrębnione w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na obszarze Gminy Wołczyn:

- strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej „A”;

- strefa pośredniej ochrony konserwatorskiej „B”;
- strefa ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych „W”, „OW”;
- strefy ochrony krajobrazu „K” oraz strefa ochrony ekspozycji „E” (na obszarze Gminy Wołczyn nie występują).

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków Gminy Wołczyn na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych został opracowany w 2005 r. Wykonany został zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Strategia Rozwoju Gminy Wołczyn na lata 2023-2030

Strategia Rozwoju Gminy Wołczyn na lata 2023-2030 została przyjęta uchwałą nr LIV/488/2023 Rady Miejskiej W Wołczynie z dnia 28 czerwca 2023 r.

Strategia jest podstawowym instrumentem długofalowego zarządzania Gminą. Określa ona strategiczne kierunki rozwoju Gminy w perspektywie do 2030 roku oraz pozwala na zapewnienie ciągłości i trwałości działania władz Gminy, niezależnie od zmieniających się uwarunkowań politycznych. Umożliwia ona również efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, takimi jak: środowisko przyrodnicze i kulturowe, zasoby ludzkie, infrastrukturalne czy środki finansowe oraz stanowi formalną podstawę do przygotowania i oceny wniosków o finansowanie zadań ze źródeł zewnętrznych.

Na podstawie diagnozy aktualnego stanu Gminy Wołczyn, jej sytuacji gospodarczej, społecznej i przestrzennej oraz uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, a także dążąc do osiągnięcia stanu Gminy opisanego w wizji rozwoju określono 3 cele strategiczne, którymi są:

Cel I: wysoki poziom życia mieszkańców dzięki rozwiniętej infrastrukturze oraz przestrzeni gminnej z uwzględnieniem elementów ochrony środowiska.

Cel II: rozwój gospodarczy wykorzystujący zasoby środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego oraz kapitał społeczny.

Cel III: Aktywne społeczeństwo i wysoki poziom usług społecznych na terenie Gminy Wołczyn.

Cele strategiczne będą osiągnięte poprzez realizację celów operacyjnych. W obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego wyznaczono następujące cele:

1. Rozwój oferty tury-stycznej i wypoczynkowej w oparciu o walory przyrodniczo-krajobrazowe i integracja międzypokoleniowa.

Kierunki działań:

- Renowacja i ochrona gminnych zabytków oraz wykorzystanie ich na cele turystyczne;
- Rozbudowa turystyki zdrowotnej poprzez wykorzystanie zasobów wód mineralnych tzw. Solanki wołczyńskiej;
- Rozbudowa infrastruktury rekreacyjno-turystyczno-sportowej;
- Rozbudowa sieci ścieżek rowerowych łączących miejscowości gminne, miejscowości poza terenem Gminy, a także istotne punkty i atrakcje turystyczne oraz rozbudowa dodatkowej infrastruktury wspierającej transport rowerowy: par-kingi, wiaty, stacje naprawcze;
- Promocja istniejących szlaków turystycznych na terenie Gminy oraz wytyczanie, oznaczanie i utrzymanie nowych szlaków pieszych, rowerowych, edukacyjnych promujących walory przyrodnicze i kulturalne gminy oraz ich aktywna pro-mocja poprzez działania edukacyjne i popularyzatorskie.

2. Aktywna promocja Gminy.

Kierunki działań:

- Organizacja cyklicznego wydarzenia (np. koncert, festiwal) promującego Gminę;

- Utworzenie kalendarza cyklicznych imprez odbywających się w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe i ich aktywna promocja,
- Wsparcie lokalnych przedsiębiorców, ich produktów i usług;
- Utworzenie Centrum Informacji Turystycznej w miejscowości Wołczyn;
- Stworzenie oferty informacyjnej.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Wołczyn ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

• POŁOŻENIE

Gmina Wołczyn to gmina miejsko-wiejska położona w pñ. części województwa opolskiego, w zach. części powiatu kluczborskiego. Gmina graniczy:

- od pñ. z gminami Trzcinnica i Rychtal (pow. kępiński, woj. wielkopolskie),
- od zach. z gminą Domaszowice (pow. namysłowski, woj. opolskie),
- od pñ.-zach. z gminą Pokój (pow. namysłowski, woj. opolskie),
- od pñ.-zach. z gminą Murów (pow. ziemski opolski, woj. opolskie),
- od pñ.-wsch. z gminą Kluczbork (pow. kluczborski, woj. opolskie),
- od pñ.-wsch. z gminą Byczyna (pow. kluczborski, woj. opolskie).

Siedzibą urzędu jest miasto Wołczyn. W skład gminy obok miasta wchodzi 21 wsi, miasto Wołczyn oraz 17 przysiółków, 6 kolonii i 5 osad. Należą do nich: Bruny, Brynica, Brzezinki, Duczów Wielki i Duczów Mały, Gierałcice, Komorzno, Krzywiczyny, Ligota Wołczyńska, Markotów Mały, Markotów Duży, Rożnów, Skałagi, Szymonków, Świniary Wielkie, Świniary Małe, Szum, Wąsice, Wierzchy, Wierzbica Dolna, Wierzbica Górna.

Istotnym atutem gminy jest położenie na trasie linii komunikacyjnych: drogowej (droga krajowa Oleśnica – Kluczbork) i kolejowej (linia kolejowa Kluczbork – Oleśnica – Wrocław).

• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Gmina Wołczyn położona jest w obrębie trzech jednostek fizyczno-geograficznych, co ma zasadniczy wpływ na ukształtowanie powierzchni terenu. Pñ. część gminy stanowi fragment Wysoczyzny Wieruszowskiej, część centralna to teren Równiny Oleśnickiej, natomiast część pñ. obejmuje teren Równiny Opolskiej. Granicę między Równiną Oleśnicką a Równiną Opolską wyznacza rzeka Stobrawa.

Prawie cała gmina znajduje się w dorzeczu Odry. Największą część gminy zajmuje zlewnia Wołczyńskiego Strumienia (ok. 50% powierzchni gminy), a pozostałe zlewnie należą do następujących cieków wodnych: Stobrawa, Czarna Woda, Pratwa, Baryczka i Bogacica. Na uwagę zasługują dwa kompleksy stawów: w Komorznie oraz w rejonie Wierzbicy Górnej o nazwie Czarny Staw. Są one zagospodarowane, prowadzi się tam hodowlę ryb.

Zbiorowiska leśne występujące na terenie gminy nie tworzą zwartego kompleksu i koncentrują się głównie w pñ. i pñ. gminy. Lasy na pñ. gminy to niewielka część Borów Stobrawskich – wielkiego kompleksu leśnego obejmującego pñ. część Opolszczyzny. Drugi, zwarty teren leśny rozciąga się pomiędzy miejscowościami Komorzno, Krzywiczyny i Szymonków i lokalnie jest nazwany Puszcza Komorzyńska.

Obszary o znaczących walorach przyrodniczych objęte ochroną prawną (bez ostoi Natura 2000) zajmują w gminie Wołczyn około 21 % powierzchni gminy.

Obszary i obiekty chronione w Gminie Wołczyn to:

- „Stobrawski Park Krajobrazowy”;
- Obszar Chronionego Krajobrazu „Lasy Stobrawsko-Turawskie”;

- dwa rezerваты przyrody (Komorzno i Krzywiczyny);
- dwie ostoje Natura 2000 („Łąki w okolicach Kluczborka nad Stobrawą” i „Teklusia”);
- użytek ekologiczny „Rozalia”;
- siedem pomników przyrody, w tym 2 aleje drzew, 1 grupę drzew, 3 pojedyncze drzewa pomnikowe oraz 1 głąz narzutowy. Pomniki przyrody znajdują się w 5 sołectwach. Łącznie objęto ochroną 181 drzew i 1 głąz narzutowy;
- parki, obiekty cenne przyrodniczo i krajobrazowo, w tym 12 objętych ochroną przez konserwatora zabytków.

• INSTYTUCJE KULTURY

Szerzeniem kultury na terenie Gminy Wołczyn zajmuje się **Wołczyński Ośrodek Kultury** (ul. Opolska 2, Wołczyn), którego celem jest przekazywanie bogatej tradycji narodowej, pielęgnowanie obyczajów oraz wychowanie i stymulacja jednostką w taki sposób, aby była wrażliwa na piękno otaczającego świata. Ośrodek posiada szeroką i różnorodną ofertę programową m.in.: pracownie artystyczne, studio nagrań, pracownie muzyczne, pracownię plastyczną, sale widowiskowe. Jest administratorem świetlic wiejskich na terenie gminy.

Koła zainteresowań, sekcje i zespoły działające przy Wołczyńskim Ośrodku Kultury:

- Mażoretki,
- Szkoła Tańca Mariusza Mierzwę,
- Warsztaty Plastyczne,
- Grupa Rekonstrukcji Historycznej „Offensa”,
- Zespół Pieśni i Tańca „Modrzewiaczy”,
- Zespół Pieśni i Tańca „Mali Modrzewiaczy”,
- Nauka gry na keyboardzie,
- Nauka gry na fortepianie,
- Akademia dobrej zabawy,
- Zespół „Wrzos”.

Aktywnie działa także **Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna im. Jakuba Kani** (ul. Sienkiewicza 5, Wołczyn), która oprócz udostępniania zbiorów prowadzi działalność kulturalno-oświatową oraz **Stowarzyszenie Koła Gospodyń Wiejskich Odnowa Wsi Komorzno**.

Na terenie Gminy Wołczyn organizowane są imprezy i wydarzenia kulturalno-sportowe wśród których wymienić można:

- Dni Wołczyna,
- Serce dla Wołczyna,
- Dożynki,
- Gminno-Powiatowy Turniej Sołectw,
- Program Wieś Kulturą Bogata,
- Gminny Przegląd Jasełkowy,
- Europejskie Dni Kasztana.

• TURYSTYKA I REKREACJA

Na terenie gminy zlokalizowane są liczne szlaki turystyczne – pieszkie, rowerowe i kajakowe:

- **Szlak Architektury Drewnianej** – szlak rozpoczyna się w Kluczborku i obejmuje 22 kościołki drewniane, w tym: Komorzno, Krzywiczyny, Wierzbica Dolna, Wierzbica Górna, Rożnów, Gierałcice;
- **szlak nr 2. „Szlakiem dawnego rzemiosła i pomników przyrody 44 km”;**
- **ścieżka rowerowa Komorzno** – trasa „Aleja Kasztanowcowa” o długości 16,64 km;
- **ścieżka rowerowa Krzywiczyny** – trasa „Łącznik Krzywiczyny” o długości 6,11 km, łącznikiem pomiędzy dwiema głównymi trasami, trasą „Teklusia” i „Aleja Kasztanowcowa”. Prowadzi ona przez całą miejscowość Krzywiczyny.
- **trasa rowerowa „Teklusia”** o długości 15,23 km rozpoczyna się i kończy w półn.-wsch. części Wołczyna i biegnie drogą asfaltową w kierunku Komorzna. Najciekawszym terenem o obszarze 200 ha położonym w ciągu przedmiotowej trasy jest obszar rozciągający się pomiędzy miejscowościami Krzywiczyny, Skałagi i Brzezinki.
- **szlak kajakowy Wołczyński Strumień** – w sieci szlaków kajakowych doliny Stobrawy stanowi alternatywę lub uzupełnienie do spływu Stobrawą. Początek spływu przewidziany jest w centrum Wołczyna tuż za mostem na drodze krajowej nr 42 z Wołczyna do Namysłowa. Istnieje tu zejście do rzeki po betonowych schodkach. Spływ można również rozpocząć 200 m dalej pod murami gimnazjum.

Poza zabytkami, które są unikatową atrakcją turystyczną obszaru gminy, do atrakcji należą także:

- **Aleja Kasztanowcowa w Komorznie** – Jest ona jedną z najdłuższych alei kasztanowcowych w Polsce. „Kasztanowcowa” a nie „kasztanowa”, ponieważ drzewo oznajmiające początek egzaminów maturalnych i optimum wiosny to kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum*. Gatunek ten pochodzi z Półwyspu Bałkańskiego, a w całej Europie jest uprawiany już od początku XVI w.;
- **Atelier Waldemara Heliasza;**
- **Pracownia ceramiczna w Markotowie Dużym, Pracownia Pawła Wierzbickiego;**
- **Rezerwat Krzywiczyny (Rezerwat Krzywiczyny I i II).**

5.3. Zarys historii gminy

• Wołczyn

Historia osadnictwa na terenie Wołczyna sięga 1000 lat. Pierwszym ludem na tej ziemi byli Wandalowie, którzy w niedługim czasie zostali zastąpieni przez Słowian. Plemiona słowiańskie z dużym uporem przystosowały się do zamieszkania leśno-bagnistych terenów. Pierwsza wzmianka w dokumentach o istnieniu osady w miejscu dzisiejszego Wołczyna to akt nadania jej przez księcia Henryka III Śląskiego praw miejskich z dnia 22 stycznia 1261 r. według tych dokumentów miasto miało jednak nazywać się na cześć założyciela Książęca Dolina (Fuerstental). Nazwa jednak się nie przyjęła. Zanim Kunzo – dzierżawca ziem zwanych przez Henryka III „wielkim lasem” otrzymał od niego nakaz lokacji osada musiała jednak już od wielu lat funkcjonować jako targowa. Zlecił on Kunzo Wilrychowi założenie miasta na prawie średzkim. Z biegiem czasu miasto przyjęło nazwę Kunzesta, która w zbliżonym brzmieniu przetrwała do zakończenia II wojny światowej (1945 r.). „Wołczyn” pojawiło się w dokumentach miejskich tylko raz – w 1845 r. Powrócono do niej po wojnie, by podkreślić słowiański rodowód miasta. Przez Wołczyn przebiegał szlak handlowy Kraków – Kluczbork – Wrocław. Wraz z nadaniem praw miasto zyskało 100 włók pola, 10 lat wolnych od podatków i nowe prawa targowe. Kunzestad nigdy nie został otoczony murami obronnymi, ponieważ bardzo dobrze broniły otaczające go z każdej strony bagna, stąd w herbie drewniana strażnica.

Miasto w ciągu wieków zmieniało właścicieli wielokrotnie. W latach 1248-1294 Wołczyn należał do księstwa wrocławskiego, od 1294 r. do 1312 r. należał do księstwa głogowskiego. W dniu 29 lutego 1312 r. Wołczyn wszedł w skład księstwa oleśnickiego, rządzonego początkowo przez Bolesława Oleśnickiego i Konrada I Namysłowskiego. W 1323 r. Wołczyn został przejęty przez Księcia Brzeskiego Bolesława – syna Henryka IV Wrocławskiego. z rąk Konrada. W 1341 r. Wołczyn wraz z Namysłowem, Byczyną

i Kluczborkiem, otrzymał Kazimierz Wielki w zamian za grzywnę 3000 sztuk złota. Wkrótce potem przychodził kolejno w ręce Bolka II Świdnickiego, który to w około 1366 r. odstąpił miasto księżętom opolskim Władysławowi II i Bolkowi III. Wynikły między księżętami spór, doprowadził do tego, że zastawione miasto wykupił w 1370 r. popierany przez Kazimierza Wielkiego książę Ludwik I Brzeski. Ludwik I Brzeski podarował Wołczyn w około 1396 r. swemu wnukowi - księciu Lubińskiemu Henrykowi IX. Po śmierci Ludwika, Wołczyn objął w posiadanie brat Henryka IX, książę Brzeski Ludwik II. W 1413 r. rozrzutny władca oddał miasto w zastaw księciu Oleśnickiemu Konradowi VII Białemu. Po spłaceniu długu miasto wróciło ponownie w posiadanie Ludwika II Brzeskiego w 1420 r.

Dnia 8 grudnia 1417 r. wybrano pierwszego burmistrza i radę miejską. Wówczas Wołczyn czerpał swoje dochody z opłat rzemieślniczych, w zamian za posiadanie prawa mili. Ponadto pobierano cło za przewożone towary i za warzenie piwa. Prawo mili zabraniało osadzania się rzemieślników wiejskich na milę (około 7 km) od miasta, by nie mogli konkurować z rzemieślnikami miejskimi. W 1430 r. ziemia kluczborska ogarnięta została ruchem husyckim. Na wiosnę tego roku z husytami sprzymierzył się książę Głogówecki Bolko V i wraz z polskim rycerzem Dobiesławem (Dobkiem) Puchałą, rozpoczął walkę przeciw feudałom śląskim i związanym z nimi hierarchii katolickiej. Wołczyn do 1436 r. pozostawał w rękach Puchały, a po wykupieniu przeszedł na stałe we władanie książąt Oleśnickich. Po 1436 r., wskutek działalności rycerzy – rabusiów, nastąpił upadek miast ziemi kluczborskiej. Rabusiom przewodzili bracia Borschwitz, a szczególnie Hanz Borschwitz – właściciel zamku wołczyńskiego. Zamek ten znajdował się na najwyższym terenie miasta, wokoło rozciągały się bagna. Zamek był twierdzą trudną do zdobycia, a jego mieszkańcy siali ogólny strach. Dopiero akcja podjęta przez miasto Wrocław doprowadziła do jego zdobycia 14 stycznia 1461 r. Właściciela zamku na polecenie księcia spalono na rynku w Oleśnicy. Mimo wojen z husytami, w Wołczynie rozwijało się rzemiosło. Powstało wiele cechów. Rzemieślnicy prowadzili ożywiony handel, który odbywał się w dzień targowy (wtorek). Odbywały się także jarmarki – pięć razy w roku. Rozwojowi rzemiosła nie przeszkadzało także przejściowe zajęcie miasta przez króla Czech – Macieja Korwina, i włączenie go w obręb królestwa czeskiego.

W 1490 r., po śmierci Korwina, miasto wróciło w ręce ostatniego piasta oleśnickiego – Konrada Białego Młodszeo. Po śmierci tego Piasta, w 1492 r. Władysław Jagiełłończyk nadał Wołczyn Podiebradowiczom ziebicko-klodzkiem. Od 1495 r. do 1776 r. Wołczyn znajdował się w posiadaniu rodziny Posadowskich. Po jego śmierci przeszedł w spadku na syna, którego żona, Ewa Magdalena Posadowska, sprzedała miasto Ernestowi Pritwitzowi. Miasto pod względem swojej produkcji, liczebności warsztatów, rzemieślników i znaczenia ekonomicznego wysunęło się na prowadzenie. Było to przede wszystkim szewstwo, które posiadało w tym miasteczku wiekowe tradycje swojego rozwoju. Wyroby szewców wołczyńskich znajdowały zbyt na jarmarkach i targach, zwłaszcza na Śląsku i Wielkopolsce. Wołczyn był ważnym ośrodkiem targowym w sprzedaży gotowego obuwia i skóry. Najstarsze akta cechowe Wołczyna spłonęły w czasie pożaru w 1578 r. i dlatego ponownie zatwierdzono przywileje cechowe przez księcia oleśnickiego. Dnia 28 stycznia 1579 r. został zatwierdzony krawcom przywilej. W przywileju tym zostało zawarte, że krawcy nienależący do cechu w Wołczynie nie będą tolerowani. Mimo tego stale nasilała się konkurencja partaczy, prowadzących i wykonujących usługi rzemieślnicze nielegalnie. Cech piekarzy otrzymał statut w dniu 7 kwietnia 1589 r., natomiast wiadomość o uprawnieniach dotyczących ław chlebowych pochodzi dopiero z 1595 r. W XVI w. znaczny wpływ w mieście posiadała korporacja łązienników. W końcu XVI w. łąźnię miejską prowadził nieznany osobnik z nazwiska, która znajdowała się na ówczesnej ul. Łazienniczej. O korporacji bednarskiej, wiadomo tylko, że 1595 r. zwrócili się oni do księcia ziemicko-oleśnickiego o zatwierdzenie statutu. Oprócz cechów indywidualnych, które posiadały statuty lub przywileje, powstał także cech niemiecki. Korporacja ta otrzymała przywilej dnia 6 kwietnia 1587 r. Należeli do niej ślusarze, kuśnierze, kołodzieje, stolarze, kowale, bednarze, siodlarze, farbiarze czarni i piękni. W okresie wojny trzydziestoletniej rzemiosło poniosło straty, niedługo po tym nastąpił jego stopniowy rozwój. Na pocz. XVIII w. we Wołczynie było 8 cechów rzemieślniczych. Najliczniej reprezentowane były: szewstwo (18 mistrzów), krawiectwo (10 mistrzów), piekarstwo (7 mistrzów).

Wiek XV zmienił wygląd miasta. Odbudowano ratusz w rynku. Powstały drogi wylotowe do Namysłowa i Wrocławia, prowadzące z Kluczborka. U ich wylotu stały drewniane bramy, które spłonęły w czasie kolejnych pożarów. W 1617 r. założono w Wołczynie diakonat. Na rynku wzniesiono pomnik trzem mieszkańcom, Wołczyzna, którzy zginęli w bitwie pod Byczyną dnia 24 stycznia 1588 r.

W XVII w. nie tylko rzemiosło odniosło straty, ale także zniszczenie i ograbienie miasta przez liczne przemarsze wojsk, stacjonowanie regimentów huzarów, kozaków. Dopełnieniem nieszczęść były głód i zarazy, nękające społeczność wołczyńską oraz pożary. Pierwszy pożar w 1627 r. pochłonął 124 domy, ratusz i kościół. Został on wzniecony przez pijanych żołnierzy stacjonujących w mieście, jako mieście nadgranicznym. Pożar w 1707 r. spowodował zniszczenie 82 domów. W 1722 r. Wołczyn miał już swój statut i prawa miejskie, w którym ujęta została struktura administracyjna, sposób przyjmowania nowych mieszkańców, ich prawa i obowiązki, stosunki między małżonkami i dziećmi, sprawy rzemiosła, bezpieczeństwo, obrona miasta. Z kronik dowiadujemy się, że wydarzenia „wielkiego świata” nie omijały Wołczyzna. Fala luteranizmu spowodowała, że przy kościele powstały pierwsze szkoły kształcące młodych Ślązaków w języku polskim. Do szkoły w Wołczynie przybywali synowie Niemców z Księstwa Oleśnickiego, które trwały do około 1780 r. Szkoła w Wołczynie istniała do 1826 r., w którym to przeniesiono ją do Kluczborka.

W 1859 r. powstała inicjatywa budowy katolickiego kościoła pw. NMP. Duży wkład w jego budowę wniósł architekt Aleksander Lange z Wrocławia oraz mistrz budowlany z Wołczyzna Deditus i bracia Jantschurowie. Cmentarz z centrum miasta został przeniesiony poza miasto. W 1810 r. królewski planista Junginkel zrobił dokładny plan miasta. Ulice otrzymały nazwy: Wrocławska, Polska, Felczerska, Młyńska, niektóre przetrwały do dziś. Przejęcie Śląska przez Prusy (po III Wojnach Śląskich 1740-1745) spowodowało nasilenie akcji germanizacyjnej i wzrost eksploatacji i jego ludności drogą zwiększenia podatków płaconych przez chłopów i mieszczan.

I poł. XIX w. była okresem różnych zmian. W mieście był już Główny Urząd Celny i Królewska Ekspedycja Poczтовая Urzędu Poczтового z Namysłowa. Mieszkańcami kierowała Rada Miejska. Istniał szpital w drewnianym budynku. Po nie długim czasie Rada Gminy Miejskiej założyła szpital miejski w piętrowym budynku, a w 1912 r. przystąpiono do budowy szpitala. Dnia 9 października 1807 r. wydano edykt znoszący poddaństwo osobiste chłopów. W dniu 14 września 1811 r. wydano edykt regulujący, który normował prawo chłopów do własności uprawianej przez nich do tej pory ziemi. W dniu 19 listopada 1808 r. zniesiono zależność prywatnych miast od właścicieli. W 1820 r. Wołczyn przyłączono do Górnego Śląska. Rewolucja przemysłowa miała także swoje odbicie w Wołczynie. W 1891 r. kupiec z Wrocławia założył tutaj mleczarnię parową, Firma Malich&Mucke drożdżownię. W tym samym okresie, znana na całym świecie firma - Gruschwitz z Nowej Soli zbudowała roszarnię lnu i konopi. Zostały założone 2 tartaki, młyn, fabryka wyrobów garncarskich, warsztat tokarski. W 1898 r. Wołczyn został podłączony do publicznych linii telefonicznych, a w 1888 r. usunięto z rynku ostatni dom drewniany i wybudowano w tym miejscu dom masywny.

W 1904 r. Gmina Miejska uchwaliła budowę gazowni. W grudniu 1904 r. na ulicach miasta zabłyśły lampy gazowe, a w 1924 r. oświetlenie gazowe zastąpiono elektrycznym. Miasto do XX w. czerpało wodę ze studzien, dlatego wybudowano wieżę ciśnień i poprowadzono pierwsze wodociągi.

Po I wojnie światowej nasilały się sprawy narodowościowe. W Wołczynie przejściowo miał swą siedzibę sztab Gruppe „Nord” SSOS. W 1939 r. ziemia kluczborska stała się miejscem koncentracji oddziałów armii hitlerowskiej przed atakiem na Polskę. Po dojściu Hitlera do władzy nasilił się terror. Zmieniono nazwiska polskie na niemieckie. Okres międzywojenny na ziemi wołczyńskiej był wzrastającym terrorem bojówek hitlerowskich, czego przykładem był fakt wysadzenia mostu kolejowego pod Wołczynem przez pododdział Grupy Destrukcyjnej Konrada Wawelberga, pod dowództwem Tadeusza Meissnera.

W 1939 r. ziemia wołczyńska stała się miejscem koncentracji oddziałów armii hitlerowskiej przed atakiem na Polskę. W Wołczynie, podobnie jak i w całym Niemczech, założono szereg faszystowskich organizacji. W okresie okupacji na teren miasta przywożono wielu Polaków do pracy w roszarni, drożdżowni i innych zakładach pracy i gospodarstwach rolnych. Walki o Wołczyn rozpoczęły 19 stycznia 1945 r. Jego wyzwolenie nastąpiło trzy dni później, od strony Byczyny. Miasto było w 45% zniszczone i prawie wyludnione

(zostało 40 osób z 4036). Transport nie funkcjonował, fabryki były nieczynne, gdyż maszyny zdemontowano i wywieziono w głąb Niemiec.

Po wojnie ludność napływała zza Bugu, Kołomyi, Stanisławowa, Lwowa, Tarnopola. Repatrianci ze wsch. uruchomili Hutę Szkła, zaczęła pracować Śląska Fabryka Drożdży „Polmos”, OZPL „Linopłyt”, tartak. Zajęto się organizacją służby zdrowia. Powstała szkoła podstawowa – 12 lipca 1945 r. Drugą szkołę otworzono 1 września 1965 r. i była to szkoła 1000-lecia. Państwowy Ośrodek Maszynowy stawały Wołczyn w czołówce najbardziej uprzemysłowionych miast Europy. Jednak zmiany ustrojowe w 1989 r. nie oszczędziły także Wołczyna i spowodowały istniejące do dnia dzisiejszego znaczne bezrobocie.

• Bruny

Pierwsze wzmianki o wsi Bruny (niemieckie Brune) pochodzą z pocz. XV w. W tym czasie wieś ta występowała pod nazwą Konradsdofr. Nazwa ta pochodziła od założyciela wsi. Być może był nim Konrad von Konstadt, właściciel pobliskiego Wołczyna. W 1436 r. zmieniono nazwę na Bronow. Nazwa ta pochodzić miała od słowa brona. W dokumencie z 1488 r., pochodzącym z wrocławskiej księgi gruntów, pojawia się zapis „Conradi villa nova plantatio”, czyli wieś Konrada nowo założona. W dokumentach z 1521 r. wieś figuruje jako Brunau. Nieco później pojawia się podział na Małe i Duże Bruny, lub Dolne i Górne Bruny. Z 1774 r. pochodzi pieczęć z herbem przedstawiającym bronę, którym posługiwała się wieś. Nie są znane nazwiska właścicieli z tego okresu. Około 1845 r. majątek rycerski w Brunach wraz z folwarkiem z koloni Nowy Świat (Neuwelt) należał do rodziny von Damnitz. Wieś liczyła wtedy około 587 mieszkańców. W 1886 r. właścicielką majątku była Helena von Tieschowitz. Majątek liczył wtedy łącznie 520 ha powierzchni, z czego 378 ha gruntów ornych, 47 ha łąk, 11 ha pastwisk, 70 ha lasów oraz 11 ha gruntów dworskich. Inwentarz zwierzęcy składał się z 29 koni, 154 sztuki bydła, 21 świń. W majątku znajdowała się także gorzelnia. Całością zarządzał w imieniu właścicielki Richter. Łączny dochód jaki przynosił majątek w tym czasie był równy 6378 markom. W 1891 r. majątek był własnością prawdopodobnie trojga dzieci Heleny, a mianowicie baronowej von Richthofen z domu von Tieschowitz, baronowej Raben także z domu von Tieschowitz oraz do F. von Tieschowitz. W ich imieniu majątkiem zarządzał baron Friedrich von Richthofen. W 1898 r. właścicielem majątku wraz z folwarkiem Nowy Świat był Carl Michael. Majątek miał w tym czasie łączną powierzchnię 560 ha, z czego 498 ha stanowiły grunty orne, 48 ha łąki, 3 ha pastwiska, a 8 ha lasy. Specjalizował się w hodowli bydła rasy oldenburskiej i holenderskiej. Zarządcą majątku był inspektor Günther. Roczny dochód z majątku wynosił wtedy 6378 marek. W księdze adresowej majątków z 1912 r. jako właściciel majątku w Brunach figuruje Józef Dąbrowski, a zarządcą jest Lewiński. Majątek w tym czasie składał się z 360 ha gruntów ornych. 18 ha łąk, 3 pastwisk, 3 ha lasów. Majątek specjalizował się w tuczu świń, hodowli krów mlecznych rasy oldenburskiej oraz gorzelnictwie. Ponadto należała do niego cegielnia polna. W 1926 r. właścicielem majątku był Heinrich Schwartzkopff. Powierzchnia majątku oraz jego specjalizacja nie uległa zmianie w porównaniu z okresu przed I wojną światową. Nadal prowadzono tutaj tucz świń i hodowlę bydła oraz pracowała gorzelnia. Wg danych z 1937 r. jej produkcja roczna wynosiła 63 000 litrów. Heinrich Schwartzkopff był właścicielem majątku do 1945 r. Po 1945 r. majątek upaństwowiono, a następnie w 1948 r. rozparcelowano. Ziemię, dwór oraz zabudowania folwarczne przyznano polskim osadnikom. W latach 1953-1957 nastąpiła przymusowa kolektywizacja i na terenie dawnego majątku gospodarzyła spółdzielnia rolnicza. W 1957 r. majątek ponownie parcelowano. W 1975 r. część z rolników – parcelantów utworzyło Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną w Brunach. Jest ona właścicielem użytkownikiem większej części założenia budynków folwarcznych i domów pracowników folwarcznych do dziś. Dawny dwór do 1988 r. był Bronisława Wesołowskiego. Po jego śmierci żona przekazała go wraz z częścią parku na własność miastu i gminie Wołczyn.

• Brynica

Nie ustalono kiedy powstała wieś. W źródłach pisanych wymieniana jest w 1485 r. Nie ustalono także właścicieli majątku przed 2 poł. XIX w. Wiadomo, że około 1845 r. w Brynicy znajdował się folwark i 31 domów, w których mieszkało 284 ewangelików i 17 katolików. We wsi znajdowała się karczma, gorzelnia, młyn wodny. W 1886 r. właścicielem rycerskiego majątku był Theodor Gloffka. Gospodarstwem w Brynicy zarządzał inspektor Hager. Powierzchnia majątku wynosiła wtedy 611 ha, w tym 262 ha ziemi ornej, 127 ha łąk, 205 ha lasów. Hodowano 99 sztuk bydła, w tym 7 krów mlecznych, 600 owiec i 34 konie. Theodor Gloffka pozostawał właścicielem także na pocz. lat 90. XIX w. W tym czasie profil hodowli oraz wielkość majątku nie uległy zmianom. W 1898 r. właścicielem majątku, wraz z Ellguth (obecnie Ligota Wołczyńska) był Josef Mahlich. Zarządzenie gospodarstwem spoczywało w rękach inspektora Bragulli. Majątek z folwarkiem obejmował 616 ha i stała się domeną państwową. W pocz. XX w. Brynica przestała być majątkiem prywatnym. W 1912 r. właścicielem wsi był Królewski Urząd Domen, a dzierżawcą majątku z folwarkiem Ellguth był Harbort von Windheim. W tym czasie powierzchnia majątku była znacznie mniejsza niż w końcu XIX w. i liczyła ogółem 390 ha, w tym 270 ha ziemi ornej, 105 ha łąk, 2 ha pastwisk, 2 ha ogrodu i 11 ha nieużytków i terenów podwórzowych. Prowadzona była hodowla bydła biało-czarnego oldenburskiego, uprawa buraków cukrowych i ziemniaków. W 1926 r. dzierżawcą nadal był Harbort von Windheim, a nadinspektorem kierującym pracami w majątku Oswald Seidel. Ogólna powierzchnia liczyła 397,8 ha, w tym 265 ha pól uprawnych. Hodowano bydło czarno-białe wschodniofryzyskie, prowadzono uprawę lnu, buraków cukrowych, zbóż i ziemniaków. W 1937 r. domena państwowa w Brynicy z folwarkiem Ellguth była dzierżawiona przez Elizabeth Dienhard, z domu von Windheim i przez Hildegard von Windheim. Pełnomocnikiem dzierżawców był wcześniejszy nadinspektor Oswald Seidel. Wielkość majątku pozostawała taka jak w latach 20., kontynuowany był wcześniejszy profil hodowli i upraw, istniała oczyszczalnia ścieków roszarni lnu w Wołczynie.

• Brzezinki

W 1295 r. w kronice łacińskiej Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis (pol. Księga uposażeń biskupstwa wrocławskiego) miejscowość wymieniona jest jako Bresinki.

• Gierałcice

Wieś ma prawdopodobnie średniowieczną metrykę. Przed 1489 r. stanowiła własność rodziny von Strachwitz. W 1499 r. właścicielem został Jerzy von Studnitz (majątek wniesiony w wianie przez żonę z domu Strachwitz). Rodzina von Studnitz pozostawała w posiadaniu Gierałcic do poł. XVI w. W 1740 r., po śmierci właściciela Adama Fydeyka von Studnitz, spadkobiercy wydzierżawili majątek Christianowi Gottliebowi Janisch, a w 1749 r. sprzedali innemu właścicielowi. Od 1 poł. XVIII w. do poł. XIX w. właściciele wsi zmieniali się kilkakrotnie. W 1886 r. dobra rycerskie Gierałcice należały do hrabiego Jeannot von Monts który pozostawał właścicielem do roku 1902 lub 1903. Od tego ostatniego dobra przeszły w posiadanie Felixa von Studnitz – członka rodu właścicieli z wieków XVI-XVIII. W posiadaniu rodziny von Studnitz Gierałcice pozostały do 1945 r. Po II wojnie majątek przejęty został przez PNZ, utworzono w nim PGR. W 1957 r. park i pałac przeszły w posiadanie Caritasu, który utworzył tu działający do czasów obecnych zakład pomocy społecznej dla dzieci upośledzonych. Do majątku Gierałcice należały dwa folwarki - Nowy Folwark i Sabagne (Zabagnie) zwany w latach 30. XX w. Klein Jeroltschutz. Na folwarkach prowadzona była hodowla owiec. Wg Knie w Gierałcicach istniały: browar, gorzelnia, młyn wodny, nie wiadomo jednak czy były one związane z majątkiem. W 1886 r. dobra rycerskie obejmowały ogółem 750 ha, w tym 438 ha gruntów uprawnych, 88 ha łąk, 37 ha pastwisk i 30 ha wód. W tym czasie czynna była cegielnia, hodowano 960 owiec, 20 szt. trzody chlewnej, około 100 szt. bydła. Powierzchnia majątku wraz z folwarkami utrzymywała się bez większych zmian także w 1 ćw. XX w. Księgi adresowe z tego okresu odnotowują uprawę i przerób lnu oraz hodowlę owiec rasy merynos odmiana mięsno-wełnista W 1937 r. powierzchnia majątku była już mniejsza – liczyła ogółem 696 ha, w tym 400 ha gruntów ornych, 88 ha pastwisk, 4 ha okólników (pastwisk ogrodzonych), 10 ha wód, 3 ha parku i 3 ha ogrodów. Owce merynosy hodowane były na folwarku Klein Jeroltschutz. Istniała kolejka polowa wąskotorowa (odnotowana już w księdze adresowej z 1926 r.).

• Komorzno

Komorzno, niemieckie Reinersdorf, jest miejscowością o średniowiecznej metryce. W 1402 r. odnotowane jako Reymnsis villa. Do XVI w. było własnością książąt legnickich i brzeskich, na pocz. XVI w. stanowiło własność rodu von Frankenbergów. W latach 1740 - 1838 dobra rycerskie Komorzno należały do rodziny Fischer von Reinersdorf. Po 1838 r. ród ten przyjął dodatkowo nazwisko von Paczensky und Tenczin. Von Paczenscy pozostawali właścicielami Komorzna do 1945 r. Dobra rycerskie Komorzno obejmowały oprócz majątku także położone nieopodal wsi folwarki o nazwach: Rosalienhof Altvorwerk, Neuvorwerk. W okresie poprzedzającym II wojnę światową na folwarkach tych istniała specjalizacja hodowlana: w Rosalienhof hodowano owce, w Altvorwerk trzodę chlewną, w Neuvorwerk byki. Obecnie dawny folwark Rosalienhof nosi nazwę Rozalia, Neuvorwerk nosi nazwę Zapłotnik, Altvorwerk nie istnieje. W 2 poł. XIX w. owce hodowano na podwórzu folwarcznym położonym w obrębie wsi na wsch. od parku i od kościoła. Na mapie z lat 80. XIX w. podwórze to zaznaczone jest jako owczarnie. Możliwe, że przed II wojną światową owczarnie na tym podwórzu już nie istniały a hodowla owiec prowadzona była tylko na folwarku Altvorwerk. Majątek w Komorznie rozwinięty już w 1 poł. XIX w. W 1845 r. odnotowano istnienie browaru, gorzelni, tartaku. Hodowla w tym czasie obejmowała 1800 owiec merynosów i 297 sztuk bydła. Oprócz majątku w Komorznie było aż 97 gospodarstw chłopskich, istniała szkoła ewangelicka z jednym nauczycielem, utrzymywana przez właściciela majątku będącego fundatorem stypendium pieniężnego przyznawanego od 1838 r. najlepszemu z ubogich dzieci we wsi.

• Krzywiczyny

Krzywiczyny jako wieś sięga swa metryka do średniowiecza. Ok. 1483 r. jak podają źródła historyczne istniała we wsi kaplica. Ok. 1530 r. wieś w większości zamieszkiwali protestanci, ponieważ kościół został przez nich przejęty. W XVII w. majątek w Krzywiczynach prawdopodobnie należał do rodziny Frakenberg. Od 1853 r. majątek w Krzywiczynach przynależy do rodziny von Watzdorf. W 4 ćw. XIX w. właścicielem rozległego majątku wraz z kilkoma folwarkami był porucznik Otto von Watzdorf, królewski urzędnik, deputowany do Parlamentu Krajowego. Do Krzywiczyn przynależały następujące folwarki: Augstenhof, Carlshof, Heinrichsluft, Heinrichsfelde, Tecluaia (Tecluacho), Waldstadt. W głównym majątku mieściła się gorzelnia. W odległości ok. 2 km na pñ.-wsch. znajdowała się cegielnia. Kolonia Heinrichsluft została założona w 1841 r. Hodowane były tam głównie owce. Pozostałe folwarki są starsze. W 1886 r. powierzchnia dóbr krzywiczyńskich wynosiła 1355 ha. Pola uprawne zajmowały 841 ha, łąki 176 ha, pastwiska 47 ha, a lasy 262 ha, nieużytki 29 ha. Stan hodowli wyglądał następująco: 100 koni, 274 sztuki bydła, w tym 94 krowy, 1400 owiec, 50 świń. W 1891 r. inspektorem w majątku był von Buttner, a na przełomie wieków Konrad Franz. Pod k. XIX w. właścicielem majątku rycerskiego w Krzywiczynach był Fryderyk Wilhelm von Watzdorf. Inspektor w majątku miał do pomocy księgowego, 2 asystentów, gorzelnego, 2 leśniczych. Pod koniec wieku powierzchnia ogólna wzrosła do 1432 ha. W gospodarstwie pracowała gorzelnia, cegielnia, młyn i mleczarnia. W 1912 r. nadinspektorem był Rösch, a księgowym Kahn. Fryderyk Wilhelm von Watzdorf był właścicielem do końca lat 30. XX w. W latach dwudziestych nadinspektorem był Meinert, a księgowym Eberstein. W XX w. majątek rozwijał się intensywnie, pracowała gorzelnia z płatkarnią, młyn, mleczarnia. Była suszarnia drewna, potężne silosy betonowe (6 sztuk). Znajdowała się również roszarnia, która zajmowała się przeróbką uprawianego w majątku lnu. Uprawiane były także na szerszą skalę ziemniaki odmiany Starker. Hodowane było bydło rasy nizinnej oraz oldenburskiej i buhaje szlachetnych ras. W 1926 r. powierzchnia całych dóbr wynosi 1485,7 ha. Ziemie uprawne obejmowały 841,9 ha, łąki 172,2 ha, pastwiska 19,4 ha, uprawiane i nawożone pastwiska 56 ha, lasy 345,3 ha. Park rozciągał się na powierzchni 4,3 ha, ogród 3,5 ha, staw 0,5 ha, a nieużytki 42,2 ha. Tuż przed II wojną światową powierzchnia majątku nieznacznie się zmniejszyła, o kilkadziesiąt hektarów. W 1937 r. folwark Teclusia zmienił nazwę na Theklas Luft, pozostałe nie zmieniły nazwy. Generalnym pełnomocnikiem właściciela był Friedhelm von Watzdorf, a inspektorem König. Po II wojnie światowej majątek przeszedł na własność skarbu państwa polskiego. Powstało w nim Państwowe Gospodarstwo Rolne. Przez wiele lat dyrekcja mieściła się w Kostowie. Był również Inspektorat Kochłowice. Od 1972 r. istniał Kombinat Państwowych Gospodarstw Rolnych z siedzibą dyrekcji w Wołczyńcu.

• Ligota Wołczyńska

Datę powstania miejscowości określa się na poł. XI w. Nazwa Ligota Wołczyńska jest nazwą kulturową i oznaczała pierwotnie wieś założoną na nowym pniu i wolną na określony okres czasu od podatków i świadczeń, stąd była związana z ówczesnymi rodzimymi stosunkami prawno-osadniczymi. Nazwa pierwotna to Ligota od słowa lga, ulga. Typ wsi- ulicówka.

• Markotów Duży

Nazwa miejscowości jest nazwą dzierżawcą, pochodzącą od imienia Markwart, które uległo spolszczeniu na Markot, dając podstawę równoległej nazwie polskiej na -ów. Nazwa miejscowości zmieniała się na przestrzeni lat- od niemieckiego Margsdorf, Marquardi villa (1261 r., 1300 r.) do Markotów w 1845 r.

• Rożnów

Wieś Rożnów (niemieckie Ober und Nieder Roten) wzmiankowana była już w XIV w., kiedy w 1376 r. wspomniano o istniejącym tu kościele pod wezwaniem św. Trójcy. W okresie reformacji, około 1530 r. kościół został przejęty przez protestantów. Pierwszym znanym z nazwiska właścicielem wsi był generał Karol Adolf August von Eben, który ufundował w 1780 r., znajdujący się przy kościele murowany z cegły nagrobek w kształcie piramidy. Pierwotnie wieś była podzielona na trzy niezależne majątki: Ober Rosen (na zach. krańcu wsi), Mittel Rosen i Nieder Rosen (na wsch. krańcu wsi). Ober Rosen w swoim herbie miała „naturalną” różę, a Nieder Rosen pagórek i trzy róże. Kolejnym znanym z nazwiska właścicielem dóbr był pochodzący z Ober Rosen major Dorotheus von Gladis, który został zabity kłonicą w czasie powstania chłopskiego w dniu 3 grudnia 1848 r. Od około 1862 r. wszystkie części wsi zostały zjednoczone w jednym ręku rodziny von Treu choć nadal używane były określenia Nieder i Ober Rosen. W 1861 r. we wsi mieszkało łącznie 588 mieszkańców. W 1886 r. jako właściciel obu majątków (Nieder und Ober Rosen) w Rożnowie wymieniany jest Hugo von Treu. Do majątku Nieder Rosen należał folwark Mühlendorf. Jego łączna powierzchnia wynosiła 578 ha ziemi, z czego grunty orne stanowiły 481 ha, łąki 36 ha, lasy 31 ha, wody 6 ha, tereny dworskie 11 ha. W majątku było 59 koni, 227 sztuk bydła, 1130 owiec i 22 świnie. Do drugiego majątku w Ober Rosen należał folwark Luisendorf. Łączna jego powierzchnia wynosiła 460 ha z czego 318 ha stanowiły grunty orne, 14 ha łąki, 115 ha lasy 13 ha grunty dworskie. Znajdowały się tu 22 konie, 47 sztuk bydła, 700 owiec i 10 świń. Majątkami zarządzał dyrektor Kanus. Łączny dochód roczny z majątku Nieder Rosen wynosił 5871 marek, a z majątku Ober Rosen 4626 marek. Podobne informacje na temat obu majątków pochodziły z 1891 r. Nieznaczne różnice dotyczyły tylko wysokości pogłowia zwierząt. W Ober Rosen zlikwidowano całkowicie hodowlę owiec. W 1898 r. znacznie zmieniła się struktura gruntów w obu majątkach. Zmniejszyła się powierzchnia lasów, a powiększyła się powierzchnia gruntów ornych i łąk. W majątku funkcjonowała już gorzelnia oraz hodowano bydło mleczne, rasy oldenburskiej oraz owce- merynosy. W księdze adresowej z 1912 r. obydwie majątki wraz z wspomnianymi wyżej podległymi folwarkami występują pod nazwą Oberrosen I. Właścicielem majątku był nadal wspomniany Hugo von Treu. Łączna jego powierzchnia wynosiła 1113 ha, z czego 887 ha stanowiły grunty orne, 84 ha łąki, 129 ha lasy, 13 ha ogrody, park oraz zabudowania dworskie. Majątek specjalizował się w gorzelnictwie, hodowli ziemniaków, buraków cukrowych, lnu i traw oraz zbóż, a także hodowli owiec rasy wschodniofryzyskiej i merynosów. Podobne informacje na temat majątku pochodzą z 1926 r. W majątku z wykwalifikowanych pracowników zatrudniano, oprócz zarządcy i jego asystenta, gorzelnego, dwóch leśniczych, ogrodnika i specjalistę od hodowli owiec. Łączny dochód jaki przynosił majątek w latach 1912-1926 wynosił 10445 marek rocznie. W 1937 r. jako właściciela nadal wymienia się Hugo von Treu. Prawdopodobnie do 1945 r. majątek należał do niego lub do jego spadkobierców. Po II wojnie światowej zmieniła się nazwa wsi na Rożnów. W dawnym majątku ziemskim do 1947/1948 r. stacjonowały oddziały wojsk radzieckich. W 1948 r. powstało PGR, który przez prawie 50 lat swego istnienia wchodziło w skład różnych struktur administracyjnych. Od 1968 r. Zakład Rolny Rożnów podlegał pod Kombinat PGR Wołczyn. Od 1993 r. właścicielem była Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddział Terenowy w Opolu.

• Skałagi

Etymologia nazwy Skałagi wywodzi się prawdopodobnie od nazwy rodowej – od Skałaga lub przekształconej nazwy gwarowej – od skały. Pierwsze udokumentowane wzmianki o Skałagach sięgają poł. XIII w. Uwzględniając znaleziska archeologiczne mezolitu, kultury łużyckiej i okresu wpływów rzymskich jest prawdopodobne, że początki osady sięgają czasów znacznie wcześniejszych. Na pierwsze z nich natrafiono tutaj bowiem już w latach 30. XX w. Najstarsze sięgają okresu kamienia czyli dwóch tysięcy lat p.n.e. Z 1376 r. pochodzi pierwsza wzmianka o istnieniu we wsi drewnianego kościoła pod wezwaniem św. Michała. Prawdopodobnie osada składała się z 50 zagród. Przez lata dobra Skałag były podzielone. Jednak już w 1772 r., a następnie przez kolejne lata, jako jednego właściciela dóbr źródła wymieniają Michała Albrechta Schneidemessera – bardziej znanego pod nazwiskiem von Kobylinski. Prawdopodobnie było on osobą, która scalała majątek. Wywodził się z drobnej szlachty, z rejonów Olesna. W 1775 r. otrzymał szlachectwo pruskie ze zmianą nazwiska na von Kobylinski, po matce Annie Krystynie Kobylinski. Dobra musiał przejmować sukcesywnie. W pierwszej fazie ta część, która przynależna była (w XIV w.) Henrykowi Schimonskiemu, a następnie włości Monsterburgów. W 1783 r. był już pełnoprawnym właścicielem całego majątku. W tym okresie wieś liczyła 205 mieszkańców, w tym 8 zagrodników. W sumie na terenie wsi było 45 ognisk domowych. Istniał jeszcze stary drewniany ewangelicki kościół (wybudowany w 1691 r.), jako filia kościoła z Wołczyna. Po śmierci Albrechta majątkiem zawiadywała żona Johanna, która w ostatnim 10-leciu XVIII w., podjęła decyzję o jego sprzedaży. Nabywcą był baron von Henneberg. Od 1804 r. ród von Pritwitz und Gaffron oficjalnie figuruje w dokumentach jako właściciele Skałagów, przy nich pozostały przez następne ponad 100 lat. Oni też byli inicjatorami budowy wspaniałego pałacu, z którego do dnia dzisiejszego pozostały jedynie fundamenty. W 1845 r. wieś zabudowana była 57 domami, zamieszkałymi przez 533 osoby. Znajdowały się w niej: zamek, folwark, browar, gorzelnia, dwie leśniczówki, ewangelicki kościół i ewangelicka szkoła, obsługiwana przez jednego nauczyciela. W tym miejscu trzeba nadmienić, że nauka w Skałagach odbywała się od wielu pokoleń. Ponieważ warunki w starym budynku szkolnym, nie odpowiadały już ówczesnym standardom, w 1829 r. oddano do użytku nowy wygodny obiekt. Wśród mieszkańców odnotowano 44 wyznawców religii katolickiej, którzy na msze musieli uczęszczać do Byczyny. Występowało też trzech rzemieślników. W hodowli przeważały owce merynosy, których ilość dochodziła do 1700 sztuk. Przynależną także do wsi była kolonia Skałaska (Albrechtsthal), położona $\frac{3}{4}$ mili na płn.- wsch., licząca 12 domów i 83 mieszkańców.

• Szum

Nazwa miejscowości pochodzi od niemieckiego Schumm – osada położona w lesie nad Kluczborskim Strumieniem (Stobrawą), a więc od szumu lasu, wody. Szum do dnia 1 stycznia 1930 r. należał do parafii Bogacica, co ma odzwierciedlenie w aktach parafialnych Bogacicy. W XVII w. obecny Szum podzielony był na Kuźnię Bogacką oraz położony nad strumieniem folwark Szum. Informacje o Kuźni, wtedy Ferncludina Bodlandensis, spotykamy od 1688 r., a polska nazwa Kusnia pojawiła się w 1718 r. W XVIII w. następowało powolne zacieranie się granic między Kuźnią a Szumem, co w konsekwencji dało powstanie jednej miejscowości, zamiennie nazywanej Szumem lub Kuźnią. W pobliżu wsi, w około 1797 r. pojawiają się wzmianki o przysiółku zwanym Trzi Chałupy (Dreihauser). W Szumie nie było dużych gospodarstw rolnych, dlatego warstwy społeczne tej wioski stanowili zagrodnicy i chałupnicy. W 1783 r. było tu 16 zagrodników i 4 chałupników, a w 1863 r. – 18 zagrodników i 10 chałupników, uprawiających razem 437 morgi. Jak podają księgi parafialne Bogacicy w 1783 r. Szum liczył 179 mieszkańców, w 1830 r. – 190 i 22 domy, w 1845 r. – 286 mieszkańców i 25 domów, w 1863 r. – 313 mieszkańców, w 1867 r. – 475 osób, a w 1912 r. w Szumie mieszkały 664 osoby. W dalszych latach obserwowany był spadek liczby ludności w Szumie, co było spowodowane emigracją mieszkańców do Niemiec. W 1936 r. nazwę miejscowości zmieniono na Forstheim, która obowiązywała do zakończenia II wojny światowej. Po wojnie krótki czas używano niemieckiej pisowni Shumm, ale pod koniec 1945 r. podawano już polską nazwę Szum. Historia miejscowości związana jest z parafią Zawisć, do której wioska należała od 1 stycznia 1930 r. Zbyt duża odległość od kościoła parafialnego w Bogacicy zmusiła mieszkańców Szumu do budowy kościoła. Początkowo planowano budowę jednego kościoła dla Szumu i Wierzchów, jednak docelowo zbudowano dwa kościoły. W 1929 r. wybudowano kościół

w Szumie, a na mocy kuracji biskupa opolskiego z dnia 13 czerwca 1929 r. Szum podłączono do parafii Zawisć, a kościół w Szumie stał się jej kościołem filialnym. Do 1860 r. dzieci uczęszczały do jednoklasowej szkoły w Wierzchach, która powstała około 1765 r. W 1860 r. zbudowano szkołę w Szumie, ale do użytku oddano ją dopiero w 1884 r. Początkowo w szkole uczono w języku niemieckim, z biegiem czasu wprowadzono język polski. Szkoła działała do 2005 r. w związku z coraz mniejszą liczbą dzieci, a budynek następnie sprzedano.

• Szymonków

Pierwsze wzmianki o Szymonkowie pochodzą z 1257 r. Nazwa Szymonków ma wiele form językotwórczych. Pierwotna nazwa wioski wzmiankowana w akcie jej nadania wymawiana była Siemianowo (nazwa słowiańska), później uległa zmianie na Siemienaw, a po zajęciu Śląska przez Prusy – na Siemienau. Miejscowość powstała na obrzeżach Przesieki – gęstego pasma lasów, które ciągnęło się od Odry w kierunku pñ.-wsch. w środkowej części rozdzielone Stobrawą, jako osada na prawie niemieckim, której właścicielem został Niemiec Johann. We wsi stał kościół, do którego należała 1 parcela ziemi i wyznaczony teren lasu. Wieś przez lata rozwijała się gospodarczo i terytorialnie. W latach 1430-1433 Szymonków był podzielony na część wsch. i zach. Część wsch. należała do księcia Brzegu, a część zach. do księcia Oleśnicy. W tym czasie miejscowość administracyjnie podlegała Wołczynowi. W ciągu kilkuset lat osada była w posiadaniu Hrabiego von Pritvitz, następnie braci Grzegorza i Wacława Woyskich, którzy sprzedali posiadłość Janowi Stwoleńskiemu ze Świniar władającemu tą ziemią do 1564 r. Po tym czasie posiadłość przeszła we władanie rodziny von Posadovsky. Paweł Posadovsky jako zarządca Szymonkowa wspierał silnie tendencje reformatorskie i przyczynił się do zwolnienia proboszcza katolickiego w Wołczynie i obsadzenie stanowiska przez pastora ewangelickiego. W 1540 r. kościół w Szymonkowie przeszedł na wiarę luterzańską. W 1614 r. we wsi został wybudowany nowy kościół, którego fundatorami i budowniczymi byli właściciele ziemscy dwóch części Szymonkowa - hrabia Brond von Brestvitz (wsch.) i hrabia Stwoleński von Steinerdorf (zach.). Wojna 30-letnia wyrządziła niewielkie szkody w miejscowości - przez wieś przeszły dwie walczące ze sobą armie hrabiego Mansfelda i hrabiego Wallensteina. W 1688 r. nastąpiły zmiany właścicieli dóbr ziemskich. Wieś przeszła we posiadanie pana von Studnitsa. Wieś ocalała podczas dwóch wojen śląskich i nie zanotowano większych strat. W 1761 r. wybuchła wojna 7-letnia śląska. Wieś została spustoszona i ograbiona przez wycofujące się wojska rosyjskie. Rząd pruski wprowadził oddawanie kontrybucji na rzecz wojsk pruskich. Wojsko zabierało wszystko, co pozostało po Rosjanach. Mimo trudnego życia ludzi po wojnie, w Szymonkowie dało się zauważyć pokojową działalność króla. Rozwojowi uległo szkolnictwo. W Szymonkowie powstała szkoła parafialna. Proboszcz otrzymywał do pomocy kłeryka. Po umocnieniu reformacji szkolnictwo uległo rozszerzeniu, a przyłączenie Śląska do Prus spowodowało rozbudowę gospodarczą regionu. W 1795 r. ówczesny właściciel części Szymonkowa - Ferdynand Wilhelm Sigismunt von Litvitz połączył zach. i wsch. część Szymonkowa. W pierwszej dekadzie XIX w. armia pruska doznała wielu porażek, a umocnieniu uległa armia francuska. Na ludność śląską Francuzi nałożyli wysokie kontrybucje. Wkrótce wojska francuskie zaczęły się wycofywać, jednak los mieszkańców ziemi kluczborskiej nie uległ poprawie. Ludność zmuszona była oddawać kontrybucję dla bawarskiego wojska pruskiego, z czego z trudem się wywiązywała, tym bardziej, że w 1811 r. prowincję nawiedziła długotrwała susza. W dniu 16 marca 1813 r. Prusy wypowiedziały wojnę Napoleonowi. Dnia 17 marca 1813 r. Fryderyk Wilhelm III ogłosił powszechną mobilizację i pobór do wojska mężczyzn w wieku 17-40 lat. Zaczęto tworzyć terytorialną obronę kraju tzw. Landszturm. Dla ludzi była to szansa na poprawę sytuacji życiowej. Obrona terytorialna powiatu kluczborskiego walczyła na wielu frontach, między innymi w bitwie pod Geschau, Bautzen (Budziszyn). Pokój między Francją a Prusami został zawarty w 1816 r. Rozpoczęto odbudowę zniszczonego kraju. Lata 1827-1834 były dla mieszkańców Szymonkowa bardzo ciężki – gwałtowne burze i bardzo ciężkie zimy, strach przed epidemią cholery, która wybuchła w Polsce oraz susza i drożyzna były powodem powiększenia się biedoty, wielu strat materialnych we wiosce i spustoszenia w lasach. W kwietniu 1843 r. spaleni uległo skrzydło szkoły, a w 1852 r. we wsi wybuchła epidemia cholery, w wyniku której zmarło 79 osób ze 114 zamieszkujących osadę. W XIX w. rodzina Litvitz rozbudowała swój majątek i wprowadziła uprawę lnu i hodowlę owiec, co miało poprawić statut gospodarczy całej wioski. W latach 1823 - 1846 w Szymonkowie

działała Huta Szkła, która wytwarzała doskonałe szkło taflowe i gospodarcze i nosiła nazwę Skłarnia Szymonowska. W 1859 r. Rudolf von Litvitz wybudował wielki browar parowy. Za jego panowania został wybudowany zamek i droga utwardzona będąca teraz główną szosą we wsi. W 1866 r. majątek przeszedł w ręce Polaka Piotra von Walewskiego, który po 5 latach sprzedał go panu von Hupman Falbellemu. W latach 1875-1878 w miejscowości postawiono nowy kościół. W 1888 r. w osadzie wybudowano nową szkołę, a w starym budynku urządzono przedszkole. Lata 1870-1914 były latami, w których w gminie Szymonków nastąpił wzrost gospodarczy, życie biegło spokojnie, ludziom żyło się dostatnio. Dnia 31 lipca 1914 r. w Szymonkowie ogłoszono stan oblężenia, a 2 sierpnia wprowadzono na terenie całego kraju powszechną mobilizację. Kolejne lata wojny były latami biedy, zaczęła szerzyć się kradzież i handel pokątny. Okupacja Górnego Śląska przez Niemcy spowodowała nałożenie na ludność wiele rygorów i ograniczeń. Po zakończeniu III Powstania Śląskiego w 1921 r. majątek w Szymonkowie został sprzedany państwowej spółce rolnej w Pszczynie, co miało na celu stworzenie możliwości zasiedlania wioski kolonistami z Niemiec. Napływ nowych przesiedleńców spowodował znaczne powiększenie gminy Szymonków i spowodował zmiany na lepsze. W 1950 r. miejscowość zamieszkiwało już około 1085 osób. Obecnie w miejscowości działa szkoła, ośrodek zdrowia, klub młodzieżowy, jest świetlica wiejska i parafia. Miejscowość bardzo się rozwinęła i obecnie zajmuje powierzchnię ponad 2100 ha.

• Świniary Wielkie

Wieś Świniary Wielkie nosiła niegdyś niemieckie nazwy Schweininchen do 1894 r., do 1945 r. Gross Blumenau. Pierwszym znanym nazwiskiem właściciela wsi był Adam Posadowski, do którego należały oprócz Świniar, Wołczyn i Wierzbica. W 1622 r. ufundował on dzwon dla miejscowego kościoła, który znajduje się do dziś w tutejszej świątyni pw. św. Bartłomieja. Kolejnym właścicielem majątku, znanym z nazwiska był Friedrich Wilhelm Harias, z którego osobą wiąże się powstanie klasycy stycznego dworu w Świniarach Wielkich, w 1 poł. XIX w. W 1841 r. włączył on do majątku w Świniarach Wielkich niewielki majątek w pobliskich Świniarach Małych (Klein Blumenau). W 1886 r. należący do F. W. Hanasa majątek liczył wraz z podległymi folwarkami Dworzysto i Schirobanz 403 ha, z czego 328 ha przypadało na ziemię orną, 63 ha na łąki, 4 ha na nieużytki, a 4 ha zajmowały grunty dworskie. Już wtedy istniała tu gorzelnia. Hodowano tu 24 konie, 174 sztuki bydła i 230 owiec. Łączny dochód jaki przynosił majątek wynosił w 1886 r. 5973 marek. Pobliskie Świniary Małe miały tylko 210 ha powierzchni. Podobne dane pochodzą z 1891 r. W stosunku do poprzednich lat, zmniejszył się areal majątku, a zwiększyło się pogłowie zwierząt. W 1912 r. właścicielem majątku Gross Blumenau oraz Klein Blumenau był Hugo Ludcke z Wrocławia. Majątek (Gross Blumenau) liczył wtedy 255 ha z czego 209 stanowiły grunty orne, 30 ha łąki, 12 ha nieużytki. Łączny dochód z majątku wynosił w tym czasie 4428 ha. W 1926 r. jako właściciele majątku wymieniali się Waltera Thomasa i jego żonę Emilię z domu Ludcke. Zarządcą obydwu majątków Klein i Gross Blumenau był Sorich. Majątek w Gross Blumenau liczył wtedy 252 ha powierzchni z czego 200 ha gruntów ornych i 34 ha pastwisk. Majątek specjalizował się w gorzelnictwie, hodowli bydła rasy oldenburskiej, hodowli buraków cukrowych. W okresie międzywojennym pracowało w majątku około 60 sezonowych robotników z Polski z okolic Bolesławca. Zamieszkiwali oni w domu dla robotników. W księdze adresowej z 1937 r. jako właściciela wymieniali się tylko Emilię Thomas. Być może już wtedy była wdową. Według informacji uzyskanych od starych mieszkańców wsi jeszcze przed 1939 r. przekazała ona majątek swojemu synowi, również Walterowi, urodzonemu w 1912 r., a poległemu w 1942 r. pod Lem gradem (jego mogiła znajduje się na miejscowym cmentarzu). Młody właściciel zamieszkał w budynku dworu, natomiast matka przeniosła się do domu którym mieszkał zarządca majątku. Rodzina ta była ostatnimi niemieckimi, a zarazem prywatnymi właścicielami majątku. Po 1945 r. majątek został początkowo rozparcelowany. Około 1950 r. powstał tu PGR, który przez ponad 40 lat był gospodarzem na terenie dawnego majątku. Zakład rolny w Świniarach Wielkich wchodził w skład Kombinatu PGR w Wołczynie. W 1992 r. teren dawnego majątku przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddział Terenowy w Opolu.

• Wierzbica Dolna

Nazwa Wierzbica Dolna jest nazwą topograficzną, określającą naturalne, przyrodzone właściwości terenu i krajobrazu - od słowa wierzba, a więc oznacza pierwotnie miejsce porośnięte wierzbami. Miejscowość została założona przez osadników niemieckich w XV w. w okresie tzw. kolonizacji niemieckiej, od czego nazywano ją Wierzbicą Niemiecką. Wskutek reformacji w XVI w., która rozszerzyła się za sprawą Marcina Lutra w Europie, dotychczasowe katolickie parafie przeszły na ewangelickie. W 1 poł. XVIII w. zbudowano w sołectwie pałac hrabiowski, który na przełomie XIX i XX w. przeszedł w posiadanie hrabiego Schinella. Stan jego posiadania szacowany był na 27 mórg ziemi uprawnej, łąki, pastwiska, 30 zabudowań stajennych dla inwentarza żywego, pałac z zabudowaniami dla służby. Za panowania hrabiego wieś bardzo się rozwinęła. Z powodu zamiłowania hrabiego do hazardu w 1930 r. stracił on cały majątek i został wyrzucony z pałacu. Ten zdesperowany popełnił samobójstwo na cmentarzu kościelnym, co upamiętnia pomnik postawiony w tym miejscu. Majątek hrabiego pod nowym właścicielem podupadał stopniowo w ruinę, aż został rozdzielony pomiędzy chłopów, jako rekompensatę za brak wynagrodzenia. Pałac i 30 budynków przejął niemiecki skarb państwa. W czasie II wojny światowej, w czasie wyzwalania ziemi przez Rosjan, od nalotów lotnictwa radzieckiego zginęło 15 mieszkańców wioski. Wojska radzieckie zdewastowały wnętrze pałacu i zrabowali jego wyposażenie. Wkrótce pałac zmieniono w spichlerz. Po wojnie pałac został stopniowo rozebrany przez ludność, która zastała swoje domostwa zdewastowane i zniszczone. W tych samych latach rozpoczęto zasiedlanie wioski ludnością napływową ze Wschodu, z okolic Stanisławowa i Kołomyi.

• Wierzbica Górna

Wieś Wierzbica Górna w 1406 r. nosiła nazwę Polnischin Wirbicz. Potem nazywana była Wurbitz, Polnisch Würbitz a od 1936 r. Oberweiden. Dziedzic wsi Joachim Wenzel w 1718 r. ufundował nowy kościół ewangelicki o konstrukcji szachulcowej. Ok. 1785 r. w Wierzbicy istniały dwa folwarki. Oprócz tego we wsi było 19 gospodarstw i 37 zagrodników. Całą wieś zamieszkiwało 278 mieszkańców. W latach 1793-1805 znajdowała się tutaj huta szkła. Ok. 1811-1812 zbudowana została we wsi jedna z pierwszych cukrowni na Śląsku. Ok. poł. XIX w. do dóbr rycerskich w Wierzbicy przynależały również kolonia Tanne, Tanneberg, folwarki: Kolloczek (Kołaczek), Waldau (Wałda), Teichvorwerk oraz Bergel's Schäferei. W folwarku Kołaczek znajdował się młyn wodny, a w Wałdzie – karczma. W folwarku Bergel's Schäferei hodowano 1000 merynosów i 198 jagniąt. W folwarku Wałda znajdował się również tartak. Majątek w Wierzbicy należał od 1791 r. do rodziny von Rechwitz. W latach 80. XIX w. dobra w Wierzbicy Górnej należały do barona Rudolfa von Rechwitz. Razem z folwarkiem Bergelschaferei majątek zajmował powierzchnię 1093 ha. Ziemi uprawnej było 695 ha, z czego łąki zajmowały 160 ha, a pastwiska 5 ha. Prawie połowę ogólnej powierzchni zajmowały lasy, bo aż 740 ha. 64 ha stanowiły wody, a podwórza i nieużytki zajmowały 26 ha. W majątku hodowano 46 koni, 205 sztuk bydła, w tym 51 krów, 950 sztuk owiec 45 świń. Oprócz tego w majątku pracowała gorzelnia i cegielnia. Pod koniec XIX w. powierzchnia dóbr nieznacznie się zwiększyła. Właścicielem nadal był Rudolf von Rechwitz i pozostał nim do lat 20. XX w. Hodowane było bydło rasy wschodniofryzyskiej. Oprócz gorzelnii i cegielni w majątku pracował tartak. Pod koniec wieku do dóbr w Wierzbicy przynależą folwarki Mittelhof, Tanneberg i leśnictwo. W 1696 r. inspektorem w majątku był niejaki Heldenreich, w 1912 r. – Schramm. Miał do pomocy dwóch asystentów, księgowego, kierownika gorzelnii, 3 leśniczych. W 1926 r. do Wierzbicy Górnej należą folwarki Mittelhof, Tanneberg, Kolloczek (Kołaczek) i Waldhaus. Pełnomocnikiem właściciela był Hermann Schmidt, a nadinspektorem Artur Schramm. Nadleśniczym był Albin Körnender. W majątku hodowane było bydło rasy wschodniofryzyskiej, świny oraz buhaje hodowlane. Do obróbki uprawianego lnu została zbudowana roszarnia (zakład przeróbki lnu). Nadal pracowała gorzelnia, cegielnia, tartak oraz młyn wodny. W 1936 r. nastąpiła zmiana nazwy wsi z Polnisch Wurbitz na Oberweiden. W 1937 r. istniały dwa majątki Waldgut i Rittergut z folwarkami Oberhof, Mittelhof, Margaretenhof, Tanneberg i Waldhaus. Właścicielką dóbr była Adrienne von Rechwitz. Rządcą był P. Morcinkowsky. Całe dobra w 1937 r. obejmowały obszar 1748 ha, w tym 687 ha pól uprawnych, łąk 143 ha, pastwisk 24 ha, wód i stawów rybnych 87 ha. Lasy obejmowały obszar 751 ha. Park i ogród i inne obszary rozciągały się na obszarze 56 ha. Prócz tego oddano do parcelacji 165 ha ziemi uprawnej i 22 ha łąk. W cegielni pracującej w majątku w ciągu roku wytwarzano 2 miliony cegieł. Na obszarze 150 mórg uprawiano

len, który poddawany był przeróbce w miejscowej roszarni. Kontynuowano hodowlę zwierząt Jak w latach poprzednich, hodowano również źrebięta. Po 1945 r. majątek stał się własnością państwa polskiego, utworzono w nim Państwowe Gospodarstwo Rolne. Od 1972 r. był to Kombinat Państwowych Gospodarstw Rolnych z siedzibą dyrekcji w Wołczynie. Po likwidacji PGR gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

• Wierzchy

Według niemieckiego językoznawcy Heinricha Adamy nazwa miejscowości pochodzi od polskiej nazwy określającej wierzch. W swoim dziele o nazwach miejscowych na Śląsku wydanym w 1888 r. we Wrocławiu jako starszą od niemieckiej wymienia on nazwę w polskiej formie- Wierzchy podając jej znaczenie Dorf auf der Hohe czyli po polsku wieś na górze, wierzchu. Niemcy zgermanizowali nazwę na Wierschy w wyniku czego utraciła ona swoje pierwotne znaczenie. Ze względu na polskie pochodzenie nazistowska administracja III Rzeszy dnia 27 kwietnia 1936 r. w miejsce nazwy Wierschy wprowadziła nową, całkowicie niemiecką nazwę Stoberbrück. 12 listopada 1946 r. nadano miejscowości polską nazwę Wierzchy.

5.4. Krajobraz kulturowy i zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy Wołczyn

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Ochrony wymaga również dziedzictwo niematerialne – przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom.

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny gminy znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych na terenie gminy Wołczyn. Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie gminnym, jak i otwartym.

Na krajobraz kultowy Gminy Wołczyn, jako ważny element dziedzictwa kulturowego, składają się:

- obiekty sakralne, zwłaszcza wyróżniające się kościoły drewniane w miejscowościach: Brzezinki, Gierałcice, Komorzno, Krzywiczyny, Rożnów, Świniary Wielkie, Wierzbica Dolna, Wierzbica Górna;
- cmentarze i nietypową piramidą w Rożnowie;
- zespoły pałacowo-parkowe, dworsko-parkowe i zabudowa związanych z nimi folwarków (dwory, pałace, parki, ogrody, budynki czworaków, folwarczne zabudowania gospodarcze);
- historyczne układy ruralistyczne (układy rozplanowania wsi i zespołów wiejskich);
- kamieniczki z XIX w. i domy mieszkalne z pocz. XX w. w Wołczynie;
- obiekty architektury wiejskiej (chaty, domy mieszkalne, budynki gospodarcze).

W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w Gminie Wołczyn.

5.4.1. Obiekty sakralne

Kościół ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Brzezinkach, 1550 r., 1965 r. – pokrycie ścian gontem

Kościół usytuowany przy drodze lokalnej Wołczyn – Byczyna. Nieznacznie odsunięty od drogi, na lekko podwyższonym terenie spadkiem w kierunku płd. W płd. części placu kościelnego cmentarz grzebalny. Teren ogrodzony z 3 stron zabytkowym, XVIII-wiecznym, drewnianym ogrodzeniem. Ogrodzenie wykonane z poziomych bali osadzonych w łątkach, z podwaliną na gładkich narzutowych, z dwuspadowym daszkiem gontowym. Od zach. jednoprzęsłowa bramka, od wsch. dwaprzęsłowa. Bramki konstrukcji słupowej z mieczami i zastrzałami z jednym i dwoma daszkami siodłowymi. pokryte gontami. Teren zadrzewiony – starodrzew (lipa, dąb).

Fundamenty z gładów kamiennych, narzutowych. Uzupełnienia z cegły i betonu. Podwalina i pierwsza warstwa belek dolnych partii zrębu w części prezbiterialnej i zach. ściany nawy – nieco grubsze i odsądzone od lica ściany. Ściany drewniane, z brusów iglastych, kołkowane. Konstrukcja zrębowa. Część powierzchni ścian obita gontem (1964 r.). Zakrystia na styk z prezbiterium, z własnym wiecem.

Wszystkie otwory okienne i drzwiowe drewniane o dekoracyjnym rozwiązaniu. Wieża konstrukcji słupowej, zewnątrz pionowo oszalowana. Stropy płaskie drewniane. W nawie, w osi wzdłużnej podciąg. Kruchty, zakrystia – stropy płaskie, drewniane. W szerszej części nawy dwa tragarze wsparte na dwóch profilowanych słupach stanowiących podstawę wieży.

Więźba dachowa drewniana, z drewna iglastego, storczykowa. Konstrukcja wieży wsparta na tragarzach nawy, słupowa, z zastrzałami, lekko zwężająca się ku górze. Dachy siodłowe o trzech kalenicach. Dach prezbiterium przechodzący nad zakrystią. Nad kruchtami dachy dwuspadowe z zadaszeniem w szczytach. Wieża zwieńczona wysmukłym hełmem namiotowym ze ściętymi narożnikami i wklęsłymi połączeniami. Dachy korpusu nawy i prezbiterium, hełm wieży, kruchty oraz ściany pokryte gontem. Okap wysunięty.

Budynek o dość nietypowym rzucie i układzie przestrzennym. Nawa dwuczłonowa – część zach. w kształcie wydłużonego prostokąta (w osi poprzecznej). Powstała w trakcie przebudowy w 1776 r. Przylega do korpusu dawnego węższego, o rzucie zbliżonym do poprzecznego prostokąta. Od wsch. krótkie, prostokątne prezbiterium, zamknięte trzema bokami ośmioboku. Od płn., prostokątna zakrystia. Elewacja wsch. zakrystii i prezbiterium na jednej linii. W przedłużeniu płn. ściany zakrystii, wbudowano prostokątną salkę katechetyczną. Od zach. i płd. kwadratowa i prostokątna kruchta.

Bryła kościoła wieloelementowa, o odmiennych wielkościach, kruchty, dobudowanej części nawy pierwotnej, prezbiterium i zakrystii od płn. Elementy składowe charakteryzują się coraz wyższymi połączeniami kalenic nad poszczególnymi częściami, z których zach. wieńczy smukła, czworoboczna wieża wtopiona w dach, zakończona wysokim hełmem, przechodzącym z kwadratowej podstawy w ośmiobok.

Elewacja wsch. prosta, prostokątna przykryta szczytem dwuspadowego dachu, o ściętym wierzchołku. W jego linii korpus prostokątnej wieży o strzelistym zadaszeniu. Wieża i szczyt oszalowany pionowo. W przyziemiu, prostokąt kruchty o dwuspadowym dachu, którego dolną partię zabezpiecza łaszek okapowy rozciągnięty także po obu jej bokach. W przyziemiu – wejście główne do kościoła.

Wyposażenie: ołtarz główny barokowy, architektoniczny z 2 poł. XVII w. z rzeźbami czterech aniołów z insygniami Mąki Pańskiej, oraz Chrystusem Zmartwychwstałym. W predelli – płaskorzeźbą Ostatniej Wieczerzy. Obudowa (skrzynia) tryptyku gotyckiego 1 poł. XV w. Figury św. Barbary, Doroty, Katarzyny zostały skradzione w 1994 r. lub 1995 r. Ambona późnorenansowa 1 poł. XVII w. Chrzcielnica barokowa – koniec XVII w., ośmioboczna na wolutowej podstawie. Ławy z XVIII w. z malowanymi przedpiersiami.

Kościół filialny, ewangelicki w Gieralcicach, ok. XVII w.

Na miejscu obecnego kościoła znajdowała się pierwotnie kaplica drewniana, grobowa rodziny Gierałtowskich. W 1560 r. przejęta przez protestantów. W 1617 r. uzyskuje prawa kościoła filialnego. W 1694 r. gruntowna przebudowa lub budowa obecnego kościoła. W latach 1822-1823 – kolejna przebudowa. Po 1945 r. kościół użytkowany jako kościół filialny Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Wołczynie.

Kościół usytuowany w centrum wsi Gieralcice. W zach. części placu kościelnego - cmentarz grzebalny. Graniczy bezpośrednio od wsch. z szosą, od półn. z ul. Brynicką, od zach. – luźna zabudowa mieszkalno-gospodarcza; od płd. pola uprawne. Teren cmentarza duży, prostokątny, ogrodzony współczesną siatką metalową na słupkach ceglanych.

Kościół orientowany. Fundamenty pod wieżą z otoczków granitowych, nie obrabianych. Korpus – ceglany, otynkowany, zaprawa cementowo - wapienna, białkowana. Na fundamencie ceglany, widoczne są ślady izolacji poziomej. Ściany drewniane, z brusów iglastych o różnym przekroju, wskazujące na odmienny okres wbudowania. Ściana zach., przy wieży, wykonana z grubszych bierwion o innej technice obróbki, aż do łątki, co sugeruje, iż są one z starszej części kościoła (XVII w. ?). Korpus – konstrukcja zrębowa i sumikowo-łątkowa. Wieża konstrukcji słupowej, obita pionowo deskami i listwami zabezpieczającymi, korpus – gontami. Wszystkie otwory okienne i drzwiowe bez względu na wielkość, kształt – wykonano z drewna.

Więźba dachowa drewniana, z drewna iglastego. Konstrukcja krokwiowo-jętkowa z nasuwnicami tworzącymi znacznie wysunięty okap. Wieża słupowa, z krzyżowymi stężeniami. Nie powiązana konstrukcyjnie z kościołem. Pokrycie dachu – korpus, dach siodłowy z skośnymi połaciami nad wielobocznym zamknięciem od wsch., pokrycie gontem. Nad wieżą dach namiotowy, ośmioboczny, kryty gontem.

Układ kościoła salowy. Prostokątna wydłużona sala zamknięta od wsch. oktagonalnie. Na linii załamania wielobocznego zamknięcia – ściana ołtarzowa granicząca z zakrystią. Wejście do zakrystii w półn. narożu ściany.

Bryła kościoła przedstawia się bardzo ubogo. Tworzy ją wysoka, wydłużona, prostokątna nawa zamknięta trzema bokami ośmioboku. W środku ściany półn. i płd. umieszczono dwuskrzydłowe drzwi. Powierzchnię ścian rozczłonkują stosunkowo duże okna, rozmieszczone nieregularnie w dwóch kondygnacjach. Zupełny brak sobót, przydaszków, i dobudówek powoduje, że bryła kościoła rysuje się bardzo surowo, a brak światłocieni podkreśla jednostajność nie zróżnicowanych powierzchni korpusu. Nawet duży, prostokątny korpus wieży (od zach.) zamknięty strzelistym dachem. Dach wieńczy metalowa chorągiewka z datą – 1889.

Elewacje półn. i płd. są w zasadzie analogiczne. Wydłużona, prostokątna płaszczyzna, scalona obiciem gontowym, rozczłonkowana jedynie przez otwory okienne rozmieszczone nieregularnie w dwóch kondygnacjach (po 8 z każdej strony), osiowo, przez otwór drzwiowy.

Wyposażenie: ołtarz ambonowy-regencyjno-rokokowy z amboną barokową (XVII w.) architektoniczny. Organy klasycystyczno-ludowe. Płyty nagrobne, kamienne: Baltazara von Baruth właściciela Wierzbicy Dolnej. i jego żony Heleny; Adama, Wacława von Studnitz, właściciela Gierałtowic i jego żony Ewy von Baruxn; Jana, Jerzego von Studnitz – regencyjna, zwieńczona Okiem Opatrzności. Szereg epitafii drewnianych: renesansowe z 1599 r. i XVI/XVII w., z 1605 r.; dwa ludowe z XVII/XVIII w. z rzeźbioną ręką trzymającą listarz (razem 7 szt.). Kartusze herbowe na balustradzie chóru muzycznego (8 tarcz).

Kościół filialny pw. Serca Pana Jezusa i św. Jadwigi Śląskiej w Komorznie, 1623 r., 1753 r., 1983 r. - remont bieżący kościoła, założono wewnętrzne i zewnętrzne ściągi wzmacniające ściany, 1989 r. – wymiana pokrycie dachowe, założono instalację odgromową oraz częściowa wymiana zewnętrzne szalowanie ścian. W 2015 r. przeprowadzono konserwację i renowację ambony.

Wzmiankowany w średniowieczu, w 1530 r. przejęty przez protestantów. Obecny wzniesiony na miejscu poprzedniego, pochodzącego z 1623 r., z którego prawdopodobnie zachowana wieża – dzwonnica, niezwiązana komunikacyjnie ani konstrukcyjnie z istniejącym kościołem. Obecny, salowy kościół zbudowany w 1753 r. przez cieślę Christiana Kihla z Namysłowa. Od 1945 r. katolicki.

Kościół orientowany, usytuowany na płn.-zach. skraju wsi, na wsch. od zespołu pałacowo-dworskiego w Komorznie, na płn. od skrzyżowania dróg w środkowej części wsi, na płn. od szkoły. Na płn. zagroda wiejska za którą pola, na wsch. pola, na pld. park przypałacowy, na zach. za niewielkim ciekim wodnym pałac.

Ściany na ceglanej podmurówce, drewniane, wieńcowe typu słowiańskiego, łączone na narożach na zamki węglowe typu jaskółczy ogon, niezwiązana konstrukcyjnie z kościołem wieża konstrukcji słupowej. Z zewnątrz, od płn. szalowane deskami, wewnątrz pokryte deszczułkową boazerią. Wieża w dolnej części, do ok. 1/3 wysokości opasana wydatnym fartuchem gontowym, wyżej ściany wieży szalowane deskami. Sklepienia i stropy drewniane, nawa przykryta mocowanym bezpośrednio do więźby dachowej pozornym sklepieniem kolebkowym, pozostałe stropy belkowane. Więźba dachowa drewniana, rozporowo-zastrzałowa, krokwie usztywnione krzyżulcami, w hełmie wieży dach wieżowy oparty na centralnym słupie (tzw. król) pośrodku. Dach pokryty gontem. Otwory prostokątne, stolarka drewniana. Drzwi opierane lub ciesielskie, okna krosnowe pojedyncze, w niektórych oknach kraty z zadziornami.

Rzut salowy, założony na planie trójbocznie zamkniętego od wsch. prostokąta, nieznacznie rozczłonkowanego czworobocznymi aneksami: zakrystią we wsch. części płn. ściany oraz kruchtą w zach. części pld. ściany. Od zach. przylega czworoboczna wieża. Od płn. i od pld. zewnętrzne schody prowadzące do łoży kolatorskiej i na empore. Wnętrze jednoprzestrzenne, bez wydzielonego prezbiterium.

Bryła zwarta, symetryczna, nieco rozczłonkowana przylegającymi doń aneksami. Dominantę przestrzenną wyznacza wieża, kryta ośmiobocznym dachem namiotowym. Budynek niepodpiwniczony kryty dachem dwuspadowym zamkniętym od wschodu trójbocznie, aneksy i schody kryte jednospadowo.

Elewacja pld.: od zach. wyznacza ją pld. część fartucha wieży, na jej tle osłonięte deskowaniem schody za nimi dwukondygnacyjna kruchta, w jej przyziemiu otwór drzwiowy nad nim okno z drobnym podziałem szczeblinami. W nawie usytuowane wysoko dwa otwory okienne. Elewacją zach.: niemal w całości przesłonięta masywną wieżą. Elewacja płn.: od zach. ograniczona wieżą, za nią szalowana deskami ściana nawy z dwoma różnej wielkości otworami okiennymi rozmieszczonymi: prawy w przyziemiu, lewy pod okapem.

Wyposażenie: wczesnobarokowy ołtarz główny z ok. poł. XVII w. z kolumnami o bogatej dekoracji snycerskiej, późnorennesansowa ambona z 1 poł. XVII w., barokowa chrzcielnica, regencyjne organy.

Kościół parafialny pw. św. Trójcy w Krzywiczynach, 1623 r., przed 1939 r. wymieniono podmurówkę, pocz. lat 80. XX w.: w nawie wykonano nową podłogę z desek, w kruchcie z płytek ceramicznych na miejscu starych posadzek z cegły klinkierowej, usunięto pobiałę wapienną ze ścian i stropu, ściany i strop wyłożono boazerią deszczułkową, wymieniono gonty oraz deskowanie ścian zewnętrznych, wymieniono słupy wspierające empore, wzmocniono ściany nawy ściągami, wymieniono niektóre drewniane elementy konstrukcyjne oraz fragmenty podmurówki, przeprowadzono impregnację elementów drewnianych.

Kościół orientowany, usytuowany pośrodku wsi, po zach. stronie drogi Wołczyn – Komorzno, (ul. Wołczyńska) na przylegającym do drogi cmentarzu, na płn. od pałacu i leżącego obok niego stawu, na płn.-zach. od szkoły podstawowej, na zach. od drogi. Na płn. zagrody wiejskie, na pld. pas nieużytkowanego terenu, na zach. zagrody wiejskie Posesja ogrodzona płotem z elementów betonowych.

Ściany na ceglanej podmurówce, drewniane, wieńcowe typu słowiańskiego, łączone na narożach na zamki węglowe typu jaskółczy ogon. Wieża konstrukcji słupowej. Ściany zakrystii oraz kruchty szalowane deskami z zewnątrz, wewnątrz pokryte deszczułkową boazerią. Wieża w dolnej części, do ok. 1/3 wysokości

opasana wydatnym fartuchem gontowym, wyżej ściany wieży szalowane deskami, styki desek oblistwowane. Sklepienia i stropy drewniane belkowe. Więźba dachowa drewniana, jętkowa, z dwiema pochyłymi ramami stolcowymi, nad aneksami wieźby jętkowe, w hełmie wieży dach wieżowy oparty na centralnym słupie (tzw. król) pośrodku. Pokrycie dachu – gont.

Założony na planie dwóch stykających się bokami kwadratów, większy tworzy nawę, mniejszy, zamknięty trójbocznie prezbiterium. Przy pld. ścianie nawy prostokątna kruchta z prowadzącymi na chór schodami, od pln. w narożniku łączącym nawę z prezbiterium prostokątna zakrystia. Komunikacja z zewnątrz do prezbiterium przez zakrystię, do nawy przez kruchtę. Od zach. przylega niezwiązana komunikacyjnie z kościołem czworoboczna wieża. Od pln. chroniące wejście do zakrystii soboty.

Bryła zwarta, symetryczna, nieco rozczłonkowana przylegającymi do niego aneksami. Dominantę przestrzenną wyznacza czworoboczna wieża, przychodząca w górnej części w ośmiobok. Budynek niepodpiwniczony kryty dachem dwuspadowym zamkniętym od wschodu trójbocznie, kruchta kryta dwuspadowo; pln. połączyć dachu przedłużona nad zakrystią i sobotami.

Elewacja zach.: niemal w całości przesłonięta masywną wieżą opasaną do ok. 1/3 wysokości fartuchem gontowym. W pld. części ściany szczytowej kościoła kwadratowe okienko z drobnym podziałem szczeblinami. Elewacja pld.: od zach. wieża, w przyziemiu której prostokątny otwór drzwiowy, nad trompami prostokątny otwór z żaluzją zamknięty łukiem nadwieszonym. W hełmie wieży drewniana wystawka kryta daszkiem dwuspadowym. Przy zach. części ściany nawy jednokondygnacyjny aneks (kruchta), w jego pld. ścianie otwór drzwiowy, w ścianie wsch. okno z podziałem krzyżowym. We wsch. części ściany nawy usytuowane wysoko pod okapem duże kwadratowe okno z drobnym podziałem szczeblinami, pod nim niewielkie kwadratowe okienko. W zach. części ściany prezbiterium para zamkniętych odcinkowo wysokich okien z drobnym podziałem szczeblinami, w części wsch. okno analogiczne. Elewacją wsch. – trójboczne zamknięcie prezbiterium, w jego środkowej ścianie kwadratowe okno z podziałem krzyżowym, w ścianach bocznych okna analogiczne, jak w pld. ścianie prezbiterium. W hełmie wieży wystawka analogiczna, jak w części pld. Elewacja pln.: pln. ściana prezbiterium przesłonięta prostokątnym aneksem - zakrystią, w jej wsch. i pln. ścianach otwory okienne, w ścianie zachodniej otwór drzwiowy. Wzdłuż ściany nawy wsparty na drewnianych słupach podcieni (soboty), na krańcach ściany niewielkie, kwadratowe okienka. Ściana wieży analogiczna, jak pld., lecz bez otworu wejściowego w przyziemiu i wystawki w hełmie.

Wyposażenie: rokokowe organy, klasycystyczny ołtarz główny pochodzący z ok. 1800 r., klasycystyczna ambona także pochodząca z ok. 1800 r., cynowa chrzcielnica z końca XVII w.

Kościół filialny pw. św. Piotra i Pawła w Rożnowie, 1788 r., 1957 r. – częściowa wymiana pokrycia dachowego, 1960 r. – zabezpieczenie drewna środkami insektobójczymi, 1987 r. – wymiana konstrukcji wieźby dachowej, łączenia, gontów, szalowania wieży, fundamentów pod pln. ścianą nawy i wieżę na betonowe oraz desek podłogi, impregnacja drewna, 1997 r. – wymiana instalacji elektrycznej.

Kościół usytuowany w środkowej części wsi, po pln. stronie drogi Skałagi - Krzywizna, orientowany, na zach. od leżącego pośrodku wsi stawu, na pld.-zach. od dworu.

Ściany kościoła na kamiennej i betonowej podmurówce, drewniane wieńcowe typu słowiańskiego, łączone na narożach na zamki węglowe typu jaskółczy ogon, nieszalowane od zewnątrz. Wieża konstrukcji słupowej. Sklepienia i stropy: drewniane stropy belkowe. Więźba dachowa: drewniana, stolcowo-jętkowa. Pokrycie dachu: gont. Otwory: prostokątne lub zamknięte odcinkowo, stolarka drewniana. Drzwi klepkowe i opierane, okna krosnowe pojedyncze.

Kościół jednonawowy, założony na planie trzech stykających się bokami, ułożonych osiowo kwadratów – wieży z kruchtą, nawy i trójbocznie zamkniętego prezbiterium. Przy pln. ścianie prezbiterium kwadratowa zakrystia. W przyziemiu wieży kruchta, empora – chór przy zach. ścianie nawy wsparta na czterech profilowanych słupach, przy pln. ścianie nadwieszona. W prezbiterium krypta grobowa.

Bryła zwarta, symetryczna, nieco rozczłonkowana przylegającymi do niej aneksami. Dominantę przestrzenną wyznacza czworoboczna wieża, kryta barokowym hełmem baniastym z latarnią. Budynek niepodpiwniczony, nawa, prezbiterium i kruchta kryte dachami dwuspadowymi z wydatnymi okapami, dach nad prezbiterium zamknięty od wschodu trójbocznie.

Elewacja pld.: od zach. wieża szalowana pionowo deskami, bez otworów okiennych. W ścianie nawy umieszczone wysoko dwa zamknięte odcinkowo okna z drobnym podziałem szczeblinami, pomiędzy nimi, w przyziemiu zamknięty łukiem pełnym otwór drzwiowy. W ścianie prezbiterium jedno okno analogiczne, jak w nawie. Elewacja wsch. trójbocznie zamknięta prezbiterium, bez otworów. We wsch. ścianie zakrystii prostokątne okno z drobnym podziałem szczeblinami. Elewacja pfn.: ściana zakrystii bez otworów, szczyt szalowany pionowo deskami, pod nim osłaniający ścianę gontowy kapnik. Ściana nawy i wieży analogiczna, jak od pld., lecz bez otworu drzwiowego. Elewacja zach.: w większości przesłonięta szalowaną deskami ścianą wieży, w przyziemiu której prostokątny otwór drzwiowy. Pod szczytem nawy wydatny obdaszek kryty gontem. W ścianie zakrystii prostokątny otwór drzwiowy.

Wyposażenie: ołtarz główny tryptyk gotycki z k. XV w., odnowiony w 1913 r., rzeźbiony z malowanymi rewersami skrzydeł i predellą, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w otoczeniu św. biskupa Mikołaja i św. Michała Archanioła, obrazy św. Piotra i Katarzyny, Jana Ewangelisty i Heleny, Apolonii i Pawła, Barbary i Bartłomieja, obraz Zwiastowania, na predelli popiersia św. Hieronima, Jana Jąłmużnika, Antoniego i Jana Chrzciciela, organy i ambona (w stylu rokokowym), chrzcielnica o dekoracji akantowej pochodzi z ok. 1700 r., anioł chrzcielny barokowy z XVIII w., epitafium drewniane ludowe z 1718 r., pajak mosiężny sześcioramienny z XVIII w., cztery lichtarze cynowe z XVIII w., dwie ławy o tradycjach renesansowych są z XVII w., krzesło z pocz. XVIII w., kartusz herbowy barokowy z XVIII w., dzwon z 1523 r. ma napis majuskułowy.

Kościół filialny pw. św. Bartłomieja w Świniarach Wielkich, 1762 r., ok. 1985 r. obiekt dotknięty został pożarem - częściowemu zniszczeniu uległa wieża oraz konstrukcja dachowa. Pierwszego remontu dokonano zaraz po pożarze, następny dokonany został w 1995 r. – prace remontowe objęły: wykonanie nowych fundamentów oraz nowej opaski wokół kościoła, naprawa i wymiana konstrukcji dachowej nad nawą i prezbiterium, wykonanie nowej instalacji elektrycznej i odgromowej, wykonanie nowej wieży.

Kościół położony jest w pfn. części wsi, przy drodze prowadzącej z Wołczyna do Szymonkowa. Usytuowany jest po pld. stronie szosy, w bezpośrednim jej pobliżu. Kościół orientowany, otoczona nowym metalowym płotem. Wejście na przykościelny plac prowadzi od strony zach., z parkingu przez dwuskrzydłową, metalową bramę. Na prawo od wejścia usytuowany jest metalowy krzyż z rzeźbą Chrystusa oraz nowa metalowa dzwonnica. Po pld. stronie działki przykościelnej znajduje się cmentarz (obecnie nieużywany).

Fundament ceglano-kamienny, ocementowany całkowicie. Ściany wykonane z drewna sosnowego, konstrukcja zrębowa oraz słupowo-ryglowa wzmocniona mieczami i zastrzałami (wieża). Bale ścian na węglach połączone na zamki, z ostatkami, stabilizowane tyblami.

Wieżba dachowa – dach sosnowy, krokwiowy wsparty na storczykach oraz na belkach stropowych leżących na wieńcu ścian. Połączenia konstrukcyjne na zacios wzmocniony tyblem oraz na gniazda i czopy, dach nad wieżą krokwiowy, namiotowy – krokwie wsparte na oczepe.

Elewacje dzwonnicy oszalowane pionowymi deskami z oblistwowaniem, wieża o ścianach nieznacznie pochyłych, przedzielona w połowie drewnianym gzymsem. W elewacji wsch. trzy jednoszybowe okienka doświetlające poszczególne kondygnacje. Pozostałe ściany kościoła nieszalowane, przyciemnione preparatem zabezpieczającym drewno przed niszczącymi je szkodnikami. Od strony wsch. szczyt nawy zaopatrzony w daszek okapowy, pokryty gontem (podobnie jak pozostałe dachy).

Prezbiterium zamknięte trójboczne, przy nim od pfn. niewielka zakrystia. Szersza nawa kwadratowa z kruchtą od pld. i wieżą od zach.

Trójkondygnacyjna wieża o zwężających się ku górze ścianach, nakryta dachem namiotowym, pokrytym gontem, zwieńczonym kulą z krzyżem. Ściany kościoła wysokie, nakryte dwuspadowym dachem siodłowym o dwóch kalenicach, pokrytym gontem, dach prezbiterium przechodzący nad zakrystię, od strony wsch. dach nad prezbiterium trójspadowy. Strefa okapowa oszalowana deskami.

Wyposażenie: nad ołtarzem i prezbiterium polichromia przedstawiająca Boga, Jezusa Chrystusa i Św. Bartłomieja. W tęczy belka fazowana, polichromowana, z wyciętą datą budowy A.D. 1672, na niej barokowy krucyfik z 2 poł. XVIII w. W stropie kruchtury wprawionych kilka desek ze śladami polichromii o elementach kasetonowych z momentu powstania świątyni.

Kościół pw. św. Teresy w Wolczynie, lata 1770-1799, XIX w., XX w., 1963 r. – odmalowanie kościoła, założenie chodników procesyjnych wokół kościoła, odgrzybienie ścian, 1980 r. – wymiana pokrycia dachowego (łupka na blachę miedzianą), lata 90. XX w. – budowa parterowego aneksu wzdłuż płd. ściany nawy, 2006 r. – renowacja zewnętrznych elewacji kościoła, naprawa systemu odprowadzenia wody.

Kościół wznosi się na prostokątnym placu położonym w centrum Wolczyna na rynku. Otacza go niewysoki mur z kamieni polnych. Teren bezpośrednio wokół wyłożona są betonem. Dookoła rosną drzewa.

Mury kościoła kamienne. Sklepienia kolebkowe, o obniżonej strzałce (nawa, prezbiterium), kolebkowe z lunetami. Dachy mansardowe. Nad nawą i prezbiterium drewniana więźba storczykowa. Dachy oraz hełm wieży podbite miedzianą i cynkowaną blachą.

Do prostokątnej nawy od wsch. przylega węższe, trójbocznie zamknięte prezbiterium, do którego od płn. i płd. dostawione są aneksy: zakrystia i składzik. Do nawy od zach. przylega kwadratowa wieża i dwa aneksy, płn. dostępny z zewnątrz, od płn. i płd. kruchty. Węższe prezbiterium wydzielone jest ścianą tęczą. W zach. części nawy chór muzyczny, do którego dobiegają emporie wzdłuż ścian nawy. Na emporie prowadzą symetrycznie umieszczone pod płn. i płd. ścianą schody, na chór schody w płd.-zach. narożniku.

Dwukondygnacyjna nawa (górną kondygnację stanowią emporie) przykryta jest mansardowym dachem, od zach. zamknięta szczytem. Tej samej wysokości prezbiterium jest trójbocznie zamknięte i oszkarpowane w narożach. Do zach. ściany nawy przylega pięciokondygnacyjna wieża zwieńczona hełmem. W narożniki między nawą a prezbiterium i wieżą wbudowane są parterowe aneksy. Od płn. i płd., na drugiej od zach. osi symetrycznie dostawione są szczytowe kruchty. Od płd. przylega też parterowy aneks.

Elewacje nawy i płd. aneksu podzielone pilastrami. Podwójne pilastry wskazują pierwotną długość kościoła w kierunku wsch. W nawie, na elewacji płn., między pilastrami, w pięciu osiach, okna witrażowe w dwóch kondygnacjach (górne wyższe), w prostych opaskach, w górnych oknach spiętych kluczem. Na drugiej od zach. osi szczytowo ustawiona kruchta, bez artykulacji ścian, z półokrągłym zamkniętym wejściem od płn. Na elewacji płd., na wsch. od analogicznie usytuowanej kruchty parterowy aneks: na trójosiowej elewacji płd. półokrągło zamknięte okna w prostych opaskach. Na ścianie zach. zamknięte łukiem wejście. Narożniki trójbocznie zamkniętego prezbiterium wsparte szkarpami, w górnej części elewacji trzy okrągłe okna witrażowe. Elewacje zakrystii i składu wbudowanych w narożniki między nawę i prezbiterium jednoosiowe, z zamkniętymi łukiem drzwiami (od wsch.) i oknem. Elewacje wieży są jednoosiowe, podzielone profilowanymi gzymsami na 5 kondygnacji. Na każdej znajduje się półokrągło zamknięte okno w prostej opasce z wyjątkiem 4 kondygnacji, gdzie są kwadratowe tarcze zegara. Elewacje ostatniej kondygnacji ujęte są pilastrami. W otworze okiennym umieszczone drewniane żaluzje. Od zach. jest portal głównego wejścia: dwa pilastry na cokołach, na których oparty jest profilowany gzyms i odcinki belkowania wspierającego przerwany naczółek, w naczółku plakieta, na niej sztukatorski krzyż na konsoli, która jest jednocześnie zwornikiem odcinkowo zamkniętego otworu drzwiowego.

Wyposażenie: ołtarz główny z XX w., z wykorzystaniem fragmentów barokowej dekoracji snycerskiej, rokokowy prospekt organowy, zegar, dzwony.

Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Wierzbicy Dolnej, 1688 r., ok. 1939 r., lata 90. XX w. – gruntowny remont budynku, w latach 1997-1998 wykonano m.in. nowe pokrycie, wymieniono część konstrukcji dachowej.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego jest świątynią poewangelicką. Zbudowany został w 1688 r. z fundacji Melchiora von Studnitz. Około 1939 r. został zrekonstruowany na wzór poprzedniego z nowego materiału, z zachowaniem pierwotnej wieży.

Kościół położony jest w płd. części wsi. Siedlisko kościoła znajduje się po zach. stronie ulicy biegnącej przez wieś, krótszym bokiem do drogi. Od strony płn. graniczy z polną drogą odchodzącą w kierunku zach. do dwóch rozłokowanych symetrycznie w stosunku do niej gospodarstw. Naprzeciwko kościoła (od strony płn.) znajduje się zbiornik przeciwpożarowy. Kościół orientowany, otoczony jest niskim ażurowym (wypełnionym szczeblinami) płotem nakrytym deskowym daszkiem. Główna bramka wejściowa ulokowana jest w płn. - wsch. części ogrodzenia. Stanowi ją dwuskrzydłowa furtka zwieńczona krzyżem z ozdobnym daszkiem w formie szczytu podpartego mieczowaniem, w formie łuku z wyciętymi w narożach

sercami. W płd. części siedliska, naprzeciwko prezbiterium, usytuowana jest metalowa dzwonnica. W pobliżu ogrodzenia liczne nasadzenia starodrzewu (lipy, sosny) z usytuowanym naprzeciwko kruchty (od strony zach.) dębem będącym pomnikiem przyrody. W płd.-wsch. części ogrodzenia usytuowane drugie wejście na plac przykościelny prowadzące poprzez furtkę.

Fundament wykonany z ciosanego i łamanego kamienia, nieotynkowany nakryty na całej długości drewnianą deską okapową. Ściany wykonane z drewna sosnowego, konstrukcji zrębowej z węglami łączonymi na zamek, z ostatkami. Wieża oraz zadaszenie nad wejściem na empore konstrukcji słupowej oszalowanej deskami – wieża pionowymi (na zakład), zadaszenie wejścia poziomymi, z dolną deską ozdobnie profilowaną. Konstrukcja wieży wzmocniona ryglami i zastrzałami.

Wieżba dachowa nad wieżą dach namiotowy, z krokwiami opartymi na oczepie, pokryty gontem. Nad kruchtą dach dwuspadowy, krokwiowy, oparty na belkach zrębu. Nad nawą i prezbiterium dachy siodłowe, dwuspadowe, o dwóch kalenicach (nad prezbiterium zamknięty trójbocznie), konstrukcja krokwiowa, storczykowa, wzmocniona stolcem. Połączenia konstrukcyjne na zacios, wzmocnione tyblami.

Elewacje ściany zabarwione na czarno preparatem zabezpieczającym drewno przed działaniem szkodników drewna, stolarka drzwiowa w kolorze naturalnego drewna (z wyjątkiem również czarnych drzwi do wieży). Ściany nie szalowane, węgly z ostatkami, otwory okienne w prezbiterium (od strony płd. i wsch.) oraz nawie (od strony płd.). Elewacje dzwonnicy oszalowane deskami, trójkondygnacyjne przedzielone drewnianymi gzymsami, z okrągłymi otworami doświetlającymi górna kondygnację. W elewacji płn. wejście do łoży nad zakrystią po drewnianych policowych schodach.

Prezbiterium zamknięte trójbocznie, przy nim od strony płn. zakrystia z łożą kolatorską na piętrze, do której wejście prowadzi z zewnątrz od strony zach. Szersza nawa zbliżona do kwadratu, z kwadratową kruchtą dostawioną od strony płd. i kwadratową wieżą od strony zach. Płn. część nawy zadaszona – kryje wejście na empore.

Bryła rozczłonkowana, z wysoką trójkondygnacyjną wieżą od strony zach. o nieznacznie pochyłych ścianach zwężających się ku górze, nakryta ośmiobocznym hełmem gontowym zwieńczona cebulastą latarnią pokrytą blachą, z krzyżem i chorągiewką na której widnieje data budowy. Nawa i prezbiterium o ścianach wysokich nakrytych wysokimi dachami pokrytymi gontem o dwóch kalenicach. Dachy dwuspadowe, od strony wsch. nad prezbiterium dach trójspadowy. Połacie dachu w części płn. nawy i prezbiterium schodzą łagodnie nad zakrystię i zadaszenie wejścia do łoży.

Wyposażenie: nad empore od strony płn. umocowany fragment pierwotnego stropu z malowaną sceną Sądu Ostatecznego, renesansowo-ludową z XVII w. ujęta w obramienia o motywach okuciowych i dekoracją roślinną. Ołtarz główny późnobarokowy z 1 poł. XVIII w. z rzeźbami aniołków oraz Chrystusa Zmartwychwstałego w zwieńczeniu - w nim rzeźbiona grupa Ukrzyżowania. Barokowa ambona z poł. XVIII w. z malowanymi postaciami czterech ewangelistów i Salvatora Mundi na parapecie oraz Mojżesza, Arona i św. Jana Chrzciciela na parapecie schodów. Organy z pocz. XVIII w. Na chórze muzycznym cztery ludowe zydle z XVIII w. Obraz Zmartwychwstania, barokowo-ludowy z przełomu XVIII/XIX w. Nad empore przy płd. ścianie nawy renesansowe drewniane epitafium z malowanym portretem wotywnym i Ukrzyżowaniem z XVII w., odnowione w 1936 r. W skład wyposażenia świątyni wchodzi również: kielich cynowy z herbem i literami MVS (zapewne fundacji Melchiora von Studnitz) z 2 poł. XVII w., dwie pateny cynowe z cechami miejskimi Wrocławia oraz cztery lichtarze (dwa z 1681 r. z herbem i literami HBG dwie z poł. XVIII w.). Pod stropem w nawie zawieszono trzy rycerskie kopie.

Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej, 1719 r., lata 70. XX w. wymieniono zniszczony gont dachu nawy i transeptu na nowy, gont pokrywający dachy trzech przybudówek i zakrystii zastąpiono na papę. Wysoki dach wieży w formie ostrosłupa, wymieniono na niski, namiotowy. Obdaszki nad portalami transeptu oraz dach wieży, otrzymały blaszane pokrycie. W trakcie renowacji wieży usunięto narożne, tynkowe boniowanie elewacji oraz dekorację płycinową.

Kościół znajduje się w płn. części wsi, położony jest przy szosie, prowadzącej z Namysłowa do Kluczborka. Działka, na której jest posadowiony, otoczona jest współczesnym ogrodzeniem. W części wsch. i płn., składa się z stalowych elementów rozpiętych pomiędzy betonowymi słupami, w części pld. i zach. wygrodzona jest siatką metalową. Przed elewacją pld. kościoła – dzwonnica, utworzona z trzech murowanych (cegła licowana) słupów (ok. 1920 r.), górą połączonych współczesnym obdaszkiem, pod którym zamocowano dwa dzwony. Słupy, pierwotnie zaopatrzone w tablice pamiątkowe (usunięto je po 1945 r.), spełniały funkcję pomnika pamięci poległym w I wojnie światowej.

Kościół jest orientowany, zwrócony elewacją wsch. w stronę wiejskiej drogi. Elewacja płn. – skierowana w stronę asfaltowej szosy: pld. – w kierunku mieszkalnej posesji. Wieża kościoła po dwukrotnej wymianie hełmu (w 1930 r. i w 1970 r.), w znacznym stopniu utraciła swój dominujący charakter. Ściany konstrukcyjne głównego korpusu kościoła o konstrukcji szkieletowej, której elementy nośne, słupowo-ramowe wykonane z drewna. Wypełnienie konstrukcji z cegieł, wiązanych zaprawą wapienną i otynkowane. Łączenia słupów konstrukcyjnych w większości przypadków przy użyciu drewnianych ćwieków. Część z nich posiada łączenia stalowe. Ściany konstrukcyjne osadzone na murowanym i otynkowanym cokole z cegieł. Wydatny gzyms cokołu elewacji wykonany w tynku. Gzyms wieńczący elewacje – drewniany. Ściana wsch. prezbiterium wzmocniona na zewnątrz dwoma narożnymi pilastrami do 1/3 wysokości elewacji. Wewnątrz kościoła ściany otynkowane.

Więźba dachowa nawy i transeptu w konstrukcji drewnianej, płatwiowo-krokwiowej, wzmocnionej kleszczami i mieczami. W wieży konstrukcja więźby drewniana, stolcowo-krokwiowa. Dach korpusu głównego (nawy, prezbiterium i transeptu) pokryty gontem. Dach wieży – blachą; dachy przybudówek kryte papą.

Kościół założony jest na rzucie krzyża łacińskiego z czworoboczną wieżą od zach. Nie wyodrębnione z bryły prezbiterium, zamknięte jest od wschodu trój bocznie. Przy pld. i płn. ścianie korpusu głównego, po obu stronach ramion transeptu - prostokątne przybudówki, z których jedna - płn., pełni funkcję zakrystii, pozostałe to kaplice. Do wnętrza kościoła prowadzą trzy wejścia: główne umiejscowiono w elewacji zachodniej wieży. Wejścia boczne, przelotowe zlokalizowane są w ramionach transeptu, w jego elewacjach płn. i pld.

Bryła prezbiterium niewyodrębnione z bryły, zamknięte trójbocznie. Nawa kościoła, prostopadłościenna, skrzyżowana z transeptem. Od zach. prostopadłościenna, czterokondygnacyjna wieża, koroną muru sięgająca niemal do kalenicy dachu nawy. Przy płn. elewacji prezbiterium – prostopadłościenna, niska, parterowa zakrystia, której przestrzennym odpowiednikiem po przeciwnej stronie prezbiterium jest przybudówka południowa (kaplica). Obie nakryte są dachami dwupołaciowymi. Analogiczne dwie przybudówki znajdują się po obu stronach zach. części nawy. Dach nad prezbiterium i nawą wspólny, dwuspadowy, nad trój boczny zamknięciem prezbiterium trójpołaciowy. Dach transeptu dwuspadowy, niższy od dachu nawy. Wieża nakryta dachem namiotowym o niskim nachyleniu połaci, nie przekracza wysokości dachu nawy. Zakrystia nakryta dachem dwupołaciowym; przybudówki dachami pulpituowymi.

Elewacja wsch. (prezbiterium) trzyosiowa, jednokondygnacyjna, o trójbocznym zamknięciu, osadzona na cokole, w którego zwieńczeniu – wydatny, bogato profilowany gzyms. Elewacja zwieńczona uskokowym, wykonanym z drewna gzymsem. Trzy okna zamknięte lukiem pełnym. Elewacja zach. przesłonięta częściowo wieżą. Cokół z gzymsem i gzyms wieńczący – jak w elewacji wsch. Na obu krańcach elewacji okulusy. Elewacja pld. – część główna (prezbiterium i nawa) jednokondygnacyjna, trzyosiowa, po środku transept – tej samej co nawa wysokości, zwrócony na południe trójkątnym szczytem. Każda elewacja transeptu jednoosiowa. Pośrodku ściany szczytowej transeptu – prostokątny, murowany portal w formie pseudoryzalitu, ujętego po bokach zdwojonymi pilastrami. Portal zwieńczony profilowanym gzymsem, nad którym obdaszek. Elewacja płn. – część główna (nawa, transept i prezbiterium) jednokondygnacyjna, trzyosiowa pośrodku

transept – z elewacją tej samej co nawa wysokości, zwrócony na północ szczytem. Każda elewacja transeptu jednoosiowa, z tym że okna bocznych elewacji zamurowane.

Wyposażenie: ołtarz główny pierwotnie ambonowy, sygnowany datą 1729 r. i nazwiskiem fundatora (Jan Lebnar), późnobarokowy. Ambona ołtarzowa usunięta. Tabernakulum nowsze, przeniesione z innego kościoła. W prezbiterium epitafium marmurowe, wmurowane w ścianę wschodnią. Chrzcielnica granitowa – lata 30. XX w.

5.4.2. Cmentarze

Cmentarze – jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi. Zabytkowe cmentarze z terenu gminy:

- cmentarz ewangelicki w Brynicy, czas powstania – 2 poł. XIX w.;
- cmentarz żydowski w Brzezinkach, czas powstania – 1817 r., nie istnieje;
- cmentarz katolicki w Brzezinkach, czas powstania – ok. 1753 r.;
- cmentarz ewangelicko-augsburski w Gierałcicach – czas powstania – XVI w.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Komorznie przy kościele pw. św. Jadwigi, czas powstania – prawdopodobnie w 1753 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Komorznie przy ul. Głównej, czas powstania – przed II wojną światową;
- cmentarz rzymskokatolicki w Krzywiczynach, czas powstania – prawdopodobnie w 1932 r.;
- cmentarz ewangelicki w Ligocie Wołczyńskiej, czas powstania – 1860 r.;
- cmentarz ewangelicki w Markotowie Dużym, czas powstania – około 1800 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Skałągach, czas powstania – 29.12.1921 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Szumie, czas powstania – 1931 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Szymonkowie, czas powstania – 1934 r.;
- cmentarz katolicki w Świniarach Wielkich, czas powstania – 1895 r.;
- cmentarz ewangelicko-augsburski, ob. rzymskokatolicki w Wierzbicy Górnej, czas powstania – XVI w.;
- cmentarz ewangelicko-augsburski, ob. rzymskokatolicki w Wierzbicy Dolnej, czas powstania – 1880 r.;
- cmentarz rzymskokatolicki w Wąsicach ul. Główna, czas powstania – przed 1851 r.;
- cmentarz żydowski w Wołczynie.

Cmentarz żydowski w Wołczynie, 1833 r., 2004 r. – cmentarz uporządkowany i otoczony nowym ogrodzeniem.

Cmentarz żydowski usytuowany jest przy ul. Byczyńskiej. Znajduje się on w odległości 2 km od miasta, przy drodze do Buczyny. Na terenie nekropolii wybudowano dom przedpogrzebowy. Ostatni znany pochówek odbył się w 1913 r. W 1939 r. cmentarz przeszedł na własność Zrzeszenia Żydów w Niemczech. Podczas II wojny światowej, w czerwcu 1943 r. został przejęty przez Gestapo. Hitlerowcy zdewastowali cmentarz.

Zachowały się 33 stojące nagrobki (wykonane z piaskowca i kamienia wapiennego). Najstarszy z nich pochodzi z 1833 r. i należy do Jakoba Josefa Kafila (zm. 14 września 1833 r.). Jest także sześć macew

należących do rodziny Ungerów, nagrobki Samuela Dallmana i Handöla Zimmermana. Na płaskich kamiennych tablicach nagrobnych zachowały się typowe zdobienia oraz inskrypcje w językach hebrajskim i niemieckim. Na niektórych nagrobkach znajdują się pozostałości malowań. Być może większa ilość macew leży pod warstwą ziemi. Brak informacji o jakichkolwiek masowych grobach na cmentarzu.

Teren jest w całości ogrodzony murem. Granice nekropolii nie są dokładnie określone. Wejście przez otwartą bramę znajduje się od strony drogi publicznej. W bezpośrednim sąsiedztwie pola uprawne. Teren uporządkowany, zarośnięty drzewami i zaroślami.

Piramida w Rożnowie, 1780 r.

Piramida usytuowana jest pomiędzy domami obok kościoła fil. pw. św. Piotra i Pawła. Grobowiec wzniesiony przez członków rodu von Ebenów. Inicjatorem powstania budowli był prawdopodobnie generał armii pruskiej Carl Adolf August Freiherr von Eben und Brunnen, projekt piramidy wykonał Carl Gotthard Langhans. Forma, jaką jej nadano, ma związek z ówczesną fascynacją starożytnym Egiptem, jakiej ulegli Europejczycy w XVIII w. Wzniesiony grobowiec jest miniaturą egipskich piramid. Zakładano, że specyficzna aura budowli o takim kształcie sprawi, że po śmierci ich ciała ulegną mumifikacji. Do 1932 r. w piramidzie pochowano 27 członków rodu, a jedno z dzieci leżało w tym niezwykłym mauzoleum we własnym białym wózecku. Spokój grobowca został naruszony w 1945 r. Najpierw żołnierze Armii Czerwonej splądrowali trumny, potem bezczeszczenia zwłok dopuszczali się Polacy. Obiekt ogrodzony, uporządkowane wnętrze piramidy, wpisany jest do rejestru zabytków.

Czterosienna piramida murowana z cegły, wysokość 8 m ze ściętym stożkiem, z wejściem ujętym pilastrami, zwieńczony profilowanym gzymsem, nad wejściem kamienna tumba z kartuszami herbowymi.

5.4.3. Zespoły dworskie założenia dworsko/palacowo-parkowo-folwarczne

Zespół dworsko-folwarczny w Brunach, 1 ćw. XIX w., 2 poł. XIX w., 1 poł. XX w.

Zespół usytuowany jest na pld.-wsch. krańcu wsi, od pñ. ograniczony szosą z Jakubowic do Wołczyna, od wsch. sąsiaduje z łąkami nad bezimiennym ciekim oraz polami uprawnymi, od pld.-zach. ograniczony drogą polną, biegnącą równoległe do szosy, od zach. zabudowania folwarczne.

Zespół składa się z trzech zasadniczych części: rezydencjonalnej – obejmującej teren dawnego parku dworskiego z dworem, gospodarczej – obejmującej podgórze folwarczne, dawny sad z ogrodem przy dawnej kolonii mieszkalnej. Zespół jako całość położony na planie prostokątnym, o kompozycji geometrycznej, zwartej. Oś kompozycji dawnego parku (dziś już słabo czytelna) o przebiegu pñ.-zach./płd.-wsch., na zamknięciu której położony jest budynek dworu. Oś kompozycji podwórza folwarcznego o przebiegu płd.-zach./pñ.-wsch. pokrywa się z przebiegiem drogi wewnętrznej podwórza folwarcznego. Osie kompozycji są głównymi osiami widokowymi zespołu. Dominantą w zespole są dziś dwukondygnacyjne budynek spichlerza i dawny budynek mieszkalny (ob. biurowy). Kiedyś dominantą była nieistniejąca dziś gorzelnia. Wnętrze urbanistyczne o charakterze krajobrazowym w części rezydencjonalnej i architektonicznym w części gospodarczej. Podłoga urbanistyczna lekko opadająca w kierunku pñ. Stanowią jej parter parkowy i ogrodowy, rozległe trawniki, wody stawów, drogi i place gruntowe i utwardzone.

Stan zachowania zespołu jako całości jest dobry. Nadał czytelna jest pierwotna kompozycja zespołu z układem osiowym oraz podziałem na trzy części. W części rezydencjonalnej największe zmiany zaszły w parku w bezpośrednim otoczeniu dworu, które zostało pozbawione pierwotnej roślinności, zaorane i zamienione na pole uprawne. Pozostała część parku jest dziś w stosunkowo dobrze zachowana, drzewa wymagają jednak wykonania cięć pielęgnacyjnych. Dwór choć w niewielkim stopniu przebudowany, jest dziś w bardzo złym stanie technicznym - został skreślony z rejestru zabytków. Na terenie dawnego sadu powstało dziś kilka nowych budynków związanych z obecną działalnością spółdzielni. Największe zmiany dotyczą podwórza folwarcznego, gdzie zachowała się tylko część przedwojennej zabudowy gospodarczej. Większość z tych budynków zostało gruntownie przebudowanych. W miejscu nieistniejących budynków powstały nowe

zabudowania, które zachowały pierwotny układ w postaci dwóch ciągów budynków. Większość budynków mieszkalnych dawnej kolonii, zostało gruntownie przebudowanych.

Zespół dworsko-folwarczny w Brynicy, XIX/XX w.

Zespół jest przestrzennie odizolowany od zabudowań gospodarczych i znajduje się na płn. krańcu wsi po zach. stronie szosy. Zespół składał się z trzech zasadniczych elementów bezpośrednio ze sobą sąsiadujących: części rezydencjonalnej (niewielki park, dwór, spichlerz, gazon z zajazdem przed fasadą dworu i spichlerza, dwa budynki w obrębie parku), części gospodarczej (podwórze folwarczne z zabudowaniami inwentarskimi, stodołą i kiedyś także gorzelnia), kolonii mieszkalnej robotników folwarcznych (domy mieszkalne z chlewikami usytuowane poza obrębem parku i podwórza).

Układ przestrzenny zespołu dworsko-folwarcznego został znacznie przekształcony po 1945 r. W obrębie części rezydencjonalnej zachował się stary dwór i spichlerz (w bardzo złym stanie technicznym), rozebrane zostały dwa inne budynki położone w parku oraz dom robotników folwarcznych (?) położony poza płn. granicą parku przy drodze do dawnego folwarku Ellguth, zachował się stary mur otaczający park (rozebrany częściowo od strony pld. wsch.). W obrębie podwórza rozebrane zostały budynki gospodarcze i inwentarskie, zachowały się tylko relikty przedwojennej zabudowy- silosy, transformator, bez większych przekształceń zachowały się obiekty tworzące niewielką kolonię mieszkaniową robotników folwarcznych.

Dwór w Brynicy nr 10, 1 poł. XIX w.

Dwór usytuowany jest na pld. krańcu parku, po płn.-zach. stronie terenu dawnego podwórza. Elewacjami szczytowymi ustawiony na linii pld.-wsch. – płn.-zach., fasadą skierowany na pld.-zach. podwórza, elewacją tylną na płn.-wsch. – do wnętrza parku. W pobliżu dworu, po jego zach. usytuowany jest spichlerz.

Ściany z cegły na ceglany cokole, otynkowane; ściany wewnętrzne z cegły, drewniane oraz szkieletowe (mur pruski). Więźba dachowa jętkowa, w dolnej partii poddasza zabudowana ścianami i sufitem pomieszczeń mieszkalnych, wsparta płatwiami i stolcami. Dach kryty dachówką karpiówką układaną podwójnie. Okna krosnowe i ościeżnicowe, wielopolowe, otwory okienne w kształcie stojących prostokątów, prosto zamknięte.

Drzwi zewnętrzne w fasadzie ramowo-płycinowe, dwuskrzydłowe podwójne z wewnętrznymi skrzydłami i częściowo przeszklonymi, na taras nad gankiem jednoskrzydłowe ramowo-płycinowe częściowo oszklone i w drewnianej ościeżnicy, drzwi w elewacji tylnej jednoskrzydłowe drewniane z nadświetlem.

Budynek na rzucie prostokąta, podpiwniczony, jednokondygnacyjny z dwupoziomym poddaszem w dolnym poziomie o charakterze mieszkalnym, nakryty dachem dwuspadowym o stromym nachyleniu połaci, w których równomiernie rozmieszczone okna powiekowe (tzw. wole oczka). Prostopadłościenna bryła obiektu urozmaicona wystawką w fasadzie i kolumnowym gankiem niosącym niewielki taras, do elewacji szczytowej pld.-wsch.

Elewacja frontowa (pld.-zach.) – parterowa z piętrową wystawką, symetryczna, dziewięcioosiowa, na osiach bocznych otwory okienne, oś symetrii zaakcentowana kolumnowym gankiem osłaniającym główne drzwi wejściowe oraz wystawką poprzedzoną tarasem, z drzwiami wyjściowymi na taras. Naroża elewacji nieznacznie wysunięte przed lico ściany w formie płytkich pseudoryzalitów – zdobione boniowaniem. Krawędzie wystawki flankowane kanelowanymi zdwojonymi pilastrami. Naczółek wystawki – trójkątny, obwiedziony profilowanym gzymsem. Po dwóch bokach wystawki w połaci dachu rozmieszczone symetrycznie dwa wole oczka. Elewacja tylna (płn.-wsch.) – jednokondygnacyjna, jedenastoosiowa ze śladami przemiarów pierwotnych otworów okiennych i drzwiowych, na narożach zdobiona boniowaniem jak elewacja frontowa, zwieńczona gzymsem podokapowym. Elewacja szczytowa pld.-wsch. – dwukondygnacyjna z partią szczytową odciętą szerokim gzymsem, czteroosiowa, częściowo przysłonięta wtórnie dostawioną przybudówką, na narożach zdobiona boniowaniem. Elewacja szczytowa płn.-zach. – dwukondygnacyjna, gzym i boniowanie jak w elewacji pd. wsch., otwory okienne parteru częściowo przemiarowane.

Wyposażenie: w piwnicy zachowany zbiornik wodny z filtrem – prawdopodobnie z lat 30. lub 40. XX w., w dawnej toalecie – porcelanowa spłuczka.

Zespół pałacowo-parkowo-folwarczny w Gieralcicach nr 28, XIX-XX w.

Zespół usytuowany jest wewnątrz wsi po zach. stronie szosy. Składa się on z trzech podstawowych elementów: części rezydencjonalnej (pałac, park, teren dawnych ogrodów), części gospodarczej (podwórze folwarczne z rządcówką, budynkami inwentarskimi i gospodarczymi oraz budynek gospodarczy usytuowany poza podwórzem) oraz części mieszkalnej (położony w sąsiedztwie podwórza i parku dom przebudowany z owczarni i dom, ob. w ruinie, oddalone na płn. wsch. od zespołu budynki mieszkalno-gospodarcze).

Obecny układ przestrzenny zespołu wykształcił się na przestrzeni XIX w. Tworzące go budynki powstały w 1 i 2 poł. XIX w. oraz na pocz. XX w. Pałac zbudowany w 1 poł. XIX w. (?) został przekształcony w 1910 r. Pierwotny park w obecnym miejscu mógł zostać założony już pod koniec XVII w. gdyż wiek najstarszych drzew został oszacowany na około 300 lat. Obecny park pochodzi z poł. XIX w. (wiek drzew ok. 150 lat) i został założony wg kryteriów parku krajobrazowego, poddany został przekształceniom w pocz. XX w., równoległe z przebudową pałacu. W obrębie podwórza folwarcznego najstarszym budynkiem jest spichlerz, pochodzący z pocz. XIX w. W tym samym czasie co spichlerz wzniesiona została zapewne rządcówka, zmodernizowana i przekształcona w czasie istnienia PGR. Do najpóźniej zbudowanych obiektów w podwórzcu należą: magazyn, zajezdnia kolejki polowej, obora oraz stodoła i dom. Wszystkie te obiekty wzniesione zostały w 1 i 2 ćw. XX w. Oddalony od podwórza dom robotników folwarcznych z budynkiem gospodarczym pochodzą prawdopodobnie z 2 poł. XIX w. Możliwe, iż pierwotnie były to budynki inwentarskie.

Układ przestrzenny zespołu zachowany, czytelny. Park po 1945 r. poddany został przekształceniom, w jego obrębie wydzielony został ogródek jordanowski, założone wybetonowane drogi wewnętrzne przy pałacu, założony płot z siatki drucianej. Zachowały się okazy starodrzewia (m.in. graby, dęby, sosna czarna), pałac utrzymany w dobrym stanie technicznym, obiekty w podwórzcu folwarcznym poddane zostały częściowym przeróbkom przez co zatraciły pierwotne cechy (rządcówka, obora, wiata, dom). Nie zachowały się ogrody dworskie (częściowo mają charakter nieużytków a częściowo przekształcone na pole uprawne).

Zespół pałacowo-parkowy i folwarczny w Komorznie, XIX w., pocz. XX w.

Rozległy zespół rozciąga się w zach. części wsi. Zespół złożony z: części rezydencjonalnej, części gospodarczej (dwa podwórze folwarczne oraz wolnostojąca dawna gorzelnia), kolonii mieszkaniowej robotników folwarcznych, leśnych i tartacznych, tartaku.

Rezydencjonalna część zespołu i sąsiadujące z nią główne podwórze folwarczne ukształtowane zostały w oparciu o dwie wspólne osie kompozycyjne, z których dłuższa rozwinięta jest na linii płn.-zach. – płd.-wsch. a krótsza na linii płn.-wsch. – płd.-zach. Dłuższa oś kompozycyjna stanowiąca również oś widokową, biegnie od wsch. krańca parku wzdłuż kanału wodnego, przecina wnętrze pałacu i dziedziniec przed jego elewacją frontową a następnie przebiega przez podwórze folwarczne sięgając budynku dawnej stajni zamykającej przestrzeń podwórza od zach. Krótsza oś kompozycyjna przebiega na granicy między częścią rezydencjonalną a podwórzem folwarcznym i pokrywa się z drogą dojazdową do zespołu przebiegającą przez dwie ozdobne bramy usytuowane na płd. i płn. krańcu dziedzińca pałacowego i prowadząca dalej na płn. w kierunku dawnej gorzelnii, za którą zamienia się w drogę śródpolną. Dominantą kompozycyjną i architektoniczną stanowi pałac, będący swego rodzaju zwornikiem między częścią rezydencjonalną i częścią gospodarczą zespołu.

Układ przestrzenny zespołu dobrze zachowany. Czytelny park w stylu Ludwika XIV zachował szereg stylowych cech jest jednak obecnie zaniedbany, m.in. wycięto częściowo białe buki. Nie zachowała się oranżeria i dom ogrodnika, częściowo rozebrany mur ogrodów przy dawnej gorzelnii. Gorzelnia w złym stanie technicznym. Częściowo nieużytkowana oficyna całkowicie zniszczona przebudową na blok mieszkalny. Domy mieszkalne pracowników folwarku i tartaku zachowały wiele pierwotnych cech, częściowo zmodernizowane.

Zespół pałacowo-parkowy i folwarczny w Krzywiczynach, k. XVIII w. do pocz. XX w.

Założenie usytuowano w środkowej części wsi po zach. stronie drogi z Wołczyna do Komorzna. Od płd. poprzez park graniczy z polami uprawnymi, podobnie od zach. Od płn. sąsiaduje z kościołem i dalej zabudową wiejską, od wsch. ograniczone przez drogę wiejską. Na płn. wsi po zach. stronie drogi do Komorzna usytuowany jeden z folwarków. W skład założenia wchodzi pałac, park pałacowy i podwórze folwarczne.

Pałac usytuowany w płn.-wsch. części parku, elewacją frontową zwrócony do wnętrza podwórza, elewacją tylną w stronę parku na wsch. Pałac należy do najstarszych obiektów założenia. W przeszłości nazywano go zamkiem. Pałac zbudowany został w ok. 1780 r. w stylu późnego baroku i klasycyzmu częściowo na starych kolebkowych piwnicach i fundamentach.

Park otacza pałac od wsch. i płd. oraz rozciąga się w części płd. założenia. Granice parku od wsch. od zach. wyznacza ceglany mur. Od płn. ogranicza go płot z siatki drucianej i zabudowa podwórza, stodoła oraz garaże. Od płd. park ograniczony płotem z siatki drucianej. W części płd.-wsch. usytuowana prywatna posesja z ogrodem i zabudowaniami Inwentarskimi. Park pałacowy powstał również z końcem XVIII w. Drzewa w parku pozostawiono w formie naturalnej swobodnie rozrośniętej. Znajduje się tu grupowe układy jedno i wielogatunkowych drzew w luźnej kompozycji przestrzennej, klomby składające się z drzew oraz Jedna aleja klonowa znajdująca się w szczytkowym stanie. Można wnioskować, że ilość alei w pierwotnym założeniu parkowym była większa – uległy one zniszczeniu. Park w dużej mierze zatracił cechy stylowe poprzez zniszczenie ścieżek, alei, użytkowanie polany widokowej jako boiska, wycięta część drzew. Przed pałacem odnotowano syngieltonowy układ 2 egzemplarzy dębu oraz grupę 3 egzemplarzy lipy. Wśród drzew najwięcej jest klonu pospolitego, obok gatunkami dominującymi jest grab pospolity i lipa drobnolistna. Gatunki iglaste reprezentują cyprysiki i żywotniki olbrzymie. Najstarszymi drzewami są dęby szypułkowe. Od zach. park kiedyś graniczył z ogrodami a za murem usytuowane były szklarnie i sad.

Podwórze folwarczne zajmuje płn. i płd.-zach. część założenia. Zabudowa gospodarcza rozrzucona, cztery obiekty znajdują się w części graniczącej z pałacem i parkiem – oddzielone od płn. zabudowy drogą wjazdową na teren założenia, od zach. ograniczona drogą wewnętrzną. Prostokątny dziedziniec przedpałacowy zabudowany od płd. – stodoła i garaż, od zach. garaż i rządcówka, od płn. ograniczony drogą, od wsch. zamknięty pałacem.

Ogrodzenie pochodzi z ok. poł. XIX w. i częściowo z pocz. XX w. Większość zabudowy podwórza folwarcznego datuje się na XIX w. Oborę ze spichlerzem można nawet zadatować na XVIII/XIX w. Dwie obory ze sklepieniami krzyżowymi pochodzą z k. XIX w., podobnie domy mieszkalne robotników folwarcznych. Rządcówka została zbudowana ok. poł. XIX w., stodoły oraz obora zbudowane zostały na pocz. XX w.

Zespół dworsko folwarczny w Roźnowie, 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

Zespół zlokalizowany jest w płn.-wsch. części Roźnowa, zajmuje większą część wsi. Zespół położony jest po płn. stronie lokalnej drogi biegnącej przez wieś. Zasadnicza część założenia położona jest na płn. brzegu niewielkiego, bezimiennego ciek, na którym położonych jest kilka stawów. Założenie od płn.-wsch. otoczone polami uprawnymi, od płd. i częściowo od zach. i płn.-wsch. sąsiaduje z zabudowaniami wiejskimi. Główne wjazdy prowadzą do zespołu od płd. od strony lokalnej drogi biegnącej przez wieś.

Zespół założony jest na planie prostokątnym, o kompozycji geometrycznej – rozproszonej. Zespół jako całość składa się z dwóch wyraźnie oddzielających się części: wsch. obejmującej teren parku krajobrazowego z dworem oraz tzw. wsch. i płn. podwórze folwarczne i zachodniej obejmującej teren tzw. zach. podwórza folwarcznego oraz teren niewielkiego parku znajdującego się pomiędzy dawnym majątkiem, a kościołem pw. św. Trójcy. Na płn. od zach. podwórza folwarcznego w odległości około 400 m na płn. położony jest dawny folwark Luisenhof. Oś kompozycji zespołu o przebiegu wsch.-zach. Na jej przedłużeniu w części wsch. położony jest budynek dworu, wzdłuż osi biegnie lokalna droga, łącząca wszystkie części wsch. i zach. zespołu (dawne majątki Nieder i Ober Rosen). Oś kompozycji zespołu jest zarazem osią symetrii wsch. o podwórza folwarcznego, a zarazem główną osią widokową założenia. Dominantą we wsch. części zespołu obejmującej park z dworem oraz wsch. podwórze folwarczne jest dziś budynek obory z metalową konstrukcją turbiny powietrznej na dachu. Niegdyś rolę tę pełnił budynek dworu lub gorzelnia. W pozostałych częściach zespołu

brak wyraźnej dominanty. Wnętrze urbanistyczne ma charakter mieszany krajobrazowo-architektoniczny w części wsch., natomiast w części zach. obejmującej, głównie tzw. zach. podwórze o przewadze architektury. Podłoga urbanistyczna, opadająca w kierunku półd. do doliny niewielkiego bezimiennego ciek. Stanowią ją przede wszystkim rozległe trawniki, drogi bite i utwardzone wnętrza zespołu, parter parkowy oraz wody stawów założonych na bezimiennych ciekach.

Zespół jako całość zachował się w stanie dość dobrym. Zachował się pierwotny osiowy układ zespołu oraz rozmieszczenie budynków z podziałem na części gospodarcze (podwórza). Park krajobrazowy zachowany jest w stosunkowo dobrym stanie. Drzewostan był na bieżąco pielęgnowany. Część drzewostanu pochodzi z nasadzeń po 1945 r. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat zatarcia uległ pierwotny układ komunikacyjny parku. Staw w półd. części zespołu uległ znacznemu powiększeniu na przełomie lat 60./70. W tym samym czasie zostały również wykopane dodatkowe zbiorniki wodne (stawy) wzdłuż całej pd. granicy zespołu na bezimiennym cieku wodnym. Poszczególne części zespołu zachowały w większości swój pierwotny charakter i układ. Największe przekształcenia zaszły na obszarze dawnego ogrodu warzywnego pomiędzy wsch. i zach. podwórzem folwarcznym. Na terenie tym wybudowano nową dużą oborę, garaże oraz częściowo zamieniono na wybieg dla zwierząt. Zatarty został pierwotny charakter obszaru na półd. od wsch. podwórza folwarcznego, gdzie znajdowały się zabudowania gospodarcze. Nie wiadomo jednak czy zmiany te zaszły przed czy po 1945 r. (np. w trakcie wykopywania stawów). Większość budynków należących do zespołu była po 1945 r. modernizowana i zmieniła swoje pierwotne przeznaczenie. Stan techniczny większości budynków jest dość dobry.

Dwór, ob. ruiny dworu w Rożnowie nr 1, 1 poł. XIX w. ?, ok. poł. XIX w., 1860 r. ?

Dwór usytuowany jest w centrum dawnego założenia folwarcznego, zlokalizowanego we wsch. wsi części Rożnow. Założenie to składa się z podwórza folwarcznego w części zach. oraz rozległego parku w części wsch.

Budynek dworu wzniesiony z cegły, na ceglonym fundamencie. Ściany z zewnątrz i od wewnątrz otynkowane. Stropy drewniane belkowe z podsufitką trzcinową oraz częściowo (nad piętrzem w części wieżowej) z płyt betonowych na belkach stalowych. Więźba dachowa krokwiowa i krokwiowo-jętkowa, w której jętki dodatkowo podparte w osi płatwią spoczywającą na rzędzie stoicy. Dach kryty dachówką karpiówką pojedynczo w rybią łuskę. Dach wieży kryty papą. Okna drewniane skrzynkowe podwójne.

Budynek na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu z wtórnie dobudowaną wieżą do wsch. krańca elewacji półd. Budynek trójtraktowy, z trzema pomieszczeniami w każdym trackie. Obecnie główne wejście zlokalizowane na osi elewacji półn., które przez niewielką sień, prowadzi do centralnie usytuowanego pomieszczenia z klatką schodową, którego naroża wytyczają lokalizację czterech, symetrycznych, masywnych trzonów kominowych. Główną osią budowli wsch.-zach. podkreślają dwa salony: z wykuszem od zach. i z drewnianą werandą od wsch. Wieża na rzucie kwadratu, dwutraktowa z pojedynczym pomieszczeniem na każdej kondygnacji traktu wsch. oraz łazienką i boczną klatką schodową w trakcie zach.

Budynek parterowy, podpiwniczony, z wysoko podniesionym parterem i wysokim mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym z dwoma symetrycznie osadzonymi facjatami i czterema, symetrycznie osadzonymi w obu połaciach, trzonami kominowymi. Szczyty budynku oraz szczyty facjat przesłonięte murowanymi schodkowymi attykami zdobionymi, gotyckimi w formie, murowanymi i tynkowanymi pinaklami i obeliskami w narożach. Wieża, wyższa od korpusu dworu, piętrowa z niskim poddaszem o przeznaczeniu magazynowym, nakryta płaskim dachem pulpitem maskowanymi masywnymi płycinowymi attykami zdobionymi parą symetrycznie osadzonych pinakli na osi oraz obeliskami w narożach.

Na osi elewacji zach. ryzalit przechodzący w partii poddasza w facjatę. W partii parteru na osi ryzalitu głęboki wykusz kwiatowy. W partii parteru na osi elewacji wsch. drewniana weranda, wzniesiona na masywnej murowanej podmurówce, przepruta odcinkowo sklepieniem otworami, nakryta dachem pulpitem. Elewacja półn. symetryczna, na wysokim cokole wysuniętym, parterowa z poddaszem, siedmioosiowa. Elewacja zach. symetryczna, na wysokim cokole, parterowa, pięcioosiowa, z ryzalitem, na którym wykusz na kroksztynach z wielkim oknem. Elewacja wsch. symetryczna. na wysokim cokole, parterowa, siedmioosiowa, z trójosiową

facjatą na osi przesłoniętą schodkową attyką o identycznych podziałach i ornamentyce jak w elewacji zachodnią.

Z oryginalnego wyposażenia dwóm zachowała się większość drzwi, okien i okiennic, wnęka na kwiaty w wykuszu zach., schody z balustradami zarówno główne jak i boczne w wieży, zdobienia werandy oraz niewielki fragment polichromii w kształcie rozety z motywami palmet, na suficie w salonie płn.-wsch.

Zespół dworsko-folwarczny w Świniarach Wielkich, 1 poł. XVIII w., 2 poł. XIX w., pocz. XX w.

Zespół położony jest w zach. części wsi, na zach. od rozwidlenia dróg. Zespół od płn. ograniczony jest przebiegiem drogi do Szymonkowa, od wsch. sąsiaduje z zabudowaniami wiejskimi, od pld. ogranicza go droga prowadząca do Wierzbicy Dolnej, a od zach. sąsiaduje z polami uprawnymi i cmentarzem wiejskim. Główny wjazd do wnętrza zespołu prowadzi dziś od pld. od strony drogi do Wierzbicy Dolnej. Drugi wjazd prowadzi od płn. (na zach. od kościoła) od strony drogi do Szymonkowa.

Zespół składa się z dwóch zasadniczych części: rezydencjalnej – obejmującej park krajobrazowy z dworem oraz gospodarcze – składającej się z podwórze folwarcznego i zabudowy mieszkalnej. Zespół założony na planie prostokątnym. Oś kompozycji w parku o przebiegu płn.-płd. Pokrywa się ona z aleją dojazdową prowadzącą do dworu. Oś kompozycji jest zarazem główną osią widokową. W części gospodarczej oś kompozycji o przebiegu płn.-płd., na której położony jest budynek rządówki, obory na pld. i gorzelnia na płn. Jest to zarazem oś symetrii podwórze folwarcznego. Dominantą w części rezydencjalnej jest budynek dworu, natomiast w części gospodarczej budynek dawnej gorzelnia. Wnętrze urbanistyczne o charakterze krajobrazowym w części rezydencjalnej z wyraźną przewagą zieleni. W części gospodarczą wewnątrz o charakterze architektonicznym. Podłoga urbanistyczna wklęsła stanowią ją parter parkowy, trawniki drogi bite i gruntowe wewnątrz dziedzińca oraz ogrody warzywno-kwiatowe.

Stan zachowania zespołu jako całości jest średni. Zachował się pierwotny osiowy układ zespołu z większością starej zabudowy gospodarczej. W złym stanie technicznym znajduje się ogrodzenie murowane otaczające park od płn. i zach. Zachowały się dawne bramy wjazdowe do zespołu. Stan techniczny większości budynków gospodarczych i mieszkalnych jest dość dobry. W najgorszym stanie technicznym jest budynek dworu oraz dawnej gorzelnia. Budynki te są zawilgocone.

Zespół pałacowo-parkowy i folwarczny w Wierzbicy Górnej, k. XVIII w., XIX w., pocz. XX w.

We wsi znajdują się 3 części majątku. Zasadnicze podwórze 1 (Mittelhof) – usytuowane w środkowej części wsi, za linią kolejową, po wsch. stronie drogi wiejskiej; 2 podwórze folwarczne (Oberhof) – na płn. wsi, usytuowane po zach. stronie drogi; 3 podwórko – na pld. niewielki folwarczek nazywany przed 1945 r. kolonią Tanneberg. Główna część założenia folwarczno-pałacowego składa się z części pałacowo-parkowej, podwórze folwarcznego, gorzelnia i obiektów przygorzelnianych oraz kolonii domów mieszkalnych robotników folwarcznych.

Główna część pałacowo-parkowa zajmuje pld.-zach. część założenia, od zach. ograniczona drogą wiejską, od płn. drogą przez podwórze, od wsch. opiera się o drogę lokalną. Pałac zwrócony frontem ku płn., elewacja tylną zwrócony na pld. w stronę parku. Założony na rzucie prostokąta, parterowy, podpiwniczony obszernymi piwnicami sklepionymi kolebkowo. Nakryty wysokim mansardowym dachem, pierwotnie krytym dachówką obecnie eternitem falistym.

Podwórze folwarczne zajmuje płn. i wsch. część założenia, położone po płn. stronie drogi przecinającej podwórze z zach. na wsch. i głównej bramy wjazdowej na teren założenia. Rozłokowane na rzucie prostokąta, od pld. niezabudowane i otwarte w stronę pałacu. Krótszymi bokami zwrócone na zach. na drogę wiejską oraz na wsch. w stronę nowych obór i pól. Od płn. łączy się z zabudową wiejską. Wnętrze podwórze przedzielone z płn. na pld. ciągiem budynków. Tworzą go ob. biuro Spółki, w którym prawdopodobnie mieściło się w nim mieszkanie rządcy bądź inspektora. Obok mieściła się pralnia, ob. magazyn podręczny. Do tych obiektów od płn. przylega obiekt prawdopodobnie wozowni, w którym się mieszczą magazyny podręczne i nawozów. Zach. pierzeja podwórze opiera się o drogę wiejską. W niej usytuowana główna brama wjazdowa ujęta w masywne słupki ceglane, pokryte pasowym boniowaniem, z architektonicznym zwieńczeniem. Skrzydła

bramy wykonane z metalowych prętów. Obok bramy usytuowana stajnia koni roboczych, ob. chlewiki i magazyn.

Kolonia domów mieszkalnych robotników folwarcznych składa się z trzech domów usytuowanych po zach. stronie drogi wiejskiej naprzeciwko bramy wjazdowej na teren założenia (nr 52, naprzeciwko bramy – czworak nr 54a).

Podwórze folwarczne – usytuowane na płn. wsi, po zach. stronie drogi wiejskiej. W przeszłości było częścią majątności Reiswiczów. Założone na rzucie prostokąta, dłuższymi bokami skierowane na drogę na wsch. oraz na zach. w stronę pól uprawnych. Krótszymi bokami ustawione na linii płn.-płd. Brama wjazdowa znajduje się w środku ściany wsch. Obecnie zachował się w tej ścianie tylko dom mieszkalny nr 4a, w którym mieszczą się mieszkania i biuro Spółki. Brama wjazdowa o konstrukcji stalowej. Płd. pierzeję tworzą budynek kuźni i stolarni, ob. magazyn szkła. Obok nowe garaże i warsztaty na miejscu starego budynku inwentarskiego. W zach. zwartej ścianie podwórza usytuowany obiekt stajni. Do elewacji północnej stajni przylega budynek, ob. magazyn, za nim stodoła, ob. również magazyn materiałów budowlanych. Od płn. podwórze uzupełnia nowy budynek magazynowy. Podwórze z tej strony oraz od płn.-wsch. zamknięte ceglany murem. Na zach. od podwórza rozciąga się wybetonowany plac na materiały budowlane.

Folwark – Kolonia Tanneberg – usytuowany na płd. skraju wsi, po zach. stronie drogi na granicy z obszarami leśnymi należącymi do majątku w Wierzbicy Górnej. Obecnie istnieją trzy domy mieszkalne z niewielkimi budynkami gospodarczymi przynależącymi do nich. Oprócz budynków mieszkalnych znajdował się we folwarku obiekt inwentarsko-magazynowy, który został rozebrany ok. 15 lat temu, zamykał podwórkę od płn. Obiekty we folwarku zbudowane zostały w 1 ćw. XX w.

5.4.4. Parki

Zabytkowe parki z zachowanym układem alejek i ścieżek w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Spośród obiektów cennych kulturowo, a posiadających również duże walory przyrodnicze i krajobrazowe są parki. W gminie Wołczyn, w ponad połowie sołectw i mieście Wołczyn znajdują się parki objęte ochroną konserwatorską i wpisane do rejestru zabytków:

- Brzezinki – park podworski, krajobrazowy z aleją, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Duczów Mały – park krajobrazowy, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Duczów Wielki – park przypałacowy, czas powstania k. XIX w.;
- Gierałcice – park krajobrazowy, naturalistyczny, czas powstania prawdopodobnie k. XVII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Komorzno – park barokowy, klasycystyczny, krajobrazowy, czas powstania prawdopodobnie 1846 r., wpisany do rejestru zabytków;
- Krzywiczyny – park krajobrazowy, naturalistyczny, czas powstania prawdopodobnie k. XVIII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Rożnów – park krajobrazowy, czas powstania prawdopodobnie pocz. XVIII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Skałagi – park krajobrazowy w stylu angielskim, XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Świniary Wielkie – park krajobrazowy, czas powstania 1 poł. XVIII w., wpisany do rejestru zabytków;
- Wąsice – park z aleją dojazdową, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Wierzbica Dolna – park podworski, naturalistyczny, czas powstania XIX w., wpisany do rejestru zabytków;
- Wierzbica Górna – park barokowy, klasycystyczny z elementami parku krajobrazowego, przypałacowy, czas powstania prawdopodobnie 1791 r., wpisany do rejestru zabytków;

– Wołczyn – park miejski, czas powstania nieustalony, wpisany do rejestru zabytków.

5.4.5. Układy przestrzenne miasta i gminy

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub sieci dróg. Są to więc miejskie układy urbanistyczne i wiejskie – ruralistyczne, zespoły zabudowy sakralnej (kościół z cmentarzami przykościelnymi) czy rezydencjonalnej (zespoły pałacowo-folwarczne z ogrodami i parkami), cmentarza i inne.

W wypadku układów szczególnie cennych opieka nad nimi powinna zmierzać do zachowania i ucytelnienia historycznego układu przestrzennego oraz do konserwacji jego głównych elementów – tworzących go obiektów, także przebiegu głównych ciągów komunikacyjnych i układów zieleni zabytkowej. Należy dążyć do utrzymania historycznych podziałów własnościowych i sposobów użytkowania gruntów.

W pozostałych wypadkach należy dążyć do zachowania podstawowych elementów historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim układu dróg, podziałów geodezyjnych i sposobu zagospodarowania działek siedliskowych.

W Gminie Wołczyn dominują obszary otwarte. Jednostki osadnicze, które stanowią stosunkowo zwarte zespoły zabudowy i przeważnie harmonijnie wpisują się w krajobraz. Wiele wsi w Gminie Wołczyn posiada formy (sylwety) o wysokich walorach krajobrazowych, o stosunkowo dobrze zachowanych układach ruralistycznych, z licznymi zabytkami. Duża część zabytkowej zabudowy gminy jest zdewastowana oraz wymaga natychmiastowych działań remontowo-ochronnych. Krajobraz gminy jest zróżnicowany i w dużej części atrakcyjny, z wieloma wyróżniającymi się elementami, które wymagałyby szczególnej ochrony. Ponadto gmina Wołczyn jest stosunkowo bogata pod względem występowania elementów wzbogacających krajobraz tzn. szpalerów przydrożnych, kęp śródpolnych, zieleni towarzyszącej itp. Najbardziej atrakcyjna pod względem krajobrazowym jest płn. część gminy oraz pld. leżąca w obszarze parku krajobrazowego i obszaru chronionego krajobrazu. Umiarkowanie atrakcyjna – część środkowa. Miejscowości tworzą układ koncentryczny wzdłuż dróg, promieniście rozchodzących się z miasta. Na zabudowę poszczególnych wsi w przeważającej części składają się zagrody będące składnikiem małych i średnich indywidualnych gospodarstw rolnych. Uzupełnieniem jest zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna i zabudowa wielorodzinna związana z funkcjonowaniem byłych państwowych gospodarstw rolnych. Przeważającymi typami genetycznymi wsi są: ulicówki (np. Brzezinki, Wierzbica Górna, Wierzbica Dolna, Ligota Wołczyńska), folwarki (np. Brynica, Duczów Wielki, Świniary Wielkie). Ponadto występują: łańcuchówki (np. Wąsice, Wierzchy, Szum), wielodrożnice (np. Szymonków). Obecnie w większości wsi układ zabudowy jest mniej lub bardziej regularny, zlokalizowany wzdłuż jednej czy kilku ulic. Brak jest wykształconych świadomie centrów usługowych integrujących życie w poszczególnych wsiach. Element charakterystyczny w układzie urbanistycznym sołectw stanowią liczne zespoły dworsko-parkowe. Bardzo zróżnicowana jest architektura i rozplanowanie zabudowy w poszczególnych sołectwach.

• Układ urbanistyczny Wolczyna

Zarys zabytkowego układu urbanistycznego miasta prawdopodobnie ukształtował się w XIII i XIV w. Znajduje się w pñ. części dzisiejszego założenia. Tworzy go sieć ulic o charakterze szachownicowym, które tworzą owalną linię zabudowy, którą niegdyś opasała fosa miejska rzeki Wołczyński Strumień. Miasto z racji położenia na terenie bagnistym, nigdy nie zostało otoczone murami obronnymi.

Centralny punkt założenia stanowi prostokątny rynek z narożnymi ulicami. Szerokość działek narzuca kalenicowy układ zabudowy. Oś główna miasteczka rozchodzi się na linii wsch.-zach., pomiędzy ulicami Namysłowską i Kluczborską, które niegdyś stanowiły i stanowią poniekąd do dziś, dawny szlak handlowy, wiodący w średniowieczu z Krakowa do Wrocławia. Historyczne centrum miasta zostało poszerzone i rozbudowane dopiero w XIX w., głównie w kierunku południowym. Ostatni ratusz miejski stojący pośrodku Rynku został rozebrany w 2 poł. XIX w. W późniejszych latach funkcję ratusza pełniła kamienica nr 9 oraz pałac tzw. „nowy zamek”, który do 1945 r. istniał na pl. Partyzantów.

Dzisiejsza zabudowa średniowiecznej linii obwodowej miasta pochodzi z XIX i XX w. Na skutek sporych bo aż 40% zniszczeń wojennych z 1945 r., układ urbanistyczny, poprzez nowe budownictwo z okresu PRL-u, bądź też jego brak w niektórych miejscach, spowodował, że częściowo zatracił swój małomiasteczkowy charakter. W latach 50. XX w. układ urbanistyczny wpisany był do wojewódzkiego rejestru zabytków, na skutek przekształceń i utraty wartości historycznej został z niego wypisany.

Charakter miasta nadają XIX-wieczne kamieniczki i domy mieszkalne z pocz. XX w., które bardzo dobrze wkomponowały się w Rynek i otaczające go ulice. Na uwagę zasługują:

- kamienice i domy mieszkalne: Rynek nr 10, 12, 13, 14, 19 (mur., k. XIX w.);
- kamienice i domy mieszkalne: ul. Kluczborska nr 3, 5, 6, 7, 8, 11, 13, 16, 19, 21, 40, 49, 63;
- kamienice: ul. Powstańców 1, 4, 6, 7, 8, 10, 11 (mur., k. XIX w.);
- kamienice: ul. Młyńska 6, 7, 12, 16, 18, 20 (mur., XIX w.);
- domy mieszkalne: ul. Stalmacha 1/3/5/7 - zespół pięciu budynków, mur., około 1936 r.;
- budynek: ul. Drzymały 5, mur., pocz. XX w.;
- dom mieszkalny: ul. Drzymały 6, mur., pocz. XX w.;
- dom: ul. Dworcowa nr 22, mur., pocz. XX w.;
- budynek: ul. Dworcowa 1, ob. Urząd Gminny, mur., pocz. XX w.;
- dom: ul. Dworcowa 2, mur., k. XIX w.;
- budynek: ul. Dworcowa, nr 38, mur., pocz. XX w.;
- budynek: ul. Dworcowa, nr 36, mur., pocz. XX w.;
- -domy mieszkalne: ul. Dworcowa 11, 12, 16, 19, mur., pocz. XX w.;
- domy mieszkalne: ul. Namysłowska 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 12, 17, 23, 34, 36;
- dom: ul. Kościelna 3-4, szpital, mur., 1986 r.;
- dom mieszkalny: ul. Kościelna 5, mur., XIX w.;
- budynek: ul. Opolska 2, mur., pocz. XX w.;
- brama: ul. Opolska 2, mur., pocz. XX w.;
- budynek: ul. Opolska 5, Huta Szkła, mur., pocz. XX w.;
- dom: ul. Młyńska 4, mur., pocz. XIX w.;
- dom: Pl. Partyzantów 3, przeł. XIX/XX w.;
- dom: Pl. Wolności 5, mur., k. XIX w.;
- budynek dworca PKP: ul. Dworcowa, mur, pocz. XX w.;
- budynek nastawni: ul. Dworcowa, wł. PKP, pocz. XX w.

• Układy ruralistyczne

Brzezinki – układ przestrzenny wsi (typ ulicówka): wielodrożnica, czytelny schemat organizacji zabudowy. Elementy regionalnego stylu architektonicznego: dominująca technika budowlana, stosowane materiały budowlane oraz sposób wykończenia: cegła, tynk, pokrycie dachów dachówką ceramiczną, detal i elementy uzupełniające: ganki, okiennice.

Komorzo – we wsi został zachowany tradycyjny układ przestrzenny – ulicówka. Przeważa zabudowa zagrodowa, ale występuje także zabudowa wielorodzinna związana z funkcjonowaniem dawnych PGR. Charakterystyczne elementy wsi to pałac wraz z parkiem oraz zabytkowy drewniany kościół.

Krzywiczyny – to miejscowość o typie zabudowy ulicówka (jednodrożna wieś o zwartej zabudowie po obu stronach drogi oraz przypadkowym układzie dróg bocznych), położona po obu stronach drogi powiatowej prowadzącej z granicy województwa wielkopolskiego do Wołczyna. Zabudowa uzupełniona jest przez wielorodzinne budynki, związane z funkcjonowaniem dawnych PGR. Charakterystyczne elementy wsi to drewniany kościółek z XVII w., pałac i park krajobrazowy oraz rezerwat przyrody.

Markotów Duży – to miejscowość o typie zabudowy ulicówka (jednodrożna wieś o zwartej zabudowie po obu stronach drogi oraz o przypadkowym układzie dróg bocznych). Wieś sołecka Markotów Duży położona jest wzdłuż drogi powiatowej Gierałcice – Markotów Mały. Zabudowania koncentrują się po obu stronach tej drogi. We wsi nie są wyodrębnione konkretne ulice o własnych nazwach, jedynie zabudowania znajdujące się na obrzeżach noszą nazwę Kolonii Cygany.

Skalągi – cechuje zabudowa ulicowa jednorodzinna i zagrodowa (zagrody małych i średnich gospodarstw rolnych). Układ zabudowy jest regularny. Przestrzenna struktura miejscowości została ukształtowana przez centralną dominantę miejscowości jaką stanowi zabytkowy park z pozostałościami zabudowań folwarcznych dawnego zespołu pałacowego, rozmieszczonego po obu stronach drogi. Na zabudowę w przeważającej części składają się zagrody będące składnikiem małych i średnich gospodarstw rolnych. Obecnie układ zabudowy jest regularny zlokalizowany wzdłuż kilku ulic. Wśród otwartych przestrzeni wspólnych wyróżnić można również: boisko sportowe. Ośrodek zdrowia położony jest w centralnym punkcie wsi. Dziedzictwo kulturowe stanowi drewniana kolonia mieszkalna, pozostałości budowli – fundamenty po zamku oraz park i okalające go tereny wraz z dwoma stawami. Znamiennym walorem przestrzeni wiejskiej publicznej jest kościół z elementami barokowymi.

Szum – to miejscowość o typie zabudowy łańcuchówka – wieś mająca dwa rzędy domów luźno ustawionych przy głównej drodze. W miejscowości znajduje się kościół, świetlica wiejska, boisko do piłki siatkowej, boisko sportowe oraz plac zabaw.

Szymonków – cechuje zabudowa ulicowa jednorodzinna i zagrodowa. W Szymonkowie znajduje się park podworski i liczne tereny zielone. W centrum wsi usytuowana jest parafia rzymskokatolicka Narodzenia NMP, plac plenerowy oraz plac zabaw dla dzieci.

Wierzbica Dolna – to miejscowość o typie zabudowy ulicówka (jednodrożna wieś o zwartej zabudowie po obu stronach drogi oraz o przypadkowym układzie dróg bocznych). Miejscowość leży wzdłuż drogi powiatowej z Wierzbicy Górnej do Świniar Małych. W środku miejscowości skupiają się główne budynki użyteczności publicznej – kościół, świetlica wiejska oraz strażnica OSP. Niedaleko od centrum wsi znajduje się plac zabaw dla dzieci, przystanek autobusowy, teren rekreacyjno-sportowy oraz park podworski.

Wierzbica Górna – we wsi został zachowany tradycyjny układ przestrzenny – ulicówka (zabudowa w dwóch zwartych rzędach po obu stronach głównej drogi oraz o przypadkowym układzie dróg bocznych i pól) z zabudową kalenicową, której uzupełnieniem są budynki wielorodzinne związane z funkcjonowaniem dawnych PGR. W skład sołectwa wchodzi dwa przysiółki: Międzybrodzie i Wałda, dwie osady: Cegielnia i Stary Folwark, kolonia: Kołaczek i leśniczówka – Krystyna.

Pozostałe miejscowości, o mniejszym znaczeniu społeczno-gospodarczym, również cechuje zabudowa ulicowa (kalenicowa i/lub szczytowa), głównie jednorodzinna, rzadziej zagrodowa.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Wołczyn nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.5.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Wołczyn znajduje się 80 zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1), w tym 37 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 2). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ/ADRES	OBIEKT	NR I DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Brzezinki	kościół filialny pw. Narodzenia NMP	60/53 z 26.11.1953 662/60 z 21.03.1960 r.
2	Brzezinki	park podworski z aleją	22/78 z 21.02.1978 r.
3	Duczów Mały	park	30/78 z 05.03.1978 r.
4	Duczów Wielki	oficyna dworska	957/65 z 26.01.1965 r.
5	Gierałcice	kościół ewangelicki	69/53 z 22.12.1953 r.
6	Gierałcice	spichlerz dworski	1596/66 z 20.09.1966 r.
7	Gierałcice	oficyna dworska (dom Opieki Społecznej „Caritas”)	1595/66 z 20.09.1966 r.
8	Gierałcice	park krajobrazowy	1/76 z 08.07.1976 r.
9	Gierałcice	pałac	207/2013 z 01.201.2013 r.
10	Komorzno	kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. filialny pw. Serca Pana Jezusa i św. Jadwigi	63/53 z 05.12.1953 r.
11	Komorzno	oficyny	1598/66 z 20.09.1966 r.
12	Komorzno	park krajobrazowy	12/76 z 25.08.1976 r.
13	Komorzno nr 20 (ul. Główna 18)	dom	1599/66 z 20.09.1966 r.
14	Komorzno nr 35 (ul. Główna 35)	dom	1600/66 z 20.09.1966 r.
15	Komorzno nr 52 (ul. Główna 55a)	dom	1601/66 z 20.09.1966 r.
16	Krzywiczyny	kościół poewangelicki pw. św. Trójcy	64/53 z 09.12.1953 r.
17	Krzywiczyny	pałac	816/64 z 16.04.1964 r.
18	Krzywiczyny	park	17/77 z 22.02.1977 r.
19	Rożnów	kościół filialny pw. św. Piotra i Pawła	71/53 z 10.12.1953 r.
20	Rożnów	nagrobek (obok kościoła), piramida	726/64 z 14.03.1964 r.

			25/2003 z 22.10.2003 r.
21	Rożnów	dwór	1005/65 z 6.05.1965 r.
22	Rożnów	park z aleją dojazdową	13/76 z 25.08.1976 r.
23	Skalągi	kościół parafialny pw. św. Michała	1062/66 z 17.01.1966 r.
24	Skalągi	park	14/76 z 25.08.1976 r.
25	Szymonków	ruina romantyczna z basztą	960/65 z 27.01.1965 r.
26	Świniary Wielkie	kościół filialny pw. św. Bartłomieja	73/54 z 19.05.1954 r.
27	Świniary Wielkie	park	18/77 z 22.02.1977 r.
28	Wąsice	park	26/78 z 05.03.1978 r.
29	Wierzbica Dolna	kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża wraz z wnętrzem	72/54 z 04.06.1954 r.
30	Wierzbica Dolna	park	25/78 z 05.03.1978 r.
31	Wierzbica Górna	kościół parafialny pw. św. Jacka	818/64 z 18.04.1964 r.
32	Wierzbica Górna	dwór	1001/65 z 05.05.1965 r.
33	Wierzbica Górna	spichlerz	1001/65 z 05.05.1965 r.
34	Wierzbica Górna	dwór, ogrodzenie, park krajobrazowy	804/64 z 15.04.1964 r.
35	Wierzbica Górna	park	19/77 z 10.03.1977 r.
36	Wołczyn	stare miasto	163/57 z 23.09.1957 r.
37	Wołczyn	kościół parafialny pw. św. Teresy	1063/66 z 18.01.1966 r.
38	Wołczyn	park miejski	3/76 z 08.07.1976 r.
39	Wołczyn, ul. Kluczborska 3	dom	1467/66 z 06.08.1966 r.
40	Wołczyn, ul. Powstańców 6	dom	1473/66 z 08.08.1966 r.
41	Wołczyn, ul. Powstańców 8	dom	1472/66 z 08.08.1966 r.
42	Wołczyn, ul. Powstańców 10	dom	1471/66 z 08.08.1966 r.
43	Wołczyn - Brzezinki, ul. Byczyńska	cmentarz żydowski	228/89 z 04.12.1989 r.

Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR STANOWISKA	TYP STANOWISKA	CHRONOLOGIA	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	Bruny	3	osada	kultura łużycka, kultura przeworska	A- 1088/98
2	Brzezinki	15	osada	średniowiecze	A- 503/78
3	Duczów Mały	1	cmentarzysko ciałopalne i szkieletowe	kultura łużycka (III- IV okres epoki brązu)	A- 2/65
4	Duczów Mały	10	osada	mezolit, kultura łużycka (epoka brązu), średniowiecze	A- 470/78
5	Duczów Mały	11	nieokreślone	kultura łużycka	A- 502/78
6	Duczów Mały	13	osada	kultura łużycka (epoka brązu)	A- 469/78
7	Duczów Mały	16	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A- 477/78
8	Duczów Wielki	13	osada	kultura łużycka	A- 481/78
9	Duczów Wielki	6	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A- 487/78
10	Duczów Wielki	8	osada	kultura łużycka	A- 472/78
11	Gierałcice	5	osada	kultura łużycka	A- 484/78
12	Gierałcice	7	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 486/78
13	Komorzno	1	grodzisko	średniowiecze (XIV w.)	A- 309/70
14	Komorzno	2	grodzisko	wczesne średniowiecze i średniowiecze (XII-XIV w.)	A- 310/70
15	Komorzno	23	osada, punkt osadniczy	kultura łużycka, neolit, średniowiecze	A- 960/93
16	Komorzno	24	punkt osadniczy	kultura łużycka, kultura przeworska, okres wpływów rzymskich	A- 957/93
17	Komorzno	25	punkt osadniczy	kultura przeworska (okres	A- 956/93

				przedrzymski)	
18	Komorzno	27	grodzisko	średniowiecze (XIV w.)	A - 309/70
19	Komorzno	57	osada	kultura łużycka, kultura przeworska, wczesne średniowiecze (VIII- X w.), późne średniowiecze (XV w.)	A- 1087/98
20	Komorzno	60	osada	kultura łużycka, kultura przeworska, późne średniowiecze (XV w.)	A- 1086/98
21	Krzywiczyny	6	osada	kultura łużycka (epoka brązu), średniowiecze	A- 468/78
22	Krzywiczyny	7	osada	średniowiecze	A- 483/78
23	Ligota Wołczyńska	10	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A- 932/91
24	Ligota Wołczyńska	6	osada	okres wpływów rzymskich, średniowiecze	A- 485/78
25	Ligota Wołczyńska	9	osada	kultura łużycka, kultura przeworska	A- 933/91
26	Rożnów	1	osada	okres wpływów rzymskich, średniowiecze	A- 532/80
27	Skalągi	7	osada	okres wpływów rzymskich	A- 478/78
28	Skalągi	8	osada	kultura łużycka (V okres epoki brązu/ halsztat)	A- 830/89
29	Świniary Wielkie	10	osada	kultura łużycka (okres halsztacki), średniowiecze	A- 479/78
30	Świniary Wielkie	11	osada	kultura łużycka (epoka brązu), okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 467/78
31	Świniary Wielkie	9	osada	okres halsztacki, średniowiecze	A- 495/78
32	Wierzbica Dolna	1	grodzisko	średniowiecze (XIII - XIV w.)	A- 345/72
33	Wierzbica Górna	13	osada	kultura przeworska (okres wpływów rzymskich)	A- 688/86
34	Wierzbica Górna	17	osada	kultura przeworska	A- 684/86
35	Wierzchy	7	osada	średniowiecze	A- 519/79
36	Wołczyn	5	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 499/78
37	Wołczyn	6	osada	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A- 501/78

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujący historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu Gminy Wołczyn wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one głównie wyposażenie kościołów z terenu gminy. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów (Tabela nr 3).

Na terenie gminy występują także zabytki ruchome znajdujące się w ewidencji (w formie kart zabytku ruchomego), które nie są objęte wpisem do rejestru zabytków. Do tej grupy należy wyposażenie kościoła

parafialnego pw. NMP Niepokalanie Poczętej w Wołczynie (neogotyckie wg projektu Alexisa Langer) oraz wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Trójcy w Krzywiczynach.

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU REJESTRU ZABYTKÓW
1	Brzezinki	wyposażenie z kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP	Ks.B.t.I-29/63	10.11.1957 r.
			Ks.B.t.I-30/63	10.11.1957 r.
			Ks.B.t.I-273/63	01.02.1963 r.
			Ks.B.t.IV-702/1-21/78	07.04.1978 r.
			Ks.B.t.V-808/90	26.02.1990 r.
2	Gierałcice	wyposażenie kościoła ewangelickiego	Ks.B.t.I-33/53/57	12.11.1957 r.
			Ks.B.t.V-871/91	02.12.1991 r.
			Ks.B.t.V-877/92	03.02.1992 r.
3	Komorзно	wyposażenie kościoła filialnego pw. Najświętszego Serca Jezusa	Ks.B.t.II-513/71	17.06.1971 r.
4	Rożnów	wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Piotra i Pawła	Ks.B.t.I-146/58	10.10.1958 r.
			Ks.B.t.V-819/90	03.05.1990 r.
5	Szum	wyposażenie kościoła filialnego pw. Stygmatów św. Franciszka	Ks.B.t.III-271/13	01.02.2013 r.
6	Szymonków	wyposażenie kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP	Ks.B.t.I-295/66	28.02.1966 r.
7	Wierzbica Dolna	wyposażenie z kościoła filialnego pw. Podwyższenia Krzyża Św.	Ks.B.t.I-20/53/57	30.10.1957 r.
			Ks.B.t.I-261/63	29.01.1963 r.
			Ks.B.t.I-411/66	17.12.1966 r.
			Ks.B.t.V-886/92	16.04.1992 r.
			Ks.B.t.II-166/09	26.08.2009 r.
8	Wierzbica Górna	wyposażenie z kościoła filialnego pw. św. Jacka	Ks.B.t.V-885/1-6/92	16.04.1992 r.
9	Wierzbica Górna	polichromia ścienna w pałacu	Ks.B.t.I-310/64	11.01.1964 r.
10	Wierzchy	rzeźba św. Jana Nepomucena w kapliczce przydrożnej	Ks.B.t.V-833/90	09.08.1990 r.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
  - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Wołczyn, jako akty prawa miejscowego, stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, które zostały przedstawione poniżej.

Na terenie zespołu obiektów i obiektów o wartościach kulturowych, należy uwzględnić następujące uwarunkowania wynikające z ochrony konserwatorskiej – ustala się że ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków kultury współczesnej w procesie rozwoju gminy realizowana będzie poprzez:

- 1) zachowanie i ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- 2) utrzymanie istniejących oraz wyznaczenie nowych stref ochrony konserwatorskiej,
- 3) ochronę obiektów o charakterze zabytkowym wskazanych do objęcia gminną ewidencją zabytków,
- 4) dokonywaną okresowo (co najmniej raz w trakcie kadencji Rady Gminy przez Gminną Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną) analizę stanu oraz wartości estetycznych obiektów zrealizowanych i realizowanych obecnie oraz ich ewentualne zaliczenie w poczet dóbr kultury współczesnej.

W odniesieniu do obiektów i założeń zabytkowych oraz ich bezpośredniego sąsiedztwa ustala się ogólne zasady ochrony oraz kształtowania zabudowy:

- 1) nawiązywanie do istniejącego układu ulic i historycznej parcelacji, a także podkreślanie historycznych elementów układu za pomocą np. zieleni urządzonej, żywopłotów, murów, ogrodzeń, nawierzchni oraz innych elementów małej architektury;
- 2) zachowanie charakteru istniejącej zabudowy i założeń przestrzennych – dbałość o zachowanie formy i tożsamości miejsca; ochrona oraz rewaloryzacja elementów kompozycji przestrzennej takich jak wnętrza urbanistyczne, oś widokowa, panorama, sylweta miasta, dominanta;
- 3) realizacja zabudowy uzupełniającej w pierzejach ulic (zabudowa plombowa) w nawiązaniu do sąsiednich budynków historycznych pod względem wysokości, podziałów elewacji, formy dachów, z wykluczeniem

naśladownictwa oraz kopiowania historycznych elementów (zabytkowych detali, gzymsów, portali, stolarki) przy realizacji zabudowy współczesnej;

4) realne, elastyczne określanie dopuszczalnego programu funkcjonalnego zabudowy zabytkowej bez nadmiernego uściślenia oraz warunkowania programu użytkowego; w celu zachowania i rewaloryzacji starej zabudowy dopuszczanie wszelkie sposoby aktywizacji oraz czynnego użytkowania obiektów, które nie będą uciążliwe dla otoczenia ani szkodliwe dla stanu obiektów i nie będą wymagały zasadniczej ich przebudowy;

5) podnoszenie wartości estetycznej budynków powstałych w sąsiedztwie zabudowy historycznej w 2 poł. XX w. poprzez modernizację lub przebudowę (zmiana kształtu dachu, poprawa wystroju elewacji, kolorystyki, wprowadzenie zieleni urządzonej, itp.); likwidacja budynków prowizorycznych, tymczasowych;

6) w przypadku złego stanu technicznego obiektów – możliwe ich odtwarzanie dla dotychczasowych lub nowych funkcji;

7) przed działaniami związanymi z przebudową, rozbudową, modernizacją lub adaptacją zabytkowych założeń i obiektów zasięganie opinii państwowej służbą ochrony zabytków.

Ustala się ochronę założeń i obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej „A” o nazwie: „strefa rekonstrukcji historycznego układu urbanistycznego oraz ochrony obiektów zabytkowych” polegającą na realizacji poniższych zasad i zaleceń:

1) przedmiotem ochrony w strefie konserwatorskiej jest historyczny układ urbanistyczny miasta Wołczyna oraz ochrona obiektów zabytkowych tworzących lub uzupełniających ten układ;

2) cel ochrony w strefie konserwatorskiej to: „zachowanie, rewitalizacja oraz aktywizacja zabytkowych obiektów i założeń”. W strefie należy wprowadzić następujące ustalenia: istniejący układ zieleni należy ochraniać, utrzymać oraz w miarę możliwości uzupełniać; dopuszcza się remont, modernizację oraz przebudowę obiektów; zakazuje się realizacji samodzielnych konstrukcji i urządzeń reklamowych; przy pracach ziemnych wskazany nadzór archeologiczny; zamierzenia inwestycyjne należy uzgadniać z państwową służbą ochrony zabytków.

Ustala się ochronę założeń i obiektów w strefie ochrony konserwatorskiej „B” o nazwie: strefa częściowej ochrony konserwatorskiej – strefa ochrony zachowanych elementów zabytkowych. Obejmuje tereny historycznego układu przestrzennego znajdujące się poza dawnym centrum miasta. Zachowana historyczna zabudowa jest bardziej przekształcona niż zabudowa zespołu średniowiecznego. Występują w niej zachowane pierwotne założenia dworsko-parkowe, często przekształcone. Występujące obiekty stanowią lokalną wartość kulturową, część z nich figuruje w ewidencji wojewódzkiej zabytków.

5. Ustala się ochronę konserwatorską oraz zachowanie obiektów i założeń na obszarze gminy wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego (w spisie podano nazwę obiektu, adres, nr w rejestrze zabytków):

6. Ustala się ochronę obiektów i założeń w strefie „W” – strefa ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych. Przedmiotem ochrony w strefie są mogące tam występować zabytki archeologiczne. Stanowiska wpisane do rejestru zabytków a położone poza zabudowaną strefą miejską objęte są całkowitym zakazem prowadzenia w ich granicach takich działań niszczących jak głęboka orka, prace wybiórcze i niwelacyjne. Pozostała działalność inwestycyjna jak melioracje, gazyfikacja, prace wodno-kanalizacyjne, energetyczne, teletechniczne oraz budowlane w granicach wszystkich stanowisk, może być warunkowo dopuszczona wyłącznie w uzgodnieniu Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dla nieruchomości zabytków archeologicznych ustalono:

– Strefa ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych poza przypadkami, w których została wyznaczona indywidualnie, to obszar zawierający się w kole o promieniu około 25 m którego środek stanowi centrum stanowiska. Na terenie gminy Wołczyn znajdują się następujące nieruchomości zabytki archeologiczne wpisane do ewidencji zabytków województwa opolskiego;

– ochronę obiektów i założeń w strefie „OW” ochrony i obserwacji archeologicznej. Jest wyznaczana dla każdego stanowiska archeologicznego indywidualnie i swoim zasięgiem obejmuje obszar w najbliższym otoczeniu zabytku archeologicznego. W związku z możliwością wystąpienia relikwów archeologicznych wszelkie prace ziemne prowadzone w otoczeniu zabytków archeologicznych powinny mieć zabezpieczony

nadzór archeologiczny. Przedmiotem ochrony w strefie są mogące tam występować zabytki archeologiczne. Obszar strefy „OW” winien zawierać się w okręgu o średnicy co najmniej 40 m, którego środek znajduje się w miejscu stanowiska archeologicznego. W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót ziemnych, znalezisk archeologicznych na inwestorze ciąży obowiązek: powiadomienia Państwowej Służby Ochrony Zabytków w Opolu o znalezisku oraz przeprowadzenia na koszt inwestora ratowniczych badań archeologicznych przez specjalistyczne placówki (np. Muzeum Śląska Opolskiego).

Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków przeznaczone do ochrony w ustaleniach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

- 1) ustala się, że przed działaniami związanymi z przebudową, rozbudową, modernizacją lub adaptacją założeń i obiektów należy zasięgnąć opinii państwowej służbą ochrony zabytków;
- 2) podstawową zasadą ochrony obiektów zabytkowych jest zachowanie ich formy i tożsamości miejsca;
- 3) w przypadku złego stanu technicznego obiektów możliwe jest ich odtwarzanie dla dotychczasowych lub nowych funkcji;
- 4) wartości kulturowe obiektów i założeń należy wykorzystywać przy kompozycji przekształceń terenów otaczających oraz tworzeniu nowej jakości przestrzeni gminy;
- 5) planowana zabudowa nie może pod względem wysokości przesłaniać zabudowy historycznej.

Wykaz aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego umieszczony jest na stronie BIP-u (zakładka prawo lokalne -> gospodarka przestrzenna).

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zmieniona w 2010 r. istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków nieruchomości Gminy Wołczyn została opracowana w 2006 r. Następnie w 2019 r. została zaktualizowana i przyjęta Zarządzeniem nr 84/2019 Burmistrza Wołczyna z dnia 16.05.2019 r., ze zmianami – Zarządzenie nr 491/2021 Burmistrza Wołczyna z dnia 24 maja 2021 r. oraz Zarządzenie nr 827/2022 Burmistrza Wołczyna z dnia 7 grudnia 2022 r. Wykaz obiektów dołączono do GPOnZ – Załącznik nr 1 i Załącznik nr 2 (stanowiska archeologiczne).

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Dotyczy to także włączania nowych obiektów do GEZ.

Gmina Wołczyn jest właścicielem/współwłaścicielem 64 obiektów zabytkowych, w tym 7 obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 4).

Tabela nr 4. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Wołczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ULICA	NR	FORMA
1	Bruny	park dworski			własność
2	Brynica	gospoda ob. świetlica wiejska		15	własność
3	Duczów Mały	park dworski			własność
4	Gierałcice	gospoda ob. świetlica wiejska	Opolska	49a	własność
5	Komorzno	gospoda ob. świetlica wiejska	Główna	25a	własność
6	Krzywiczyny	szkoła ob. świetlica wiejska	Wołczyńska	41	własność
7	Ligota Wołczyńska	gospoda ob. świetlica wiejska		25a	własność
8	Skalągi	park dworski			własność
9	Szum	sala gospody ob. świetlica wiejska		40a	własność
10	Szymonków	park dworski			własność
11	Świniary Wielkie	szkoła ob. świetlica wiejska		11	własność
12	Wąsice	szkoła	Główna	16	własność
13	Wierzbica Dolna	park dworski			własność
14	Wierzbica Dolna	szkoła ob. dom		54	własność
15	Wierzchy	szkoła ob. świetlica wiejska		76	współwłasność
16	Wołczyn	cmentarz komunalny	Byczyńska		własność
17	Wołczyn- Brzezinki	cmentarz żydowski	przy drodze z		własność
18	Wołczyn	park miejski			własność
19	Wołczyn	dom	Drzymały	6	współwłasność
20	Wołczyn	budynek	Dworcowa	1	własność
21	Wołczyn	dom	Dworcowa	2	współwłasność
22	Wołczyn	dom	Dworcowa	3	współwłasność
23	Wołczyn	dom	Dworcowa	11	współwłasność
24	Wołczyn	dom	Dworcowa	16	współwłasność
25	Wołczyn	dom	Kluczberska	3	współwłasność
26	Wołczyn	dom	Kluczberska	5	współwłasność
27	Wołczyn	dom	Kluczberska	6	współwłasność

28	Wołczyn	dom	Kluczborska	8	współwłasność
29	Wołczyn	dom	Kluczborska	16	współwłasność
30	Wołczyn	dom	Kluczborska	21	współwłasność
31	Wołczyn	dom	Kluczborska	20	współwłasność
32	Wołczyn	dom	Kluczborska	30	współwłasność
33	Wołczyn	dom	Kluczborska	27	współwłasność
34	Wołczyn	dom	Kluczborska	31	współwłasność
35	Wołczyn	dom	Kluczborska	37	współwłasność
36	Wołczyn	dom	Kluczborska	41	współwłasność
37	Wołczyn	dom	Kluczborska	49	współwłasność
38	Wołczyn	dom	Kluczborska	51	współwłasność
39	Wołczyn	dom	Kluczborska	63	współwłasność
40	Wołczyn	dom	Krótką	1	współwłasność
41	Wołczyn	dom	Krótką	2	współwłasność
42	Wołczyn	dom	Młyńska	1	współwłasność
43	Wołczyn	dom	Młyńska	4	współwłasność
44	Wołczyn	dom	Młyńska	6	współwłasność
45	Wołczyn	dom	Młyńska	12	własność
46	Wołczyn	dom	Młyńska	20	współwłasność
47	Wołczyn	dom	Namysłowska	2	współwłasność
48	Wołczyn	dom	Namysłowska	3	własność
49	Wołczyn	dom	Namysłowska	6	współwłasność
50	Wołczyn	dom	Namysłowska	9	współwłasność
51	Wołczyn	dom	Namysłowska	10	współwłasność
52	Wołczyn	dom	Namysłowska	12	współwłasność
53	Wołczyn	dom	Namysłowska	17	współwłasność
54	Wołczyn	dom	Plac	3	współwłasność
55	Wołczyn	dom	Powstańców	1	współwłasność
56	Wołczyn	dom	Powstańców	8	współwłasność
57	Wołczyn	dom	Powstańców	10	współwłasność
58	Wołczyn	dom	Powstańców	11	współwłasność
59	Wołczyn	dom	Rynek	10	współwłasność
60	Wołczyn	dom	Rynek	11	współwłasność
61	Wołczyn	dom	Rynek	13	współwłasność
62	Wołczyn	dom	Rynek	14	współwłasność
63	Wołczyn	dom	Plac Wolności	2	współwłasność
64	Wołczyn	dom	Kluczborska	2	współwłasność

*obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

5.6.1. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Środowisko kulturowe gminy Wołczyn zawiera zewidencjonowane stanowiska w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP 80-37, 80-38, 80-39, 81-37, 81-38, 81-39, 82-37, 82-38, 82-39, 83-38, 83-39). Na terenie Gminy Wołczyn, znajduje się 309 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych, w tym 37 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków. Wykaz stanowisk przedstawia tabela poniżej (Załącznik nr 2).

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów, zgodnie z wytycznymi rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404). Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;

zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Wołczyn.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY WOŁCZYN	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego; • duża ilość obiektów wpisanych do rejestru zabytków; • zachowane obiekty architektury sakralnej i kultu religijnego, w tym unikatowe obiekty drewniane; • uchwała w sprawie określenia zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków; • aktywne działanie Wołczyńskiego Ośrodka Kultury; • wydarzenia kulturalne organizowane na terenie gminy; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody; • obfite zasoby leczniczych, termalnych wód solankowych; • przynależność do Lokalnej Grupa Działania „Dolina Stobrawy”; • korzystne położenie geograficzne (bliskość Kluczborka, Opola); • położenie na ważnych trasach komunikacyjnych: drogowej (droga krajowa nr 42 Oleśnica – Kluczbork) i kolejowej (linia kolejowa Kluczbork – Oleśnica – Wrocław); • dobrze rozwinięta infrastruktura kultury oraz bogata oferta stałych działań i cyklicznych imprez kulturalnych i sportowych, dostosowanych do potrzeb różnych grup mieszkańców; • oznakowane szlaki turystyczne, rowerowe, kajakowe; • interaktywna mapa gminy, obejmująca zabytki; • występowanie znaczących stanowisk archeologicznych, w tym wpisanych do rejestru zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • niewielka baza turystyczna i gastronomiczna; • stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia.

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • wokół gminy znajduje się kilka cennych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów podnoszących walory osadnicze gminy; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • rozbudowa ścieżek i tras rowerowych; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • położenie gminy, sprzyjające rozwojowi turystyki; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Wołczyn. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4-letni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 6), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Wołczyn na lata 2015-2018 oraz na lata 2019-2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Wołczyn.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Wołczyn.

W ramach powyższych priorytetów określono kierunki działań, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe zadania.

Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Wolczyn

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Wolczyn.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań
	Oznaczenie obiektów zabytkowych poprzez umieszczenie tablic zawierających historię obiektu na wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektach sakralnych.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
	Systematyczna aktualizacja gminnej ewidencji zabytków	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy usunięto obiekt z ewidencji
	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji poprzez systematyczne opracowanie sprawozdań z realizacji GPOnZ.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w programie do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków Gminy Wolczyn	Aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy wykonano aktualizację
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy (Tabela nr 4).	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań
	Kontynuacja w przyznawaniu dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, na jakie obiekty
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów w ścisłym porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość odbytych kontroli, ilość obiektów, w których przeprowadzono remont, konserwację
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych	Ilość przeprowadzonych

	na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzach znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	prac, gdzie, wartość przeznaczonych środków
PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Wolczyn.		
KIERUNKI DZIAŁANIA	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych gminy	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych z wydarzeniami historycznymi
	Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.	
	Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie gminy.	
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	Publikacje na stronie internetowej gminy i w prasie lokalnej, działania organizacyjne, konsultacyjne, organizacja wystaw, konkursów
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	
	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	

8. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Wołczyn),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Wołczyn dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Wołczyn,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych,
- źródła pozaunijne – Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wewnątrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź

organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – zasady udzielania dotacji określa ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz.731). Termin składania wniosków o udzielenie dotacji celowej do wojewódzkiego konserwatora zabytków wyznaczono do 30 listopada roku poprzedzającego udzielenie dotacji,

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego – samorząd Województwa Opolskiego udziela dotacji celowych na prace konserwatorskie i budowlane w drodze konkursu. Zasady i tryb udzielania dotacji określa Uchwała Nr XXXII/345/2009 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 26 maja 2009 r., zmieniona Uchwałą Nr XXXIX/423/2018 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 27 marca 2018 r., w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa opolskiego. Wniosek należy złożyć w terminie wyznaczonym przez Zarząd Województwa Opolskiego (I kwartał) w ramach corocznie ogłaszanego konkursu.

Dotacje z budżetu Urzędu Starostwa Powiatowego w Kluczborku – zasady udzielania dotacji określa uchwała nr XIX/101/2007 Rady Powiatu w Kluczborku z dnia 29 listopada 2007 roku w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Gminy Wołczyn – udzielane są zgodnie z uchwałą nr XXXI/314/2021 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 29 czerwca 2021 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Wołczyn na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków wraz z uchwałą zmieniająca: Uchwała nr L/462/2023 Rady Miejskiej w Wołczynie z dnia 8 lutego 2023 r.

Zestawienie poniesionych wydatków w latach 2019-2022**W ramach budżetu na rok 2019 Gmina Wolczyn udzieliła dotacji na kwotę 87 096,40 zł:**

1. w wysokości 30 000 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dla następującego wnioskodawcy: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej, na zadanie polegające na wymianie pokrycia dachowego oraz uzupełnienie brakujących elementów więźby dachowej w kościele drewnianym w Wierzbicy Dolnej;
2. w wysokości 30 000 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dla następującego wnioskodawcy: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej, na zadanie polegające na wymianie elementów porażonych grzybem domowym w kościele w Wierzbicy Górnej;
3. w wysokości 10 000 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dla następującego wnioskodawcy: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Skałagach, na zadanie polegające na remoncie nagrobka generała Karola Adolfa Gustawa von Eben w Rożnowie;
4. w wysokości 17 096,40 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do Gminnej Ewidencji Zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowej przy ul. Kluczborskiej 63 w Wołczynie, na zadanie polegające na remoncie dachu budynku.

W ramach budżetu na rok 2020 Gmina Wolczyn udzieliła dotacji na kwotę 159 883,11 zł:

1. w wysokości 11 597,19 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dla następującego wnioskodawcy: Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Jacka w Wierzbicy Górnej, na zadanie polegające na impregnacji pokrycia dachowego z gontów drewnianych w XVIII-wiecznym kościele parafialnym pw. Św. Jacka w Wierzbicy Górnej;
2. w wysokości 27 883,11 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dla następującego wnioskodawcy: Parafia Rzymskokatolicka pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, na zadanie polegające na wymianie gontów na południowej stronie dachu, impregnacji, naprawie szalowania więzy i wymianie wiatrownicy – Kościół Filialny pw. Narodzenia NMP w Brzezinkach;
3. w wysokości 8926,79 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków dla następującego wnioskodawcy: Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Michała Archanioła w Skałagach, na zadanie polegające na remoncie nagrobka generała Karola Adolfa Gustawa v. Eben w Rożnowie;
4. w wysokości 20 000,00 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Powstańców 1 w Wołczynie, na zadanie polegające na remoncie elewacji frontowej budynku wielorodzinnego (kamienicy);
5. w wysokości 11 600,00 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Plac Partyzantów 3 w Wołczynie, na zadanie polegające na remoncie elewacji budynku wielorodzinnego (kamienicy);
6. w wysokości 15 082,14 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Namysłowska 9 w Wołczynie, na zadanie polegające na remoncie dachu i elewacji od strony zachodniej budynku wielorodzinnego (kamienicy);
7. w wysokości 9 695,48 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Kościelna 1 w Wołczynie, na zadanie polegające na remoncie dachu budynku wielorodzinnego (kamienicy);

8. w wysokości 20 000,00 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Kluczborska 31 w Wołczynie, na zadanie polegające na remoncie dachu budynku mieszkalno-usługowego;
9. w wysokości 15 098,40 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Dworcowa 16, na zadanie polegające na remoncie dachu budynku wielorodzinnego (kamienicy);
10. w wysokości 20 000,00 zł na dofinansowanie robót budowlanych przy zabytku znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków dla następującego wnioskodawcy: Wspólnota Mieszkaniowa ul. Dworcowa 11, na zadanie polegające na remoncie dachu budynku wielorodzinnego (kamienicy).

W okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2021 Gmina Wołczyn udzieliła dotacji na kwotę 173 759,95

zł:

1. 13 585,83 zł na konserwację dachu oraz ścian drewnianego kościoła pw. św. Michała Archanioła w Gierałcicach;
2. 10 827,08 na wymianę poszycia dachu na budynku plebanii Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Wołczynie;
3. 6 825,00 zł na prace konserwatorskie i restauratorskie przy prospekcje organowym w kościele filialnym św. Piotra i Pawła w Rożnowie;
4. 27 641,10 zł na remont wieży w zabytkowym drewnianym kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Wierzbicy Dolnej;
5. 26 773,22 zł na wymianę pokrycia dachowego z gontów na połaciach północnych i wschodnich oraz nad kruchtą w zabytkowym kościele w Brzezinkach k/Wołczyna;
6. 11 944,60 zł na remont elewacji budynku mieszkalnego wielorodzinnego znajdującego się przy ul. Dworcowej 11 w Wołczynie;
7. 18 484,91 zł na remont dachu budynku mieszkalnego wielorodzinnego znajdującego się przy ul. Kluczborskiej 30 w Wołczynie;
8. 20 000,00 zł na remont elewacji wschodniej i południowej budynku wielorodzinnego znajdującego się przy ul. Kluczborskiej 31 w Wołczynie;
9. 17 900,71 zł na remont dachu oraz wymianę drzwi drewnianych w elewacji frontowej budynku wielorodzinnego znajdującego się przy ul. Kluczborskiej 39-41 w Wołczynie;
10. 12 381,40 zł na wykonanie dokumentacji projektowej i remont dachu budynku mieszkalnego wielorodzinnego znajdującego się przy ul. Młyńskiej 1 w Wołczynie;
11. 5 120,00 zł na remont dachu budynku mieszkalnego wielorodzinnego, znajdującego się przy ul. Namysłowskiej 12 w Wołczynie;
12. 2 276,10 zł na wykonanie dokumentacji projektowej dot. remontu dachu budynku mieszkalnego wielorodzinnego, znajdującego się przy ul. Powstańców 10 w Wołczynie.

W okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2022 Gmina Wołczyn udzieliła dotacji na kwotę 178 497,88 zł:

1. 30 000 zł dla Parafii Rzymskokatolickiej p.w. św. Jacka w Wierzbicy Górnej na zadanie pn.: „Remont ołtarza głównego w Kościele Parafialnym w Wierzbicy Górnej”;
2. 20 000 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Wymiana pokrycia dachu dachówkowego wraz z robotami towarzyszącymi” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Powstańców 11;
3. 20 000 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Całkowita wymiana pokrycia dachowego” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Kluczborskiej 37;
4. 4 980 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Remont kapitalny dachu” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Rynek 10;
5. 11 048,18 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Remont kapitalny dachu” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Krótkiej 2;
6. 29 817,70 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Remont dachu” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Powstańców 10;
7. 9 000 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Remont elewacji” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Młyńskiej 1;
8. 20 000 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Remont elewacji” w budynku mieszkalno-usługowym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Rynek 14,
9. 30 000 zł dla Parafii Rzymskokatolickiej pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Wołczynie na zadanie pn.: „Fumigacja zabytkowego kościoła pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Brzezinkach”;
10. 3 652 zł dla Wspólnoty Mieszkaniowej na zadanie pn.: „Remont kapitalny dachu” w budynku mieszkalnym znajdującym się w Wołczynie przy ul. Kluczborska 49.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się z ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji.

Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00 zł, do 500.000,00 zł i do 3.500.000,00 zł.

Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego.

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplnej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
10. Materiały udostępnione przez Urząd Miejski w Wołczynie.
11. Gminny program opieki nad zabytkami gminy Wołczyn na lata 2015-2018 oraz na lata 2019-2022.
12. W: H. Borek, Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych, Opole 1988.
13. „W dolinie Stobrawy. Historia. Ludzie. Zdarzenia”, autorstwa Mileny Zatylniej przy współudziale Kazimierza Stefańczyka, 2013 r.
14. Katalog zabytków sztuki w Polsce, tom VII - Województwo Opolskie, z. 4 – Powiat Kluczborski, 1960 r.
15. www.wolczyn.pl
16. www.nid.pl.
17. www.nimoz.pl.
18. www.zabytek.pl
19. www.stat.gov.pl/gus.
20. www.isap.sejm.gov.pl.

11. Spis tabel i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Wołczyn.
2. Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Wołczyn.
3. Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Wołczyn.
4. Tabela nr 4. Wykaz obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Wołczyn.
5. Tabela nr 5. Analiza SWOT.
6. Tabela nr 6. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Wołczyn.

12. Załączniki**Załącznik nr 1. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Wolczyn**

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ULICA	NR	UWAGI
1	Bruny	dom		14	
2	Bruny	park dworski		18-19	
3	Bruny	spichlerz w zespole folwarcznym, ob. magazyn		19	
4	Bruny	budynek gospodarczy, ob. dom		29	
5	Bruny	szkoła, ob. dom		30	
6	Bruny	kuźnia, ob. budynek gospodarczy		naprzeciwko nr 13	
7	Brynica	szkoła, ob. dom i budynek gospodarczy		2	
8	Brynica	dom mieszkalno - inwentarski		13, d. nr 16	
9	Brynica	gospoda, ob. dom ze świetlicą wiejską		15-15a	
10	Brynica	cmentarz ewangelicki, ob. komunalny		dz. nr 101	
11	Brynica	kapliczka		k. nr 14	
12	Brzezinki	dom i stodoła w zagrodzie		2	
13	Brzezinki	dom w zagrodzie		3	
14	Brzezinki	dom w zagrodzie		13	
15	Brzezinki	stodoła drewniana w zagrodzie		13	
16	Brzezinki	zabudowania zagrody (budynek inwentarski, stodoła murowana i fragmenty bramy)		13	
17	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła, ogrodzenie)		15	
18	Brzezinki	szkoła, ob. dom		17-171	
19	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła, ogrodzenie)		20	
20	Brzezinki	budynek mieszkalno-inwentarski		22	
21	Brzezinki	kościół filialny pw. Narodzenia NMP		30a	Rejestr zabytków nr 60/53 z dnia 26.11.1953 r. oraz 662/60 z dnia 21.03.1960
22	Brzezinki	ogrodzenie kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP		30a	
23	Brzezinki	dom w zagrodzie		31	
24	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		33	
25	Brzezinki	budynek inwentarski		41	
26	Brzezinki	dom		44	
27	Brzezinki	zagroda (dom i budynek inwentarski)		53	
28	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, brama)		54	
29	Brzezinki	dom		58	

30	Brzezinki	budynek mieszkalno- inwentarski		58a	
31	Brzezinki	dom w zagrodzie		61	
32	Brzezinki	zabudowania zagrody (obora, budynek gospodarczy, stodoła, ogrodzenie)		61	
33	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		62	
34	Brzezinki	dom		63	
35	Brzezinki	budynek inwentarski		63	
36	Brzezinki	zagroda (dom i stodoła)		66	
37	Brzezinki	zagroda (dom, budynek inwentarski, brama)		72	
38	Brzezinki	park podworski z aleją		dz. nr 25/17, 25/18, 25/19, 25/20, 25/50	Rejestr zabytków nr 22/78 z dnia 21.02.1978 r.
39	Brzezinki	układ ruralistyczny wsi			
40	Duczów Mały	zespół folwarczny		6-9	
41	Duczów Mały	park			Rejestr zabytków nr 30/78 z dnia 05.03.1978 r.
42	Duczów Wielki	dom mieszkalno - inwentarski		14	
43	Duczów Wielki	budynek inwentarski z częścią mieszkalną		15-16	
44	Duczów Wielki	zespół folwarczny		17-22	
45	Duczów Wielki	oficyna dworska, ob. budynek nie istnieje			Rejestr zabytków nr 957/65 z dnia 26.01.1965 r.
46	Duczów Wielki	park dworski		dz. nr 273/2, 489	
47	Gierałcice	zagroda (stodoła, obora)	Opolska	16	
48	Gierałcice	dom	Opolska	18	
49	Gierałcice	oficyna pałacowa, ob. Dom Pomocy Społecznej	Opolska	28	Rejestr zabytków nr 1595/66 z dnia 20.09.1966 r.
50	Gierałcice	pałac, ob. Dom Pomocy Społecznej	Opolska	28	Rejestr zabytków nr 207/2013 z dnia 01.10.2013 r.
51	Gierałcice	park przypałacowy	Opolska	28	Rejestr zabytków nr 1/76 z dnia 08.07.1976 r.
52	Gierałcice	dom ze stodołą	Opolska	41	
53	Gierałcice	dom	Opolska	42	
54	Gierałcice	dom	Opolska	43	
55	Gierałcice	gospoda, ob. dom ze świetlicą wiejską	Opolska	49-49a	
56	Gierałcice	cmentarz ewangelicki wraz z ogrodzeniem	Opolska	69	
57	Gierałcice	kościół ewangelicki, filialny	Opolska	69	Rejestr zabytków nr 69/53 z dnia 22.12.1953 r.
58	Gierałcice	stodoła-wozownia, ob. budynek	Opolska	dz. nr 8/9	

		gospodarczy w zespole folwarcznym			
59	Gierałcice	kapliczka	Opolska	k. nr 58	
60	Gierałcice	obora w zespole folwarcznym	Opolska	dz. nr 8/9	
61	Gierałcice	spichlerz dworski w zespole folwarcznym	Opolska	dz. nr 8/9	Rejestr zabytków nr 1596/66 z dnia 20.09.1966 r.
62	Gierałcice	budynek trafostacji	Opolska, w sąsiedztwie folwarku	dz. nr 207/3	
63	Komorzno	dom i budynek gospodarczy	Główna	5-6	
64	Komorzno	dom ze stodołą	Główna	14	
65	Komorzno	dom	Główna	18, d. nr 20	Rejestr zabytków nr 1599/66 z dnia 20.09.1966 r.
66	Komorzno	dom i budynek inwentarski	Główna	19-19a	
67	Komorzno	dom z oborą	Główna	21	
68	Komorzno	gospoda, ob. dom i świetlica wiejska	Główna	25-25a	
69	Komorzno	budynek gospodarczy	Główna	32	
70	Komorzno	dom	Główna	35, d. 37	Rejestr zabytków nr 1600/66 z dnia 20.09.1966 r.
71	Komorzno	dom	Główna	36	
72	Komorzno	dom	Główna	37	
73	Komorzno	dom	Główna	40-41	
74	Komorzno	dom	Główna	43	
75	Komorzno	dom	Główna	45	
76	Komorzno	dom	Główna	55a, d. nr 52	Rejestr zabytków nr 1601/66 z dnia 20.09.1966 r.
77	Komorzno	budynek inwentarski	Główna	56	
78	Komorzno	dom	Główna	70-71	
79	Komorzno	stodoła	Główna	73	
80	Komorzno	oficyna w zespole folwarcznym	Parkowa	3-6	Rejestr zabytków nr 1598/66 z dnia 20.09.1966 r.
81	Komorzno	pałac	Parkowa	7	
82	Komorzno	park pałacowy	Parkowa	7	Rejestr zabytków nr 12/76 z dnia 25.08.1976 r.
83	Komorzno	kuźnia i stolarnia w zespole folwarcznym, ob. dom	Parkowa	10	
84	Komorzno	dom	Parkowa	12-13	
85	Komorzno	brama wjazdowa na folwark	Parkowa	dz. nr 37	
86	Komorzno	cmentarz przykościelny	Parkowa	dz. nr 38	
87	Komorzno	kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. filialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i św. Jadwigi Śląskiej	Parkowa	dz. nr 38	Rejestr zabytków nr 63/53 z dnia 05.12.1953 r.
88	Komorzno	obora w zespole folwarcznym	Parkowa	dz. nr 29/34	
89	Komorzno	spichlerz w zespole folwarcznym	Parkowa	dz. nr 29/37	

90	Krzywiczyny	rządówka w zespole folwarcznym, ob. dom	Polna	2	
91	Krzywiczyny	pałac	Polna	3	Rejestr zabytków nr 816/64 z dnia 16.04.1964 r.
92	Krzywiczyny	park przypałacowy	Polna	3	Rejestr zabytków nr 17/77 z dnia 22.02.1977 r.
93	Krzywiczyny	dom robotników folwarcznych, ob. dom	Polna	5	
94	Krzywiczyny	dom wielorodzinny	Szymonkowska	1	
95	Krzywiczyny	szkoła, ob. dom	Szymonkowska	2	
96	Krzywiczyny	dom	Wołczyńska	5	
97	Krzywiczyny	budynek inwentarski	Wołczyńska	16	
98	Krzywiczyny	dom	Wołczyńska	24	
99	Krzywiczyny	dom z oborą	Wołczyńska	25	
100	Krzywiczyny	dom	Wołczyńska	29	
101	Krzywiczyny	szkoła	Wołczyńska	41	
102	Krzywiczyny	dom i budynek inwentarski	Wołczyńska	42	
103	Krzywiczyny	domy mieszkalne	Wołczyńska	46, 50	
104	Krzywiczyny	dom z oborą	Wołczyńska	58	
105	Krzywiczyny	cmentarz	Wołczyńska	dz. nr 26, 543	
106	Krzywiczyny	kościół poewangelicki pw. św. Trójcy	Wołczyńska	dz. nr 26	Rejestr zabytków nr 64/53 z dnia 09.12.1953 r.
107	Ligota Wołczyńska	dom pracowników kolei, ob. dom		74-75	
108	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	7	
109	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	9	
110	Ligota Wołczyńska	gospoda, ob. dom ze świetlicą wiejską	Namysłowska	25-25a	
111	Ligota Wołczyńska	kuźnia	Namysłowska	27-29	
112	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	34	
113	Ligota Wołczyńska	dom mieszkalno - gospodarczy	Namysłowska	36a	
114	Ligota Wołczyńska	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)	Namysłowska	46	
115	Ligota Wołczyńska	dom	Namysłowska	50	
116	Ligota Wołczyńska	cmentarz		k. nr 61, dz. nr 39/6	
117	Markotów Duży	zagroda (budynek inwentarski z częścią mieszkalną, stodoła)		10	
118	Markotów Duży	dom		11	
119	Markotów Duży	dom		12-14	
120	Markotów Duży	dom		19	
121	Markotów Duży	dwór w zespole dworsko - folwarcznym		29-31	
122	Markotów Duży	obora w zespole dworsko - folwarcznym		29-31	
123	Markotów Duży	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		30	
124	Markotów Duży	stajnia z wozownią i spichlerz w zespole dworsko - folwarcznym		31a	

125	Markotów Duży	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		36-38	
126	Markotów Duży	zagroda dawnego młyna (dom, kurnik, obora)		50-51	
127	Markotów Duży	obora, ob. budynek mieszkalny		60-61	
128	Markotów Duży	cmentarz		dz. nr 50/1	
129	Rożnów	ruiny dworu		2	Rejestr zabytków nr 1005/65 z dnia 06.05.1965 r.
130	Rożnów	park dworski z aleją dojazdową		2	Rejestr zabytków nr 13/76 z dnia 25.08.1976 r.
131	Rożnów	obora w zespole folwarcznym		5b	
132	Rożnów	kuźnia ze stelmarnią w zespole folwarcznym		6b	
133	Rożnów	stajnia koni wyjazdowych z wozownią i domem stangreta w zespole folwarcznym		7-7a	
134	Rożnów	dom		26	
135	Rożnów	szkoła, ob. dom		34	
136	Rożnów	kościół filialny pw. św. Piotra i Pawła		34a	Rejestr zabytków nr 71/53 z dnia 10.12.1953 r.
137	Rożnów	piramida grobowa	przy kościele	34a	Rejestr zabytków nr 726/64 z dnia 14.03.1964 r. oraz nr 25/2003 z dnia 22.10.2003 r.
138	Rożnów	zagroda (dom i budynek inwentarski)		35	
139	Rożnów	budynek trafostacji		k. nr 23	
140	Rożnów	układ ruralistyczny wsi			
141	Skałagi	układ ruralistyczny wsi			
142	Skałagi	kolonia domów	Klonowa	2-17	
143	Skałagi	kolonia domów	Kwiatowa	2-18	
144	Skałagi	budynek gospodarczy	Słoneczna	1	
145	Skałagi	kolonia domów	Słoneczna	7, 9	
146	Skałagi	kolonia domów	Sportowa	2-12	
147	Skałagi	spichlerz w zespole folwarcznym	Szkołna	2	
148	Skałagi	zagroda (dom, stodoła, budynek inwentarski, ogrodzenie)	Wołczyńska	4	
149	Skałagi	dom	Wołczyńska	18	
150	Skałagi	park dworski	Wołczyńska	23	Rejestr zabytków nr 14/76 z dnia 25.08.1976 r.
151	Skałagi	szkoła, ob. dom	Wołczyńska	35, d. 53	
152	Skałagi	dom z oborą	Wołczyńska	42	
153	Skałagi	cmentarz	Wołczyńska	dz. nr 529	
154	Skałagi	kościół parafialny pw. św. Michała archaniola	Wołczyńska	dz. nr 529	Rejestr zabytków nr 1062/66 z dnia 17.01.1966 r.

155	Skałagi/ Kochłowice	aleja lipowa	droga między miejscowościami		
156	Skałagi/ Jakubowice	aleja przydrożna	droga między miejscowościami		
157	Szum	budynek inwentarski i stodoła w zagrodzie		16	
158	Szum	dom w zagrodzie		16	
159	Szum	szkoła, ob. dom		36	
160	Szum	kościół filialny pw. św. Franciszka		38	
161	Szum	sala gospody		40a	
162	Szum	zagroda (dom i stodoła)		64	
163	Szum	zagroda (dom z oborą i stodoła)		65	
164	Szum	dom		88	
165	Szum	cmentarz		dz. nr 213/9	
166	Szum	stodoła	naprzeciwko nr 40		
167	Szum	kapliczka matki boskiej	obok domu nr 34		
168	Szymonków	ruina romantyczna z basztą		dz. nr 583	Rejestr zabytków nr 960/65 z dnia 27.01.1965 r.
169	Szymonków	oficyna w zespole folwarcznym	Kasztanowa	1	
170	Szymonków	kolonia domów	Kasztanowa	4-6-7	
171	Szymonków	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP	Lwowska	2	
172	Szymonków	dom	Lwowska	18	
173	Szymonków	budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole folwarcznym	Młyńska	1-4	
174	Szymonków	stajnia i dom mieszkalny w zespole folwarcznym	Młyńska	5-8	
175	Szymonków	dom ogrodnika w zespole folwarcznym, ob. dom	Młyńska	15	
176	Szymonków	park dworski	Młyńska	15	
177	Szymonków	dom wraz z ogrodzeniem zespołu folwarcznego	Młyńska	16	
178	Szymonków	gorzelnia i młyn w zespole folwarcznym	Młyńska	17	
179	Szymonków	spichlerz w zespole folwarcznym	Młyńska	20	
180	Szymonków	cmentarz	Wołczyńska	dz. nr 618	
181	Świniary Małe	zagroda (dom, budynki inwentarskie, stodoła)		5-6	
182	Świniary Wielkie	dom		9-10	
183	Świniary Wielkie	szkoła, ob. świetlica wiejska		11	
184	Świniary Wielkie	budynek inwentarski i stodoła w zagrodzie		23	
185	Świniary Wielkie	dom w zagrodzie		23	
186	Świniary Wielkie	dom i budynek inwentarski		25-26	
187	Świniary Wielkie	domy robotników folwarcznych, ob. domy wielorodzinne		33/34, 35/36	
188	Świniary Wielkie	rządcówka w zespole folwarcznym, ob. dom		37	

189	Świniary Wielkie	stajnia - obora w zespole folwarcznym		37	
190	Świniary Wielkie	dwór		40-43	
191	Świniary Wielkie	park dworski		40-43	Rejestr zabytków nr 18/77 z dnia 22.02.1977 r.
192	Świniary Wielkie	cmentarz		dz. nr 218	
193	Świniary Wielkie	kościół filialny pw. św. Bartłomieja wraz z wnętrzem		dz. nr 122	Rejestr zabytków nr 73/54 z dnia 19.05.1954 r.
194	Wąsice	dom	Główna	9	
195	Wąsice	szkoła	Główna	16	
196	Wąsice	cmentarz	ul. Główna	dz. nr 560	
197	Wąsice	dom	ul. Kuźnicka	5-5a	
198	Wąsice	szkoła, ob. dom	ul. Kuźnicka	6	
199	Wąsice	park z aleją dojazdową	ul. Opolska	dz. nr 499/13	Rejestr zabytków nr 26/78 z dnia 05.03.1978 r.
200	Wierzbica Dolna	zagroda (dom, budynek inwentarski)		6	
201	Wierzbica Dolna	dom z oborą		9	
202	Wierzbica Dolna	dom z oborą		19, d. nr 22	
203	Wierzbica Dolna	kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. wraz z wnętrzem		21a	Rejestr zabytków nr 72/54 z dnia 04.06.1954 r.
204	Wierzbica Dolna	oficyna w zespole folwarcznym		37	
205	Wierzbica Dolna	spichlerz w zespole folwarcznym, ob. budynek mieszkalny		39	
206	Wierzbica Dolna	szkoła, ob. dom		54	
207	Wierzbica Dolna	dom z oborą		55	
208	Wierzbica Dolna	dom		56-56a	
209	Wierzbica Dolna	dom		58-60	
210	Wierzbica Dolna	dom mieszkalno - gospodarczy		59	
211	Wierzbica Dolna	zagroda (dom i budynek inwentarski)		86-87	
212	Wierzbica Dolna	cmentarz		dz. nr 225/1	
213	Wierzbica Dolna	park dworski		dz. nr 214/1, 214/2, 215	Rejestr zabytków nr 25/78 z dnia 05.03.1978 r.
214	Wierzbica Górna	dom z oborą		1	
215	Wierzbica Górna	stajnia w zespole folwarcznym (podwórze II)		2-4	
216	Wierzbica Górna	dom z oborą		9	
217	Wierzbica Górna	kościół filialny pw. św. Jacka		12a	Rejestr zabytków nr 818/64 z dnia 18.04.1964 r.
218	Wierzbica Górna	dom z budynkiem inwentarskim		19	
219	Wierzbica Górna	dom		26	
220	Wierzbica Górna	zagroda (dom, budynki inwentarskie, stodoła)		28-30	
221	Wierzbica Górna	dom		32	

222	Wierzbica Górna	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		34-36	
223	Wierzbica Górna	dom z warsztatem , ob. dom		42	
224	Wierzbica Górna	dom		44-46	
225	Wierzbica Górna	dom		52	
226	Wierzbica Górna	dom robotników folwarcznych, ob. dom		54	
227	Wierzbica Górna	budynek stacji PKP		68-70	
228	Wierzbica Górna	kuźnia i stolarnia w zespole folwarcznym, ob. budynek mieszkalny		69/7	
229	Wierzbica Górna	stajnia w zespole folwarcznym		69/9	
230	Wierzbica Górna	gorzelnia w zespole folwarcznym		69/14	
231	Wierzbica Górna	dwór		69/15	Rejestr zabytków nr 804/64 z dnia 15.04.1964 r.
232	Wierzbica Górna	ogrodzenie		69/15	Rejestr zabytków nr 804/64 z dnia 15.04.1964 r.
233	Wierzbica Górna	park krajobrazowy		69/15	Rejestr zabytków nr 804/64 z dnia 15.04.1964 r. oraz nr 19/77 z dnia 10.03.1977 r.
234	Wierzbica Górna	brama wjazdowa w zespole folwarcznym		69/16	
235	Wierzbica Górna	stajnia koni wyjazdowych i wozownia w zespole folwarcznym, ob. budynek mieszkalny		69/16	
236	Wierzbica Górna	cmentarz		dz. nr 928	
237	Wierzbica Górna	kaplica cmentarna	na cmentarzu parafialnym	dz. nr 928	
238	Wierzbica Górna-Brynica	dom robotników folwarcznych tzw. „czworak”, ob. dom		1-4	
239	Wierzbica Górna-Brynica	dom robotników folwarcznych tzw. „czworak”, ob. dom		5-8	
240	Wierzbica Górna-Brynica	dwór		10	Rejestr zabytków nr 1001/65 z dnia 05.05.1965 r.
241	Wierzbica Górna-Brynica	park podworski		10	Rejestr zabytków nr 296/2020 z dnia 04.09.2020 r.
242	Wierzbica Górna-Brynica	spichlerz w zespole folwarcznym		10	Rejestr zabytków nr 1001/65 z dnia 05.05.1965 r.
243	Wierzchy	zagroda (domy mieszkalne, budynki gospodarcze)		38	
244	Wierzchy	dom		44	
245	Wierzchy	dom		55	

246	Wierzchy	zagroda (dom, budynek inwentarski, stodoła)		66	
247	Wierzchy	szkoła, ob. świetlica wiejska		76	
248	Wierzchy	dom wielorodzinny		82	
249	Wierzchy	kapliczka	naprzeciwko nr 53		
250	Wołczyn	cmentarz żydowski	przy drodze z Wołczyna do Brzezinek	dz. nr 798	Rejestr zabytków nr 228/89 z dnia 04.12.1989 r.
251	Wołczyn	dom	Plac Partyzantów	3	
252	Wołczyn	kościół pw. św. Teresy	Plac Wolności	1	Rejestr zabytków nr 1063/66 z dnia 18.01.1966 r.
253	Wołczyn	dom	Plac Wolności	2	
254	Wołczyn	dom	Plac Wolności	5	
255	Wołczyn	układ urbanistyczny starego miasta			Rejestr zabytków nr 163/57 z dnia 23.09.1957 r.
256	Wołczyn	kościół ewangelicko - augsburski	Byczyńska	6	
257	Wołczyn	cmentarz komunalny	Byczyńska	6	
258	Wołczyn	dom	Drzymały	1	
259	Wołczyn	dom	Drzymały	3	
260	Wołczyn	dom	Drzymały	6	
261	Wołczyn	Urząd Miejski	Dworcowa	1	
262	Wołczyn	dom	Dworcowa	2	
263	Wołczyn	dom	Dworcowa	3	
264	Wołczyn	dom	Dworcowa	6	
265	Wołczyn	dom	Dworcowa	11	
266	Wołczyn	dom	Dworcowa	12	
267	Wołczyn	dom	Dworcowa	16	
268	Wołczyn	dom	Dworcowa	18	
269	Wołczyn	dom	Dworcowa	19	
270	Wołczyn	dom	Dworcowa	21	
271	Wołczyn	dom	Dworcowa	22	
272	Wołczyn	budynek wagi fabryki drożdży, ob. portiernia	Dworcowa	36	
273	Wołczyn	budynek dyrekcji fabryki drożdży	Dworcowa	36	
274	Wołczyn	budynek produkcyjny fabryki drożdży	Dworcowa	36	
275	Wołczyn	dom mieszkalny robotników fabryki drożdży	Dworcowa	38	
276	Wołczyn	budynek dworca PKP	Dworcowa	dz. nr 337	
277	Wołczyn	budynek nastawni PKP	Dworcowa	dz. nr 337	
278	Wołczyn	kotłownia i warsztat, ob. komin kotłowni	Fabryczna	4	
279	Wołczyn	magazyn plew	Fabryczna	4	
280	Wołczyn	dom	Kluczborska	2	
281	Wołczyn	dom	Kluczborska	3	Rejestr zabytków nr 1467/66 z dnia 06.08.1966 r.
282	Wołczyn	dom	Kluczborska	5	

283	Wołczyn	dom	Kluczborska	6	
284	Wołczyn	dom	Kluczborska	7	
285	Wołczyn	dom	Kluczborska	8	
286	Wołczyn	dom	Kluczborska	11	
287	Wołczyn	dom	Kluczborska	13	
288	Wołczyn	dom	Kluczborska	16	
289	Wołczyn	dom	Kluczborska	18	
290	Wołczyn	dom	Kluczborska	19	
291	Wołczyn	dom	Kluczborska	20	
292	Wołczyn	dom	Kluczborska	21	
293	Wołczyn	dom	Kluczborska	22	
294	Wołczyn	dom	Kluczborska	23	
295	Wołczyn	dom	Kluczborska	26	
296	Wołczyn	dom	Kluczborska	27	
297	Wołczyn	dom	Kluczborska	28	
298	Wołczyn	dom	Kluczborska	30	
299	Wołczyn	dom	Kluczborska	31	
300	Wołczyn	dom	Kluczborska	32	
301	Wołczyn	dom	Kluczborska	37	
302	Wołczyn	dom	Kluczborska	40	
303	Wołczyn	dom	Kluczborska	41	
304	Wołczyn	dom	Kluczborska	44	
305	Wołczyn	dom	Kluczborska	49	
306	Wołczyn	dom	Kluczborska	50	
307	Wołczyn	dom	Kluczborska	51	
308	Wołczyn	dom	Kluczborska	57	
309	Wołczyn	dom	Kluczborska	63	
310	Wołczyn	dom	Kluczborska	67	
311	Wołczyn	dom	Kościelna	1	
312	Wołczyn	kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	Kościelna	2	
313	Wołczyn	ogrodzenie z bramą kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP	Kościelna	2	
314	Wołczyn	szpital im. św. Józefa	Kościelna	4, d. 3-4	
315	Wołczyn	szpital	Kościuszki	1	
316	Wołczyn	dom	Krótką	1	
317	Wołczyn	dom	Krótką	2	
318	Wołczyn	dom	Krótką	3	
319	Wołczyn	dom	Młyńska	1	
320	Wołczyn	dom	Młyńska	4	
321	Wołczyn	dom	Młyńska	6	
322	Wołczyn	dom	Młyńska	12	
323	Wołczyn	dom	Młyńska	14	
324	Wołczyn	dom	Młyńska	16	
325	Wołczyn	młyn	Młyńska	18	
326	Wołczyn	dom	Młyńska	20	
327	Wołczyn	dom	Namysłowska	1	
328	Wołczyn	dom	Namysłowska	2	
329	Wołczyn	dom	Namysłowska	3	

330	Wołczyn	dom	Namysłowska	6	
331	Wołczyn	dom	Namysłowska	7	
332	Wołczyn	dom	Namysłowska	8	
333	Wołczyn	dom	Namysłowska	9	
334	Wołczyn	dom	Namysłowska	10	
335	Wołczyn	dom	Namysłowska	12	
336	Wołczyn	dom	Namysłowska	15	
337	Wołczyn	dom	Namysłowska	17	
338	Wołczyn	dom	Namysłowska	18	
339	Wołczyn	dom	Namysłowska	23	
340	Wołczyn	dom	Namysłowska	24	
341	Wołczyn	dom	Namysłowska	34	
342	Wołczyn	dom	Namysłowska	36	
343	Wołczyn	bramy z fragmentem ogrodzenia	Opolska	17	
344	Wołczyn	chłodnia lodowa przy rzeźni miejskiej, ob. magazyn	Opolska	17	
345	Wołczyn	dom	Opolska	17	
346	Wołczyn	rzeźnia miejska , ob. magazyn	Opolska	17	
347	Wołczyn	budynek w zespole huty szkła	Opolska	26	
348	Wołczyn	dom	Powstańców	1	
349	Wołczyn	dom	Powstańców	3	
350	Wołczyn	dom	Powstańców	4	
351	Wołczyn	dom	Powstańców	6, d. 14	Rejestr zabytków nr 1473/66 z dnia 08.08.1966 r.
352	Wołczyn	dom	Powstańców	7	
353	Wołczyn	dom	Powstańców	8, d. 13	Rejestr zabytków nr 1472/66 z dnia 08.08.1966 r.
354	Wołczyn	dom	Powstańców	10, d. 12	Rejestr zabytków nr 1471/66 z dnia 08.08.1966 r.
355	Wołczyn	dom	Powstańców	11	
356	Wołczyn	dom	Rynek	10	
357	Wołczyn	dom	Rynek	11	
358	Wołczyn	dom	Rynek	12	
359	Wołczyn	dom	Rynek	13	
360	Wołczyn	dom	Rynek	14	
361	Wołczyn	park miejski	Rzeczna/ Sienkiewicza		Rejestr zabytków nr 3/76 z dnia 08.07.1976 r.
362	Wołczyn	dom	Słowackiego	2	
363	Wołczyn	osiedle domów	Stelmacha	od 1 do 19	
364	Wołczyn	wieża ciśnień	Traugutta	1, d. nr 4	
365	Wołczyn	dom, ob. Zakład Wodociągów i Kanalizacji	Traugutta	1, d. nr 4	

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Wolczyn

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA	TYP STANOWISKA
1	Bruny	80-38	1	73	neolit IV-V w.	śląd osadnictwa osada
2	Bruny	80-38	2	74	neolit	śląd osadnictwa
3	Bruny	80-38	3	70	kultura łużycka kultura przeworska pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadnictwa
4	Bruny	80-38	4	71	epoka kamienia	śląd osadnictwa
5	Bruny	80-38	5	72	epoka kamienia	śląd osadnictwa
6	Brynica	82-38	1	37	neolit	punkt osadniczy
7	Brynica	82-38	2	36	neolit	osada
8	Brynica	82-37	3	72	neolit	osada
9	Brynica	82-37	4	73	mezolit XIII w.	punkt osadniczy punkt osadniczy
10	Brynica	82-38	5	38	kultura pucharów lejkowatych	osada
11	Brynica	82-37	6	74	średniowiecze późne średniowiecze	punkt osadniczy osada
12	Brzezinki	82-38	1	30	neolit (kultura ceramiki sznurowej)	śląd osadnictwa
13	Brzezinki	82-38	2	31	XIV w.	punkt osadniczy
14	Brzezinki	82-38	3	32	wczesne średniowiecze, średniowiecze	punkt osadniczy
15	Brzezinki	82-38	4	33	okres wpływów rzymskich-III w. (kultura przeworska) średniowiecze XIII w., XV- XVI	osada? punkt osadniczy
16	Brzezinki	82-38	5	34	epoka brązu (kultura łużycka)	ślady osadnictwa
17	Brzezinki	81-38	6	47	pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
18	Brzezinki	81-38	7	45	pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
19	Brzezinki	81-38	8	42	epoka kamienia pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa
20	Brzezinki	82-38	9	29	neolit	śląd osadnictwa
21	Brzezinki	82-39	10	1	epoka kamienia	śląd osadnictwa
22	Brzezinki	81-39	11	54	pradzieje średniowiecze i nowożytność	punkt osadniczy osada
23	Brzezinki	81-39	12	55	epoka kamienia	śląd osadnictwa
24	Brzezinki	81-38	13	44	neolit (kultura ceramiki wstęgowej rytej?) pradzieje wczesne średniowiecze X-XIII w. średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
25	Brzezinki	81-38	14	46	średniowiecze	osada
26	Brzezinki	81-38	15	43	średniowiecze	osada
27	Duczów Mały	82-37	1	33	epoka brązu (kultura łużycka) epoka brązu (kultura łużycka)	cmentarzysko szkieletowo- ciałopalne cmentarzysko

28	Duczów Mały	82-37	2	42	neolit (kultura ceramiki kreskowo-klutej)	punkt osadniczy
29	Duczów Mały	82-37	3	36	epoka brązu (kultura łużycka) nowożytność	cmentarzysko i osada groby szkieletowe
30	Duczów Mały	82-37	4	43	późny okres lateński, okres wpływów rzymskich	osada
31	Duczów Mały	82-37	5	44	okres wpływów rzymskich	osada
32	Duczów Mały	82-37	6	45	?	punkt osadniczy
33	Duczów Mały	82-37	7	46	?	punkt osadniczy
34	Duczów Mały	82-37	8	47	kultura łużycka	punkt osadniczy
35	Duczów Mały	82-37	9	48	średniowiecze	punkt osadniczy
36	Duczów Mały	82-37	10	37	mezolit kultura łużycka kultura łużycka pradzieje średniowiecze późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa osada osada
37	Duczów Mały	83-37	11	28	kultura łużycka kultura łużycka późne średniowiecze	osada osada śląd osadnictwa
38	Duczów Mały	82-37	12	29	kultura łużycka pradzieje średniowiecze późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy
39	Duczów Mały	82-37	13	35	neolit kultura łużycka kultura łużycka PL (kultura przeworska) późne średniowiecze	punkt osadniczy osada osada cmentarzysko ciałopalne punkt osadniczy
40	Duczów Mały	82-37	14	39	kultura łużycka średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
41	Duczów Mały	82-37	15	40	halsztat (kultura łużycka) kultura łużycka	osada punkt osadniczy
42	Duczów Mały	82-37	16	32	kultura łużycka kultura łużycka średniowiecze późne średniowiecze	osada osada osada punkt osadniczy
43	Duczów Mały	82-37	17	30	kultura łużycka	punkt osadniczy
44	Duczów Mały	82-37	18	34	późne średniowiecze	osada
45	Duczów Mały	82-37	19	31	kultura łużycka okres lateński (kultura przeworska) wczesne średniowiecze (VIII-IX w.) późne średniowiecze	punkt osadniczy osada śląd osadnictwa punkt osadniczy
46	Duczów Mały	82-37	20	38	kultura łużycka późne średniowiecze	punkt osadniczy osada
47	Duczów Mały	82-37	21	41	późne średniowiecze	osada
48	Duczów Wielki	81-37	2	2	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)	punkt osadniczy

49	Duczów Wielki	81-37	3	3	pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
50	Duczów Wielki	81-37	4	4	pradzieje	cmentarzysko ciałopalne
51	Duczów Wielki	82-37	5	51	epoka kamienia epoka kamienia kultura łużycka średniowiecze późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
52	Duczów Wielki	82-37	6	50	kultura łużycka średniowiecze kultura łużycka	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
53	Duczów Wielki	81-37	7	5	?	osada
54	Duczów Wielki	81-37	8	6	kultura łużycka 500-300 p.n.e.	osada cmentarzysko ciałopalne
55	Duczów Wielki	81-37	9	7	pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
56	Duczów Wielki	81-37	10	8	pradzieje	punkt osadniczy
57	Duczów Wielki	81-37	11	9	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada punkt osadniczy punkt osadniczy
58	Duczów Wielki	82-37	12	49	kultura łużycka późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
59	Duczów Wielki	81-37	13	10	kultura łużycka	osada
60	Duczów Wielki	81-37	14	11	kultura łużycka	śląd osadnictwa
61	Gierałcice	82-38	1	47	neolit	punkt osadniczy
62	Gierałcice	82-38	2	19	epoka brązu	kurhan?
63	Gierałcice	82-38	3	46	epoka brązu III okres (kultura łużycka)	kurhany
64	Gierałcice	82-38	4	45	neolit (kultura ceramiki sznurowej)	osada
65	Gierałcice	82-38	5	35	kultura łużycka	punkt osadniczy
66	Gierałcice	82-38	6	39	kultura łużycka? pradzieje	punkt osadniczy śląd osadnictwa
67	Gierałcice	82-38	7	44	średniowiecze pradzieje średniowiecze (XIV-XV w.)	osada śląd osadnictwa punkt osadniczy
68	Gierałcice	82-38	8	43	średniowiecze	śląd osadnictwa
69	Gierałcice	82-38	9	41	średniowiecze (XIV w.)	punkt osadniczy
70	Gierałcice	82-38	10	42	wczesne średniowiecze	śląd osadnictwa
71	Gierałcice	82-38	11	40	epoka kamienia wczesne średniowiecze średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa
72	Komorzno	80-38	1	45	I w. n.e. (kultura przeworska)	cmentarzysko
73	Komorzno	80-39	2	8	X-XIV w.	grodzisko
74	Komorzno	80-38	3	46	pradzieje	punkt osadniczy
75	Komorzno	80-38	4	47	?	kurhan?

76	Komorzno	80-38	5	48	późne średniowiecze lub nowożytność	punkt osadniczy
77	Komorzno	80-38	6	49	późne średniowiecze	śląd osadnictwa
78	Komorzno	80-38	7	50	III w. n.e.	śląd osadnictwa
79	Komorzno	80-38	8	51	?	grodzisko stożkowate
80	Komorzno	80-38	9	52	XIV w.	punkt osadniczy
81	Komorzno	80-38	10	53	wczesne i późne średniowiecze	punkt osadniczy
82	Komorzno	80-39	11	7	XIV- XV w.	punkt osadniczy
83	Komorzno	80-38	12	54	III w.	osada
84	Komorzno	80-38	13	55	III brąz (kultura łużycka)	osada ? lub rozorane kurhany ? lub grób szkieletowy ?
85	Komorzno	80-38	14	56	XIV- XV w.	punkt osadniczy
86	Komorzno	80-38	15	57	neolit	zniszczony grób ?
87	Komorzno	80-38	16	58	epoka kamienia	śląd osadnictwa
88	Komorzno	80-38	17	59	epoka brązu	osada ? lub grób podkloszowy
89	Komorzno	80-38	18	60	epoka brązu (kultura łużycka)	punkt osadniczy
90	Komorzno	80-39	19	4	kultura łużycka wczesne średniowiecze (X-XI w.) późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa
91	Komorzno	80-39	20	5	wczesne średniowiecze (X-XIII w.)	punkt osadniczy
92	Komorzno	80-39	21	6	kultura łużycka wczesne średniowiecze (X-XI w.) późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
93	Komorzno	80-39	22	9	pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
94	Komorzno	80-39	23	10	neolit (KPL ?) kultura łużycka pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadnictwa
95	Komorzno	80-39	24	11	kultura łużycka okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) pradzieje wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadnictwa
96	Komorzno	80-39	25	12	okres lateński (kultura przeworska) pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa
97	Komorzno	80-39	26	13	pradzieje wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
98	Komorzno	80-38	27	25	późne średniowiecze i nowożytność	grodzisko
99	Komorzno	80-38	28	1	kultura łużycka	śląd osadnictwa
100	Komorzno	80-38	29	2	epoka kamienia	śląd osadnictwa
101	Komorzno	80-38	30	3	epoka kamienia kultura łużycka	śląd osadnictwa punkt osadniczy

102	Komorzno	80-38	3	4	pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
103	Komorzno	80-38	3	5	późne średniowiecze	punkt osadniczy
104	Komorzno	80-38	33	6	halsztat (kultura łużycka)	punkt osadniczy
105	Komorzno	80-38	34	7	kultura łużycka pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa punkt osadniczy
106	Komorzno	80-38	35	8	kultura łużycka wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa punkt osadniczy
107	Komorzno	80-38	36	9	kultura łużycka pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
108	Komorzno	80-38	37	10	epoka kamienia pradzieje wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy
109	Komorzno	80-38	38	11	pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
110	Komorzno	80-38	39	12	kultura łużycka pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
111	Komorzno	80-38	40	13	pradzieje wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy
112	Komorzno	80-38	41	14	pradzieje XIII w. późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa punkt osadniczy
113	Komorzno	80-38	42	15	pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
114	Komorzno	80-38	43	16	halsztat (kultura łużycka) późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
115	Komorzno	80-38	44	17	kultura łużycka okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) pradzieje	punkt osadniczy śląd osadnictwa punkt osadniczy
116	Komorzno	80-38	45	18	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy
117	Komorzno	80-38	46	19	V brąz-halsztat (kultura łużycka) pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy
118	Komorzno	80-38	47	20	kultura łużycka kultura przeworska pradzieje wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy
119	Komorzno	80-38	48	21	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)	punkt osadniczy

					pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
120	Komorzno	80-38	49	22	kultura łużycka pradzieje wczesne średniowiecze ? (X- XIII w.?) późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa
121	Komorzno	80-38	50	23	kultura łużycka okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa
122	Komorzno	80-38	51	24	kultura łużycka późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
123	Komorzno	80-38	52	26	kultura łużycka pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa
124	Komorzno	80-38	53	27	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy
125	Komorzno	80-38	54	28	epoka kamienia	śląd osadnictwa
126	Komorzno	80-38	55	29	pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
127	Komorzno	80-38	56	30	V brąz-halsztat (kultura łużycka) pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa
128	Komorzno	80-38	57	31	kultura łużycka kultura przeworska wczesne średniowiecze (VIII-X w.) pradzieje późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy
129	Komorzno	80-38	58	32	kultura łużycka kultura przeworska pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
130	Komorzno	80-38	59	33	kultura łużycka późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa
131	Komorzno A-1086/98	80-38	60	34	kultura łużycka okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
132	Komorzno	80-38	61	35	kultura łużycka pradzieje	śląd osadnictwa punkt osadniczy
133	Komorzno	80-38	62	36	kultura łużycka wczesne średniowiecze (X-XIII w.)	punkt osadniczy śląd osadnictwa
134	Komorzno	80-38	63	37	epoka kamienia	śląd osadnictwa
135	Komorzno	80-38	64	38	kultura łużycka wczesne średniowiecze (X-XIII w.) późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy
136	Komorzno	80-38	65	39	pradzieje	punkt osadniczy

137	Komorzno	80-38	66	40	pradzieje	śląd osadnictwa
138	Komorzno	80-38	67	41	pradzieje	punkt osadniczy
139	Komorzno	80-38	68	42	epoka kamienia	śląd osadnictwa
140	Komorzno	80-38	69	43	kultura łużycka pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy
141	Komorzno	80-38	70	44	epoka kamienia	śląd osadnictwa
142	Krzywiczyny	81-38	1	16	epoka brązu	punkt osadniczy
143	Krzywiczyny	81-38	2	17	epoka brązu	punkt osadniczy
144	Krzywiczyny	81-38	3	2	pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa
145	Krzywiczyny	81-38	4	7	kultura łużycka średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
146	Krzywiczyny	81-38	5	8	średniowiecze	punkt osadniczy
147	Krzywiczyny	81-38	6	9	kultura pomorska? pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
148	Krzywiczyny	81-38	7	6	średniowiecze	punkt osadniczy
149	Krzywiczyny	81-38	8	1	epoka kamienia	śląd osadnictwa
150	Krzywiczyny	81-38	9	4	pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
151	Krzywiczyny	81-38	10	3	średniowiecze	osada
152	Krzywiczyny	81-38	11	5	epoka brązu (kultura łużycka)	punkt osadniczy
153	Krzywiczyny	81-38	12	10	pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa
154	Krzywiczyny	81-38	13	12	pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
155	Krzywiczyny	81-38	14	11	kultura łużycka okres wpływów rzymskich (kultura przeworska) pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
156	Krzywiczyny	81-38	15	13	kultura łużycka	punkt osadniczy
157	Krzywiczyny	81-38	16	14	kultura łużycka średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
158	Krzywiczyny	81-38	17	15	kultura łużycka pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy
159	Krzywiczyny	80-38	18	69	epoka kamienia	śląd osadnictwa
160	Krzywiczyny	81-38	19	55	epoka kamienia	śląd osadnictwa
161	Ligota Wółczyńska	82-38	1	17	neolit młodszy brąz (kultura łużycka) okres późnorzymski (kultura przeworska) XIII w.	osada punkt osadniczy osada punkt osadniczy
162	Ligota Wółczyńska	82-38	2	18	?	grodzisko ?
163	Ligota Wółczyńska	82-38	3	20	epoka brązu	punkt osadniczy
164	Ligota Wółczyńska	82-38	4	21	pradzieje	punkt osadniczy
165	Ligota Wółczyńska	82-38	5	16	średniowiecze średniowiecze-nowożytne	punkt osadniczy punkt osadniczy
166	Ligota Wółczyńska	82-38	6	15	średniowiecze średniowiecze-nowożytne	punkt osadniczy punkt osadniczy
167	Ligota	82-38	7	14	średniowiecze	punkt osadniczy

	Wołczyńska				średniowiecze lub nowożytność?	punkt osadniczy
168	Ligota Wołczyńska	81-38	8	49	kultura łużycka pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy
169	Ligota Wołczyńska	81-38	9	48	kultura łużycka kultura przeworska?	punkt osadniczy punkt osadniczy
170	Ligota Wołczyńska	81-38	10	50	kultura łużycka średniowiecze	osada punkt osadniczy
171	Markotów Mały	82-39	1	53	epoka kamienia	śląd osadnictwa
172	Markotów Mały	82-39	2	54	XIII w.	osada
173	Markotów Duży	83-38	1	1	XVIII/XIX w.	cmentarz choleryczny
174	Markotów Duży	83-38	2	2	epoka kamienia	śląd osadnictwa
175	Markotów Duży	83-38	3	3	epoka kamienia	śląd osadnictwa
176	Markotów Duży	83-38	4	4	okres rzymski średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
177	Markotów Duży	83-38	5	5	epoka kamienia ? (kultura łużycka) średniowiecze	pracownia krzemieniarska punkt osadniczy osada
178	Markotów Duży	83-38	6	6	mezolit pradzieje	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
179	Markotów Duży	83-38	7	7	epoka kamienia (późny paleolit?) ? (kultura łużycka) średniowiecze	pracownia krzemieniarska punkt osadniczy punkt osadniczy
180	Markotów Duży	83-38	8	8	neolit	punkt osadniczy
181	Markotów Duży	83-38	9	1	epoka kamienia późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
182	Markotów Duży	83-38	10	9	XIV-XV w.	osada
183	Markotów Duży	83-39	12	2	epoka kamienia	śląd osadnictwa
184	Rożnów	81-39	1	52	mezolit epoka kamienia kultura łużycka okres późnorzymski (kultura przeworska) pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
185	Rożnów	81-39	2	51	kultura łużycka pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
186	Rożnów	81-39	3	50	epoka kamienia	śląd osadnictwa
187	Rożnów	81-39	4	53	kultura łużycka średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
188	Skałagi	81-39	1	38	okres rzymski I w. n.e. XI- XII w.	punkt osadniczy punkt osadniczy
189	Skałagi	81-39	2	39	średniowiecze	osada

190	Skałagi	81-39	3	40	?	grodzisko?
191	Skałagi	81-39	4	41	XVII w.	skarb monet
192	Skałagi	81-39	5	42	średniowiecze	punkt osadniczy
193	Skałagi	81-39	6	24	mezolit? pradzieje wczesne średniowiecze średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa
194	Skałagi	81-39	7	23	kultura łużycka okres wpływów rzymskich pradzieje X-XIII w.	punkt osadniczy śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa
195	Skałagi	81-39	8	26	V okres brązu, halsztat (kultura łużycka) pradzieje	punkt osadniczy śląd osadnictwa
196	Skałagi	81-39	9	25	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy
197	Skałagi	81-39	10	27	kultura łużycka pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
198	Skałagi	81-39	11	29	pradzieje wczesne średniowiecze ? średniowiecze, nowożytność	punkt osadniczy śląd osadnictwa osada
199	Skałagi	81-39	12	30	średniowiecze, nowożytność	osada
200	Skałagi	81-39	13	31	średniowiecze, nowożytność	osada
201	Skałagi	81-39	14	35	epoka kamienia	śląd osadnictwa
202	Skałagi	81-39	15	36	epoka kamienia	śląd osadnictwa
203	Skałagi	81-39	16	32	epoka kamienia	śląd osadnictwa
204	Skałagi	81-39	17	33	epoka kamienia	śląd osadnictwa
205	Skałagi	81-39	18	37	epoka kamienia	śląd osadnictwa
206	Skałagi	81-39	19	28	epoka kamienia pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy
207	Skałagi	81-39	20	34	epoka kamienia	śląd osadnictwa
208	Szymonków	80-37	1	16	?	grodzisko domniemane
209	Szymonków	80-37	2	17	pradzieje okres wpływów rzymskich średniowiecze XIV-XV w. 1691 r.	cmentarzysko ciałopalne? punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy skarb ?
210	Szymonków	80-37	3	18	epoka brązu kultura łużycka średniowiecze	cmentarzysko ciałopalne? punkt osadniczy punkt osadniczy
211	Szymonków	80-37	4	19	okres wpływów rzymskich	cmentarzysko ciałopalne?
212	Szymonków	80-37	5	20	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska?)	punkt osadniczy
213	Szymonków	80-38	6	66	kultura łużycka	punkt osadniczy
214	Szymonków	80-38	7	65	halsztat (kultura łużycka) pradzieje	osada? osada?
215	Szymonków	80-37	8	21	kultura łużycka	punkt osadniczy
216	Szymonków	80-37	9	22	epoka kamienia	śląd osadnictwa
217	Szymonków	80-37	10	23	XV w.	punkt osadniczy

218	Szymonków	80-37	11	24	średniowiecze	punkt osadniczy
219	Szymonków	80-38	12	63	epoka kamienia	śląd osadnictwa
220	Szymonków	80-38	13	64	epoka kamienia	śląd osadnictwa
221	Szymonków	80-38	14	62	epoka kamienia	śląd osadnictwa
222	Szymonków	80-38	15	61	halsztat (kultura łużycka)	punkt osadniczy
223	Szymonków	80-38	16	67	kultura łużycka późne średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa
224	Szymonków	80-38	17	68	kultura łużycka pradzieje	punkt osadniczy punkt osadniczy
225	Szymonków	80-37	18	26	XIV-XV w.	punkt osadniczy
226	Szymonków	80-37	19	25	XV w.	śląd osadnictwa
227	Świniary Małe	81-37	1	13	neolit/średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
228	Świniary Małe	81-37	2	14	kultura kręgu naddunajskiego- neolit	śląd osadnictwa
229	Świniary Małe	81-37	3	15	neolit średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
230	Świniary Małe	81-37	4	16	kultura łużycka	osada
231	Świniary Wielkie	81-38	1	34	neolit (kultura ceramiki sznurowej?)	grób szkieletowy
232	Świniary Wielkie	81-38	2	35	neolit średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
233	Świniary Wielkie	81-38	3	36	epoka kamienia epoka brązu	punkt osadniczy punkt osadniczy
234	Świniary Wielkie	81-38	4	37	neolit epoka brązu	punkt osadniczy śląd osadnictwa
235	Świniary Wielkie	81-38	5	38	neolit	punkt osadniczy
236	Świniary Wielkie	81-38	6	39	1200-800 r. p.n.e.	punkt osadniczy
237	Świniary Wielkie	81-38	7	40	neolit	zniszczony grób ?
238	Świniary Wielkie	81-38	8	41	późny okres rzymski XII w.	punkt osadniczy osada
239	Świniary Wielkie	81-38	9	33	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
240	Świniary Wielkie	81-38	10	31	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje wczesne średniowiecze X-XIII w. średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadnictwa śląd osadnictwa
241	Świniary Wielkie	81-38	11	29	II-III brąz? kultura łużycka pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy śląd osadnictwa
242	Świniary Wielkie	81-38	12	26	kultura łużycka średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy
243	Świniary Wielkie	81-38	13	24	średniowiecze	punkt osadniczy
244	Świniary	81-38	14	22	średniowiecze	osada

	Wielkie					
245	Świniary Wielkie	81-38	15	23	epoka kamienia średniowiecze	śląd osadnictwa osada
246	Świniary Wielkie	81-38	16	25	średniowiecze	osada
247	Świniary Wielkie	81-38	17	27	epoka kamienia kultura łużycka pradzieje	śląd osadnictwa punkt osadniczy śląd osadnictwa
248	Świniary Wielkie	81-38	18	28	pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
249	Świniary Wielkie	81-38	19	30	kultura łużycka pradzieje	punkt osadniczy śląd osadnictwa
250	Świniary Wielkie	81-38	20	32	kultura łużycka pradzieje	punkt osadniczy śląd osadnictwa
251	Wąsice	83-38	1	10	?	punkt osadniczy
252	Wąsice	83-38	2	11	XIV-XV w.	punkt osadniczy
253	Wąsice	83-38	3	12	faza C3-D (kultura przeworska) XIV-XV w.	osada punkt osadniczy
254	Wierzbica Dolna	81-37	1	17	XIII-XV w.	grodzisko
255	Wierzbica Dolna	81-37	2	18	neolit	śląd osadnictwa
256	Wierzbica Dolna	81-37	3	19	późne średniowiecze	osada
257	Wierzbica Górna	82-37	1	69	mezolit neolit	punkt osadniczy osada
258	Wierzbica Górna	82-37	2	68	paleolit?, mezolit? mezolit?	punkt osadniczy punkt osadniczy
259	Wierzbica Górna	82-37	3	70	neolit	znalezisko luźne
260	Wierzbica Górna	82-37	4	71	halsztat	punkt osadniczy
261	Wierzbica Górna	82-37	5	13	neolit	śląd osadnictwa
262	Wierzbica Górna	82-37	6	12	wczesne średniowiecze lub średniowiecze średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
263	Wierzbica Górna	82-37	7	66	średniowiecze późne średniowiecze	punkt osadniczy osada
264	Wierzbica Górna	82-37	8	56	epoka kamienia średniowiecze późne średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy osada
265	Wierzbica Górna	82-37	9	52	kultura łużycka	osada
266	Wierzbica Górna	82-38	10	3	wczesne średniowiecze średniowiecze XIV w.	punkt osadniczy punkt osadniczy
267	Wierzbica Górna	82-38	11	2	neolit okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)	śląd osadnictwa punkt osadniczy
268	Wierzbica Górna	82-38	12	1	epoka kamienia	śląd osadnictwa
269	Wierzbica	82-38	13	10	okres wpływów rzymskich	punkt osadniczy

	Górna				(kultura przeworska)	
270	Wierzbica Górna	82-38	14	9	pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy śląd osadnictwa
271	Wierzbica Górna	82-38	15	8	średniowiecze, późne średniowiecze ? lub nowożytność	punkt osadniczy
272	Wierzbica Górna	82-38	16	6	kultura łużycka?	punkt osadniczy
273	Wierzbica Górna	82-38	17	7	kultura przeworska wczesne średniowiecze?	punkt osadniczy śląd osadnictwa
274	Wierzbica Górna	82-38	18	5	mezolit	śląd osadnictwa
275	Wierzbica Górna	82-38	19	11	pradzieje	śląd osadnictwa
276	Wierzbica Górna	82-38	20	4	średniowiecze (XIII-XIV w.)	punkt osadniczy
277	Wierzbica Górna	81-38	21	52	epoka kamienia pradzieje średniowiecze	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy
278	Wierzbica Górna	81-38	22	53	epoka kamienia	śląd osadnictwa
279	Wierzbica Górna	81-38	23	54	pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy
280	Wierzbica Górna	82-37	24	53	kultura łużycka późne średniowiecze	osada śląd osadnictwa
281	Wierzbica Górna	82-37	25	54	epoka kamienia późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
282	Wierzbica Górna	82-37	26	55	kultura łużycka kultura łużycka? późne średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy osada
283	Wierzbica Górna	82-37	27	57	pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
284	Wierzbica Górna	82-37	28	58	późne średniowiecze	osada
285	Wierzbica Górna	82-37	29	59	kultura łużycka późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
286	Wierzbica Górna	82-37	30	60	pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
287	Wierzbica Górna	82-37	31	61	późne średniowiecze	osada
288	Wierzbica Górna	82-37	32	62	późne średniowiecze	osada
289	Wierzbica Górna	82-37	33	63	XIII-XV w.	osada
290	Wierzbica Górna	82-37	34	64	kultura łużycka późne średniowiecze	punkt osadniczy osada
291	Wierzbica Górna	82-37	35	65	kultura łużycka? późne średniowiecze	śląd osadnictwa osada
292	Wierzbica Górna	82-37	36	67	pradzieje późne średniowiecze	śląd osadnictwa śląd osadnictwa
293	Wierzchy	83-38	1	21	neolit pradzieje	śląd osadnictwa punkt osadniczy
294	Wierzchy	83-38	2	22	epoka brązu (kultura łużycka)	osada

295	Wierzchy	83-38	3	18	? (kultura łużycka) okres nowożytny ?	punkt osadniczy cmentarzysko ?
296	Wierzchy	83-38	4	20	XVIII w. ?	cmentarz choleryczny
297	Wierzchy	83-38	5	14	okres rzymski ?	osada produkcyjna
298	Wierzchy	83-38	6	17	? (kultura łużycka)	punkt osadniczy
299	Wierzchy	83-38	7	16	XIV- XV w.	osada
300	Wierzchy	83-38	8	19	? (kultura łużycka?)	punkt osadniczy
301	Wierzchy	83-38	9	15	neolit (kultura ceramiki sznurowej) XV w.	śląd osadnictwa punkt osadniczy
302	Wołczyn	82-38	1	27	XIII- XIV w.	grodzisko (zniszczone)
303	Wołczyn	82-38	2	24	epoka brązu średniowiecze kultura łużycka? średniowiecze (XIV-XV w.)	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
304	Wołczyn	82-38	3	28	neolit	punkt osadniczy
305	Wołczyn	82-38	4	26	średniowiecze	punkt osadniczy
306	Wołczyn	82-38	5	23	średniowiecze kultura łużycka? nowożytny	osada śląd osadnictwa punkt osadniczy
307	Wołczyn	82-38	6	22	średniowiecze kultura łużycka? średniowiecze	osada śląd osadnictwa punkt osadniczy
308	Wołczyn	81-38	7	51	kultura łużycka pradzieje średniowiecze	punkt osadniczy punkt osadniczy punkt osadniczy
309	Wołczyn	82-38	8	25	późne średniowiecze	punkt osadniczy

* obiekty oznaczone kolorem niebieskim wpisane są do rejestru zabytków